

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Filosofia i Lletres

Memòria del Treball de Fi de Grau

L'aportació d'Isidor Macabich a l'estudi del folklore d'Eivissa

Joan Gomila Pere

Grau de Llengua i Literatura Catalanes

Any acadèmic 2020-2021

Treball tutelat per la Dra. Caterina Valriu Llinàs
Departament de Filologia Catalana i Lingüística General

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☒	☐

Paraules clau del treball:

literatura popular, literatura oral, folklore, etnopoètica, Eivissa, Isidor Macabich

ÍNDEX DE CONTINGUTS

0. JUSTIFICACIÓ.....	1
1. INTRODUCCIÓ.....	2
1.1. CONTEXT FOLKLÒRIC, SOCIAL I CULTURAL A L'ÈPOCA D'ISIDOR MACABICH.....	2
1.2. ISIDOR MACABICH: APROXIMACIÓ BIOGRÀFICA I OBRA	8
2. CLASSIFICACIÓ I COMENTARI DELS ESTUDIS SOBRE FOLKLORE	18
2.1. <i>MOTS DE BONA CRISTIANDAT</i> (1918).....	18
2.2. VOLUM IV DE <i>LA HISTORIA DE IBIZA</i> (1967)	19
2.2.1. Mots de bona cristiandat.....	23
2.2.2. Espíritus familiars	24
2.2.3. Sa desfressada.....	27
2.2.4. Nuestros trajes y danzas.....	28
2.2.5. Glosa al romancero	30
2.2.6. Del cancionero ibicenco	31
2.2.7. Nuestras «caramellas»	33
2.2.8. De nuestro folklore musical.....	35
2.2.9. Sobre moros cautivos.....	37
2.2.10. Nuestra antigua fiesta de San Juan	38
2.2.11. Notas costumbristas	39
2.2.12. Rondaies	41
2.2.13. Juegos de niños y muchachos (En la ciudad)	47
2.2.14. Cocina popular.....	48
2.2.15. De la tierra	50
2.2.16. Refraner	51
2.2.17. Nuevas notas sobre el cancionero ibicenco	52
2.2.18. Cantadors i glosadors.....	53

2.3. <i>ROMANCER TRADICIONAL EIVISSENC</i> (1954)	55
2.3.1. Lo comte Claros de Montalvà i la infantina Claranina	58
2.3.2. Molt trista estava la infanta.....	58
2.3.3. Don Enric i don Blasco.....	59
2.3.4. La druda	59
2.3.5. A les hortes del rei moro.....	59
2.3.6. Los dos germans	60
2.3.7. Les dos valentes catives.....	60
2.3.8. Don Joan i don Ramon	61
2.3.9. Les dos germanes captives.....	61
2.3.10. La dida	62
2.3.11. N'Escrivaneta	62
2.3.12. Blanca-Flor	63
2.3.13. La mort del Rei	63
2.3.14. El rei mariner	64
2.3.15. Dos germans amb voluntat	64
2.3.16. N'Erbola	64
2.3.17. Naufrag	65
2.3.18. Les dues dianes	65
2.3.19. La porquerola.....	65
2.3.20. La infantina de França	66
2.3.21. Don Gaiferos.....	66
2.3.22. Lo testament de N'Amelis	67
2.3.23. Na Garrideta.....	67
2.3.24. Punició de l'adúltera	68
2.3.25. A la ciutat de Nàpols.....	68
2.3.26. En Rodriguet.....	69
3. CONCLUSIONS	71
4. BIBLIOGRAFIA	75
5. ANNEXOS	79
5.1. ENTREVISTA A ISIDOR MARÍ.....	79
5.2. ANNEX FOTOGRÀFIC	85

Aquest treball neix d'una idea descartada d'un projecte de curs d'Etnopoètica Catalana realitzat just fa un any, en temps del naixement de la flor d'ametller. En aquell moment vaig triar una opció que m'engrescava més, tanmateix sabia que acabaria treballant l'aportació folklòrica d'Isidor Macabich, en algun moment.

Voldria agrair, abans de tot, a Caterina Valriu per haver-me ofert una plaça d'alumne col·laborador al GREIB quan vaig pensar en la seva línia pel treball de fi de grau, per l'assessorament durant aquests mesos, haver-me guiat quant a la redacció del treball, respost desenes de dubtes i les revisions de tot plegat. I Maria del Mar: ho hem aconseguit.

El meu profund agraïment a Isidor Marí: pels consells rebuts, haver acceptat la petició d'entrevista i tota la seva obra. D'igual manera, gràcies a Felip Cirer per la seva ajuda i atenció. I a Iolanda Bonet, per aquella firma que potser va fer que comencés tot plegat.

M'agradaria donar les gràcies al personal de l'Arxiu Històric d'Eivissa i Formentera, especialment a Fanny Tur, arxivera —com ho fou Macabich—, infatigable treballadora i defensora de la nostra història i cultura. Pel suport, l'interès, l'orientació i pels llibres.

Don les meves gràcies pel consell a l'hora de fer la recerca a la biblioteca de la UIB, del MACE i totes les del CABIB que m'ajudaren. En especial a la Biblioteca Municipal de Sant Antoni De Portmany, el meu poble: a na Gara, per les trucades i la confiança.

Gràcies a l'Institut d'Estudis Eivissencs, Anna Marí i Gerard Móra, per respondre tots i cadascun dels meus correus, per moure els fils i la immensurable ajuda que em van oferir en la recerca. De la mateixa manera a Fernando de Lama, del *Diario de Ibiza*.

Vull fer arribar la meva gratitud als professors que m'han format durant aquests quatre anys, però no em vull oblidar dels que ho van fer abans a l'IES Isidor Macabich, on vaig estudiar, i al CEIP Sant Rafel. Sense la seva feina i inspiració mai no hauria trobat la meva vocació. A na Neus, na Neli, na Mariví, na Carolina i molts més, gràcies de tot cor. Gràcies també a na Conxita Roig, allà on estiguis.

No som d'una generació que hagués pogut conèixer personalment les grans figures que menciono al treball, però tanmateix vaig conèixer a Josep Planells i Bonet, o, com li dèiem, «Don Pep». Els llibres que ens dedicà i que estan a la petita biblioteca de casa, d'alguna manera, també m'han portat fins aquí.

A la meva mare, tot i no ser eivissenca de naixement, gràcies per encomanar-me tot l'amor per aquesta illa, la seva cultura i la nostra llengua. Per fer sonar *Uc* a casa des de sempre. Papa, Pau, Lina, Maria, Hèctor i en extensió a la família, per tot el suport durant aquests mesos i anys de grau. També a tots els amics, per escoltar-me en aquest procés, pels recitals dels romanços, i, principalment, per ser-hi.

0. Justificació

Entre els anys 1966 i 1967, l'historiador, eclesiàstic, erudit, poeta i folklorista eivissenc Isidor Macabich i Llobet publicà la versió definitiva del que resultaria ser el seu *magnum opus*, on reuní un alt nombre de materials, la gran majoria d'ells ja publicats anteriorment: els quatre volums de la seva *Historia de Ibiza*.

Aquest treball consisteix en una primera secció introductòria i biogràfica que vol reivindicar la figura, a vegades menystinguda, de Macabich, polifacètic, entendre per què existien certs prejudicis envers la seva figura i també conèixer les simpaties que tingué. A més, explicarem com era el context de diglòssia que predominava quan publicà la seva obra, fet que el portà a escriure preferentment en llengua castellana.

Es veurà, abans de l'aproximació al personatge, com era el moment en què realitzà els seus treballs i centrarem el focus en el context folklòric, social i cultural de les Balears, amb concrecions al cas de les Pitiüses. Es pretén traçar una guia per ordenar la disparitat de materials d'interès folklòric publicats per l'autor per tal que el lector pugui saber què hi pot trobar i relacionar-ho amb el marc dels estudis sobre folklore català al segle XX.

Seguint un sistema de caràcter descriptiu, el que es vol és reunir de manera sistematitzada els materials pertanyents a obres publicades seves, concretament a la del definitiu Volum IV de la *Historia de Ibiza* (1966-1967) dedicat al «Costumbrismo», al seu *Romancer tradicional eivissenc* (1954) i també al volum anterior *Mots de bona cristiandat* (1918), a més de tots els materials previs publicats en diferents periòdics o revistes durant aquesta, aproximadament, cinquantena anys abans en el temps i que posteriorment hagin estat espigolats en alguna de les tres obres centrals assenyalades.

Amb l'objectiu de demostrar la importància i la rellevància de la seva aportació a l'àmbit del folklore, analitzarem, emprant un sistema de fitxes, els distints materials, articles o capítols que s'inclouen en els volums mencionats.¹ Per poder dur a terme la tasca de forma acurada, s'ha manejat bibliografia especialitzada, hem cercat informació en arxius i també posat en contacte amb fonts properes al canonge, com a valor afegit.

El treball s'estructura en una primera part d'introducció que conté un context expositiu sobre la situació dels estudis folklòrics a les Balears i a les Pitiüses i la part concreta del personatge i la seva obra; una segona part que conté les fitxes descriptives de les obres tractades, una darrera part de conclusions de tot plegat, i finalment referències i annexos (imatges i entrevista, com un altre mètode de treball a partir d'una font oral).

¹ S'han destriat tan sols les parts que vagin en relació amb l'objecte de l'estudi del present treball.

1. Introducció

1.1. Context folklòric, social i cultural a l'època d'Isidor Macabich

Antecedents: Romanticisme, Renaixença, Modernisme

A les Illes Balears, les manifestacions de la literatura oral han estat variades i exuberants en tots els gèneres principalment gràcies al factor de la insularitat, al fet d'haver tingut unes estructures socioeconòmiques prou tradicionals fins ben entrat el segle XX, i haver acollit diverses cultures al llarg dels segles. Ja des dels segles XVIII i XIX hi ha hagut un interès erudit per recopilar mostres folklòriques d'aquests indrets, per estudiar-les, contextualitzar-les i sistematitzar-les.

El que s'ha practicat a les Balears pel que fa a la recollida de les mostres populars com són els costums i les tradicions es defineix i s'emmarca dins l'anomenat «discurs folklòric», que estudia allò que és tribal, ètnic i particular i té origen en el romanticisme idealista germànic, amb influències dels moviments nacionalistes o regionalistes (Valriu 2016: 31), plantejament que als Països Catalans s'hi troba des de la meitat del segle XIX amb una base ideològica conservadora, arrelada al catolicisme i d'un nacionalisme essencialista. S'interessaren, des d'aquell moment, per la recerca i construcció simbòlica de la identitat basant-se en la tradició, emprant uns plantejaments ideològics que certament no són ni científics ni racionalistes.

Al segle XIX trobem el Romanticisme, que té en compte i valora el folklore com el mirall d'un passat gloriós i dels valors tradicionals (Valriu 2016: 31). És del romanticisme més conservador que sorgeix el moviment cultural de la Renaixença, que localitza en la literatura popular elements identitaris i d'esperit nacional i comencen a preservar-ne mostres. A finals dels anys seixanta i principis del setanta d'aquest segle començà l'interès en el folklore. D'aquesta època destaquen Marià Aguiló i Fuster i la seva tasca de compilació del folklore del Principat i de Mallorca, amb la publicació del *Romancer popular de la terra catalana* (1893); Mateu Obrador, que col·laborà amb Milà i Fontanals en els seus estudis sobre folklore i concretament sobre poesia popular mallorquina; i Antoni Noguera, musicòleg que recollí cançons a *Memoria sobre cantos, bailes y tocatas populares de la isla de Mallorca*, publicada el mateix any que el recull d'Aguiló. Els viatgers estrangers que s'interessaren pel folklore illenc també deixaren la seva petjada, com és el cas de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, procedent de la família reial dels Habsburg, qui, a través dels seus treballs d'antropologia de camp (Valriu 2016: 32), classificà diversos materials de la literatura popular sobre les Illes Balears a *Die Balearen*

in Wort und Bild Geschildert (1869-1891) (d'Eivissa inclou informació sobre els costums, supersticions, calendaris, i també cançons tradicionals i parèmies, especialment al primer volum de l'obra assenyalada) i amb especial atenció també al primer aplec de rondalles de Mallorca (*Rundayes de Mallorca*, del 1895), amb cinquanta-quatre relats compilats.

Acabat el segle, naixerà el Modernisme, que va suposar un canvi dels plantejaments ideològics i dels gustos estètics (Valriu 2016: 32) i l'aparició de diversos factors decisius: la industrialització en detriment d'una societat només agrària, la inserció de noves formes de pensament i moviments estètics europeus, l'auge del nacionalisme català i la crisi de l'estat espanyol de les darreries de segle. Al segle XX la recerca folklòrica i la preocupació per la identitat a través de la tradició no deturà, ans al contrari, ja que durant les primeres quatre dècades, una època de veritable plenitud pel folklore a les illes, es creen entitats que treballen per la dinamització cultural i es multipliquen les investigacions individuals.

Els estudis folklòrics a les Illes Balears als segles XIX i XX

Valriu (2016: 32) assenyala que la cultura tradicional i popular catalana es va reivindicar des de diverses disciplines com la literatura, la filosofia, la història, el dret o la música. En aquell moment, es considerava que les mostres de folklore conformaven la teoria germànica del *volksgeist*, que defensa que tot poble té una idiosincràsia concreta i es concebia el folklore com un element estàtic i ruralista d'aquesta. D'aquesta manera, s'originà un interès per les "pervivències" ideals del passat, autòctones, antigues i singulars i que no han rebut contaminacions del progrés, com indica Valriu (2016: 33). En el context català, foren anys molt productius per la recopilació de la literatura procedent de la creació de la cultura popular, que el poble transforma a través dels segles per transmissió oral. A les Illes Balears, trobem molts treballs individuals a escala regional entremesclats amb la col·laboració en grans projectes que inclouen totes les terres del domini lingüístic que vinculen literatura i folklore, pàtria i llengua.

De les aportacions individuals, a l'illa de Mallorca destacà l'*Aplec de Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Racó* d'Antoni Maria Alcover i Sureda. El mossèn, que va fer una aportació a la cultura catalana gairebé inabastable, publicà aquest corpus de versions mallorquines de narracions orals populars entre l'any 1896 i el 1931, i posteriorment el seu deixeble Francesc de Borja Moll en feu una edició popular entre 1936 i 1972. Alcover, durant un viatge a Eivissa l'any 1917, entrevistà a Joan Ripoll Seguí "des Pa" de sa Penya, cuiner del seminari, i a partir d'aquest fet publicà l'article «Rondalles d'Eivissa» a la revista *Catalana* de Barcelona amb mostres de l'imaginari

col·lectiu eivissenc (i Francesc de B. Moll l'any 1975 a la revista *Eivissa* publica quatre rondalles recopilades a l'illa). A Menorca, Francesc Camps i Mercadal, sota el pseudònim de Francesc d'Albranca, va recopilar materials folklòrics del seu entorn, preservats principalment en dos volums titulats *Folklore menorquí. De la pagesia* (1918-1921), on es poden trobar manifestacions folklòriques d'una gran varietat de gèneres. Per altra banda, Andreu Ferrer i Ginard va realitzar una extensa i dispersa tasca al llarg de tota la seva vida de recopilació, estudi, ordenació i divulgació de diversos materials folklòrics (Valriu 2016: 36-37) i també participà en missions de recerca per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1922-1936), entre moltes altres activitats. Aquesta empresa, promoguda per Rafael Patxot i Jubert, on va treballar el musicòleg Baltasar Samper i Marquès i va ser indexat posteriorment pel monjo, historiador i filòleg Josep Massot i Muntaner en vint-i-un volums, fou un projecte ambiciós iniciat a principis de segle que pretenia recollir el cançoner de tot el domini lingüístic català per tal de conservar-lo, estudiar-lo i classificar-lo. A les Balears comptà amb la col·laboració d'erudits i intel·lectuals com Andreu Ferrer i Ginard, Isidor Macabich, Cosme Bauçà, Ramon Morey o Dolors Porta en missions datades entre els anys 1924 i 1935 a molts municipis illencs.

A més, Antoni M. Alcover creà el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-1936) com un òrgan que relacionava els col·laboradors del Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB, 1900-1962, que aporta nombrosos materials folklòrics i etnogràfics), destacant Joan Amades (el 1950 publica una rondalla eivissenca a *Folklore de Catalunya*), i on es podien trobar continguts de folklorística molt diversos (Valriu 2016: 37). Altrament, la revista *Tresor dels Avis* (1922-1928) fundada per Andreu Ferrer, home polifacètic dedicat al folklore fins a la seva mort, fou la primera revista especialitzada en temàtica folklòrica en llengua catalana, i hi participaren noms com Antoni M. Alcover, Joan Amades, Mateu Obrador, Antoni Noguera, Francesc Camps i Mercadal, Bartomeu Forteza o Francisca Catany. Aquestes dues publicacions vertebraren molts dels projectes del moment i divulgaren la recerca folklorística arreu del territori.

Per acabar, tornem als viatgers romàntics que vingueren d'arreu d'Europa, normalment del nord: a banda de l'arxiduc, al segle XX fou a Eivissa on més va calar aquest interès per la seva cultura popular «exòtica» a la vista dels viatgers, així com a Mallorca i Menorca, però en menys proporció. Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll foren els referents locals a Mallorca per a aquests visitants, mentre que a Eivissa i Formentera fou Isidor Macabich per la seva tasca. A Mallorca, el nord-americà Frederick Carleton Chamberlin publicà *The Balearics and their peoples*, incloent-hi exemples de

costums, cançons i d'altres mostres folklòriques de les illes. A Eivissa cal destacar Hans Jacob Noeggerath, provinent de l'imperi austrohongarès, i la seva tasca de compilació rondallística a Eivissa publicada a Mèxic l'any 1948 per Josep Roure i Torrent; Walter Spelbrink i la seva feina de camp sobre les tradicions de l'illa, entre d'altres que investigaren sobre el costumari, les cançons i danses i les rondalles (Valriu 2016: 40). També Raoul Hausmann, austríac, que visqué a Eivissa abans de l'esclat de la guerra civil, escrigué al seu article «Recherches ethno-anthropologiques sur les Pityuses» (1938) sobre els costums de l'illa, els rituals de festeig, l'empredada, esperits familiars, i més.

Amb l'arribada de la Guerra Civil Espanyola, aquesta infraestructura cultural descrita que es va anar forjant durant dècades i les institucions pròpies es desfan, i els distints projectes anomenats es veuen obligats a aturar-se (Valriu 2016: 40). A l'estat espanyol s'imposà la Dictadura de filiació feixista, i una cultura homogènia que havia de ser exclusivament en castellà no donà moltes opcions a la cultura catalana. En aquest context, Valriu assenyala que la quantitat i qualitat de la recerca disminuï —també en temàtica—, s'hagué de fer moltes vegades en castellà i es reduí a l'àmbit local. També que «el folklore, concebut des d'una òptica anacrònica i conservadora, no semblava perillós al nou règim, que tot i així adesiara posava entrebancs i dificultats a algunes edicions de rondalles o cançons» (2016: 40). Seguiran sonant, en aquest moment de resistència cultural, els noms de Francesc de B. Moll, qui continuà els projectes iniciats, Rafel Ginard i el cançoner popular (tenien una ideologia catalanista arrelada a l'Escola Mallorquina i grans relacions amb Catalunya), tot i que ja inserits en un context diferent i implicant nous enfocaments; mentre que d'altres com Baltasar Samper van marxar a l'exili.

D'aquesta darrera època, a Mallorca, destaca la tasca de Rafel Ginard amb el *Cançoner Popular de Mallorca* (1966), on s'apleguen quinze mil cançons i variants recollides tant per ell mateix com pels seus col·laboradors, tot i que no inclou les corresponents notacions musicals de les cançons ni composicions escatològiques o eròtiques per, com indica Valriu (2016: 41), escrúpols morals. D'altra banda, Francesc de B. Moll també aplegà cançons populars (realitzà l'Assaig d'estudi preliminar del Cançoner Popular de Mallorca de Ginard, i també n'inclogué moltes al DCVB), materials narratius com rondalles, també treballà el gènere de la fraseologia, entre moltes tasques que realitzà.

La situació a l'època d'Isidor Macabich i el cas d'Eivissa

A Eivissa, és a partir del començament del segle XX quan sorgeix l'afany dels seus pobladors d'escriure la seva història, tardà i que mai s'ha fet de manera sistemàtica. A

l'illa, en aquest segle cobren una especial importància els documents d'arxius, el patrimoni etnogràfic, folklòric, arqueològic i arquitectònic, etcètera (Ferrer 2016: 121). Fou al segle XIX quan les ciències humanes com els estudis d'història de l'art o d'antropologia es desenvoluparen. Això, sumat a l'arribada de turistes, excursionistes i viatgers en general que es van interessar en la cultura illenca, va posar en relleu l'interès cultural i històric del patrimoni particular eivissenc, on es reflecteix la seva essència particular sumada al saber humà universal, operació que resulta igual a qualsevol tradició.

Segons el parer de Valriu (2016: 43), l'illa s'incorpora tard a la recol·lecció de la literatura oral associada a la Renaixença i el seu afany de recuperació de la llengua i literatura pròpies, i, malgrat aquest creixent interès per la seva tradició, la recol·lecta de materials folklòrics no s'arribà a fer mai de manera sistemàtica. Sorgiren bastants gèneres literaris directament de la cultura popular i oral del poble, sense intermediaris, i fou clau la influència dels grans canvis i transformacions socials, econòmiques i culturals que van ocórrer a l'illa al segle XX arran, principalment, de la consolidació del turisme. L'historiador Josep Clapés Juan marca un precedent, ja que va escriure estudis en llengua catalana dedicats a continguts costumistes com ara la història de l'església de Santa Eulària. També sonen noms com Francesc Medina, Vicent Torres, Joan Ribes, Joan Mayans i d'altres entre les publicacions locals costumistes d'aquesta Renaixença tardana.

Isidor Macabich i Llobet és el primer nom que cal destacar en la recuperació del folklore, entès, per a ell, com un complement a la història cultural. Mangué vincles amb intel·lectuals mallorquins i catalans coetanis, col·laborà al DCVB i a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Cenyint-nos a la seva tasca com a folklorista, ens interessen títols com *Mots de bona cristiandat* (1918), el seu *Romancer tradicional eivissenc* (1954) publicat just un any més tard que el primer aplec de rondalles de Castelló Guasch, i el quart volum de la seva *Historia de Ibiza* (1966-1967) dedicat al Costumisme, entre altres articles i estudis publicats de manera dispersa. Agrupa, canviant entre el català i el castellà, rondalles i llegendes, creences, costums, fraseologia, romanços i moltes altres manifestacions del folklore amb comentaris, contextualitzacions i anotacions amb l'afany de preservar i divulgar el patrimoni oral d'Eivissa i Formentera.

Joan Castelló i Guasch, impressor d'ofici, al seu torn, és el principal editor de les manifestacions rondallístiques de les Pitiüses. Sense poder-se'l considerar ben bé un folklorista, d'origen humil i de formació autodidacta, fou deixeble de Macabich i del mestre i prestigiós poeta Marià Villangómez (Valriu 2016: 43). Quan era jove treballà a *La Voz de Ibiza*, on conegué a Isidor Macabich, i es convertí en continuador de la seva

línia de recollida de la cultura popular illenca que el canonge ja havia iniciat abans (Oriol/Samper 2017: 299). Treballà des de Palma en la seva tasca de recollidor durant la postguerra. Entre els anys 1945 i 1979 escrigué de manera anual a l'almanac *El Pitiuso* sobre cultura popular, col·laborà a revistes com *UC* i *Eivissa* —aquesta darrera fou la plataforma de difusió de l'Institut d'Estudis Eivissencs—, creà guies sobre costumari, música i danses, supersticions, jocs infantils, refranys, cuina, endevinalles, dret foral, etc., però la seva obra magna es va centrar a augmentar el corpus rondallístic —amb més de cent exemples— de les Pitiüses en sis aplecs (el primer fou *Rondalles eivissenques*, 1953).

En les dècades dels seixanta i dels setanta, el règim franquista es va relaxant i donà pas a la democràcia parlamentària moderna, fet que marca un nou punt i a part en els estudis del folklore a més d'un canvi generacional (Valriu 2016: 44): sorgeixen moviments que donen suport a la recuperació i normalització de la llengua catalana, es publiquen monografies de temàtica antropològica i etnològica sobre les Illes Balears, i augmenten en nombre els grups culturals que vetllen per la protecció de la identitat nacional catalana (s'acaba l'edició dels deu toms del *Diccionari català-valencià-balear*, es crea el 1962 l'Obra Cultural Balear, el 1978 sorgeix la Universitat de les Illes Balears, etcètera).

Es publiquen, ara, treballs monogràfics i articles que parlen dels gèneres folklòrics a revistes culturals com *Lluc* (1921-2012, a partir del 1974 es desvinculen de l'estament eclesiàstic que la marcà fins aquell moment i s'associa a la tasca de l'OBC, i s'hi troben publicats treballs sobre literatura popular illenca, folklore i folkloristes, rondalles i cançoners, costumari, etcètera) o *Eivissa* (a partir del 1972, i a la seva primera època, que abraça els anys 1944-1950 fou l'única via que existia a l'illa per poder publicar, i que divulga de manera semestral contingut divers sobre Eivissa i Formentera, amb una atenció destacable a la seva cultura popular i tradicional i el folklore); institucions com l'Institut d'Estudis Eivissencs emprenen una tasca compromesa amb la literatura oral reeditant els rondallaris de Castelló i Guasch, s'inclou el folklore balear a revistes com *Randa* des de Barcelona fundada per Josep Massot i Muntaner, l'Institut d'Estudis Baleàrics crea la revista *Estudis Baleàrics* el 1982, i es recuperen diverses obres clàssiques del folklore de les Balears així com les dels viatgers estrangers de principis de segle (Valriu 2016: 45), entre altres iniciatives i publicacions. En aquell moment (en el qual Isidor Macabich publicà la seva definitiva *Historia de Ibiza* fonent materials previs), el folklore, com succeí a mitjan segle XIX, segons Valriu, es cerca en l'ànima del poble, es mitifica l'anomenat «ruralisme pre-turístic» i entre tot plegat es confecciona una nova mirada cap al passat que, alhora, té ressonàncies d'una mirada antiga.

En conjunt, podem dir que les Illes Balears són un territori privilegiat pel que fa a la literatura oral, tant pel seu passat com pel seu present. Hi ha hagut mancances, entrebancs, pèrdues, errades, obllits... però hi ha patrimoni, herència, interès i empena. Hi ha hagut el treball incansable d'erudits i d'afecionats, grans figures emblemàtiques i aportacions modestes, projectes ambiciosos i petites contribucions. (Valriu 2016: 46)

1.2. Isidor Macabich: aproximació biogràfica i obra

Primers anys i formació

Isidor Macabich i Llobet (Eivissa, 10 de setembre de 1883 – Barcelona, 21 de març de 1973) fou un historiador, folklorista, arxiver, cronista, professor, periodista, poeta i eclesiàstic que nasqué en el si d'una família antiga i acomodada de classe mitjana de l'illa. La seva família era d'origen eslau, probablement serbi, i amb la seva mort es perdé el seu llinatge heretat per part del pare, Isidor Macabich i Ferrer. Junt amb la mare, Francisca Llobet i Bosch, originària de Formentera, ambdós es dedicaven a la pintura, i quan se separaren, Isidor rebé un cop dur a la seva vida (la separació fou fruit d'unes infidelitats, ja que es casaren molt joves i mai s'arribaren a enamorar). Així, Isidor fou criat i educat per la seva àvia paterna. El seu avi patern, Isidor Macabich i Pàvia, fou un oficial de la marina provinent de Cartagena (Marí 2017: 6). Isidor era parent, per part de mare, de Marià Villangómez i Llobet (les mares eren cosines germanes), i de fet a la seva joventut li va fer classes particulars de llatí a petició del pare de Marià (Marí 2013: 116).

Macabich fou deixeble de Vicent Serra i Orvai, estudià al seminari diocesà d'Eivissa i més endavant va fer el batxillerat per lliure. De formació limitada, no assolí estudis universitaris (només va fer una estada a Figueres durant la seva formació eclesiàstica) ni preparacions acadèmiques com a historiador (Serra 2008: 14), i aquest fet degué influir en els límits de la seva obra. L'any 1907, sentint vocació religiosa, és ordenat sacerdot, i digué la seva primera missa a l'Església del Convent el mateix any (Janer 1986).

A l'escola del Seminari fou nomenat professor de Matemàtiques i Geografia el 1908, i serà catedràtic en aquestes matèries i en filosofia, teologia, sociologia i dogmàtica. Fou, des de jove, un home de diverses inquietuds, tan socials, lingüístiques, culturals i sobre els costums i la història de les Pitiüses. Treballà de manera solitària i molts anys en precarietat i aïllat, però poques figures posteriors han demostrat tenir tant d'interès en el tema pitiús com ell tingué. Per aquest mateix motiu, altres autors millor preparats han fet altres aportacions a la historiografia pitiüsa que ell no va poder realitzar per les mancances dels seus mètodes, però tanmateix la seva feina no fou menor (Serra 2008: 14).

Activitat professional, càrrecs i distincions

Des del 1913 fou canonge arxiver de l'illa d'Eivissa, després de superar unes oposicions, i ostentà el càrrec durant aproximadament cinquanta anys. Això li permeté accedir a l'arxiu de la catedral d'Eivissa, d'on pogué estudiar molts materials. Fou el primer en aquest càrrec, i a més va promoure la creació de l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa (AHME) i va fer una proposta de classificació i inventari de les seves fonts publicat per capítols el 1939 al *Diario de Ibiza*². Va crear el 1914 la *Agrupación de Estudios Ibicencos 'Ca Nostra'*, una associació d'estudis eivissencs³, i també la Biblioteca de la Caixa de Pensions el 1935 al Passeig de Vara de Rey. A setze anys fou mestre a escoles nocturnes gratuïtes per a treballadors de manera altruista (Marí 2018: 5) i fundà el Centre d'Acció Social i la Federació Catòlica-Agrària d'Eivissa el 1919 amb sindicat a totes les parròquies del camp (amb l'objectiu de formar de manera professional, cultural i religiosa a la població rural), iniciatives que s'esfondren amb la guerra civil. Macabich també va ser professor de religió a l'Institut d'Eivissa del 1938 fins al 1960.

A l'edat de 18 anys començà a col·laborar en diferents revistes i diaris, i mantingué aquesta activitat durant tota la seva vida (Cirer 1999: 5): *El Correo de Ibiza, La Isla, Heraldo de Ibiza, Excelsior, Acción, El Porvenir, Diario de Ibiza* (d'aquest darrer en fou redactor fins que morí) i en publicacions de fora de l'illa. Al *Diario* participà amb importants seccions com «Del día», «De la tierra» i «De nuestra historia». Van tenir, aquestes, una eficàcia ordenadora i funcionaren com a tècnica d'organització de materials (Escandell 1973: 9). Inicià molt jove la seva activitat literària amb col·laboracions periodístiques, amb la publicació el 1901 del seu primer poema «A la Verge Immaculada». I l'any 1903, a la revista *Los Archivos de Ibiza*, apareix un dels seus primers treballs com a historiador sota el títol de *Corsarios ibicencos (apuntes històrics)*, impulsat per Josep Clapés, distingit investigador que a més fou parent seu. Aquest darrer, qui també escrigué articles sobre costumisme i emprava la varietat dialectal eivissenca (Cirer 1999: 3), introduí el jove Macabich a la recerca en arxius i als estudis històrics.

Al llarg de la vida la seva activitat fou infatigable, i rebé moltes distincions i càrrecs: pren la possessió del càrrec de Cronista d'Eivissa el 12 de març de 1934 (quan morí Enrique Fajarnés Tur), Cronista oficial de l'Ajuntament d'Eivissa el 1943, fill il·lustre

² Diari fundat l'any 1928, amb seu a l'Ajuntament, Macabich liderà la seva reaparició.

³ Amb la publicació de la revista mensual *Ebusus* des de l'any 1920.

d'Eivissa el 1941, obté l'*Encomienda* d'Alfons X el Savi el 1947, el 1951 és nomenat Canonge Ardiaca, el 1952 és ascendit Arxipreste de la catedral d'Eivissa, fou acadèmic de la Real Academia Espanyola el 1953 i membre de la Real Academia de la Historia des de 1946, el 1960 va obtenir el càrrec de Prelat Domèstic del Papa per butlla de Joan XXIII, a més de ser elegit Vicari Capitular i Governador Eclesiàstic durant la vacant del bisbe Antoni Cardona Riera "Frit" —qui renuncià a la seva mitra—, i el 1971 és condecorat amb la Medalla d'Or de les Balears i la gran Creu de l'Ordre d'Alfons X el Savi.

Isidor Macabich: influències, polèmiques i llegat

Personatge polifacètic, s'ha convertit en un referent de la investigació de la cultura pitiusa, també pels aspectes socials i econòmics, i en una de les figures més excel·lents de la seva societat pels esforços que portà a terme de divulgació des de les disciplines que abordà com són la història, el periodisme, la literatura, el costumisme i el folklore. Com a canonge, a més, dedicà la seva vida a l'església i feu feina en diverses associacions culturals, sindicals i religioses (Ferrer 2016: 110). Influí en la vida acadèmica i cultural de l'illa i marcà diverses generacions, es guanyà certes antipaties dins la societat eivissenca —va tenir alguns problemes amb la jerarquia i va fer certes qualificacions desafortunades envers altres personalitats en treballs polèmics com les rèpliques a Blasco Ibáñez, inclòs a l'apartat de «Costumbrismo» de la seva *Historia*, a Víctor Navarro, Caro Baroja, etc.— però tanmateix fou respectat des dels distints bàndols ideològics. Com explica Planells (1981: 17), a banda de la influència vitalista bíblica en el seu pensament i l'interès per la història, la tradició o continuïtat històrica de la vida eivissenca i la saviesa del seu passat, marca la seva obra, especialment en l'apartat del costumisme (on tracta costums, folklore, llengua...). Serà, de fet, el principal divulgador i estudiós en aquest camp de coneixement a l'illa durant un espai d'aproximadament mig segle.

Fou coetani dels poetes de l'anomenada Escola Mallorquina, i per això rep certa influència d'autors com Antoni M. Alcover. Va conèixer aquest darrer l'any 1902 durant la seva primera eixida filològica a l'illa, i fou col·laborador al llarg de la seva vida del *Diccionari català-valencià-balear* remetent els seus escrits sobre l'eivissenc en primer terme al mossèn i més tard a Francesc de B. Moll (Cirer 1999: 4). A la postguerra, la seva obra veu una continuïtat en autors com Castelló Guasch (amb aquest tingué una estreta vinculació i influència). Amb poques aportacions precedents a la cultura eivissenca similars, la seva és d'una dimensió enorme i serveix, segons Marí (1976: 215), com a «punt de partida per a noves investigacions més profundes, àmplies i crítiques». Uns

escrits, no sempre fets amb un llenguatge cuidat, però que fan la funció de porta d'entrada a uns vasts estudis culturals sobre Eivissa fets amb esforços titànics i constància.

Qualsevol bon poeta o bon escriptor és, abans que res, un bon lector. [...] Isidor Macabich, al llarg de tota la seva vasta i variada obra demostra haver estat un home atentíssim als mínims batecs de l'àmbit de la nostra terra: geografia, paisatge, història, llengua, costums, oficis, cançons, rondalles. Els anhels de la gent que el voltava, els seus contemporanis. (Serra 2008: 122)

Descrit com un home d'acció, culturalment molt actiu, la seva faceta i tasca d'historiador és per la que és més reconeguda la seva figura (Cirer 1999: 10). El seu sistema de treball era molt rudimentari, la visió de conjunt és poc sistemàtica i certs aspectes són indubtablement millorables. Tanmateix, vista de manera global, l'aportació de Macabich que arreplega, estudia i divulga la cultura de les Pitiüses no és gens negligible i s'hauria de considerar avui "de consulta obligada per qualsevol interessat en Eivissa" (Marí 1976: 215). Consultà moltes fonts locals com són els arxius on feu feina, però en la seva recerca hi ha una carència de material d'arxiu forà, fet que també li suposà una limitació però no un impediment. No fou, el seu, un mètode de feina que s'hagi de valorar avui de manera negativa, ans només cal tenir en compte que és, per dir-ho així, d'una altra època, sumat al seu pensament i al seu ús acomplexat de la llengua catalana.

Isidor Macabich i la Renaixença

A la segona meitat del segle XIX, Eivissa i Formentera s'integraren en el moviment de recuperació cultural català conegut com la Renaixença, però, cal recordar que no ho van fer amb el mateix ressò que al Principat o a Mallorca. D'acord amb Cirer (1999: 2), el context cultural en aquestes illes era més feble perquè la població era majorment analfabeta i majoritàriament rural, no hi havia una burgesia que promogués els àmbits culturals, la premsa local i la impremta comencen a sorgir més tard, hi ha un fort corrent migratori, etc. Alguns eivissencs amb potencial abandonen l'illa, com és el cas de l'escriptora romàntica Victorina Ferrer i Saldaña. No obstant això, comencen a ocórrer certs fets que milloren aquest dinamisme cultural: s'estableixen escoles a cada poble, es funda la primera impremta i la primera premsa periòdica, arriben a l'illa catalans com Ramon Bordas i Estragués que donen a conèixer el moviment, i alguns eivissencs com Felip Curtoys⁴, Josep Clapés i altres poetes com Jacint Arquenza o Pere Escanellas es dedicaren a donar a conèixer el moviment. Així, el conreu de les lletres catalanes al territori, l'ús públic del català i el redreçament de les senyes d'identitat pròpies (no va ser

⁴ Adjunt als Jocs Florals de Barcelona del 1871.

un camí lliure d'entrebancs) van prendre volada durant el segle XX, i aquests autors eivissencs se'n van fer ressò de manera tardana (Serra 2008: 11).

Isidor Macabich, un home ben lligat al passat i també al present de la realitat històrica, conscient del seu àmbit lingüístic i cultural del qual mai es deslligà, fou coneixedor de la Renaixença i s'adherí al moviment (tot i que de manera tardana, quan a les Pitiüses el moviment de recuperació no passava de ser una simple imitació d'allò que transcorria al Principat i a Mallorca ja quasi no es feia, fet pel qual pogué ser malinterpretat o menystingut) (Serra 2008: 46-47). Macabich esdevé un símbol, conegué els corrents, els intel·lectuals i les obres principals del Principat i de Mallorca d'aquella època: Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera, Jacint Verdaguer; mantingué una bona amistat amb personatges capdavanters de la cultura catalana de distints moviments literaris que segueix des de la distància (i escrigué quan la Renaixença ja s'extingia en detriment dels moviments modernistes, que implicaven un acostament a Europa i la modernització cultural) com són Joan Coromines, Guillem Colom, Llorenç Riber, Manuel de Montoliu o Antoni Rubió i Lluch. Des de la distància també fou coneixedor del Noucentisme, de la tasca d'institucionalització de la cultura catalana per part de l'Institut d'Estudis Catalans i de la feina de normalització de la Mancomunitat de Catalunya (Cirer 1999: 5-6).

Estudis folklòrics, històrics i obra poètica d'Isidor Macabich

Macabich, com a autor d'aquella Renaixença local i tardana, eminentment historiador, fou una figura cabdal dels estudis folklòrics de la postguerra a les Pitiüses. Francesc de Borja Moll (a Macabich 1954: 7) considera que Macabich «ha demostrat que entre les múltiples facetes de la seva personalitat no mancava la de folklorista», a més de canonge, poeta, docent, historiador i periodista, entre d'altres. Era l'intel·lectual del seu moment que estava més en sintonia amb les altres illes, especialment per la bona relació que va mantenir amb mossèn Alcover (de qui rebé fortes influències). Ramis (1992: 271) situa gran part de la seva labor folklòrica a partir de la dècada del 1940, tot i que abans de la guerra ja dedicà certa atenció a recopilar materials folklòrics. Certament, els seus estudis en folklore i literatura popular són una mena d'apèndix a la seva recerca historiogràfica i serveixen també com a resposta a la necessitat de cercar una identitat cultural pròpia (Oriol/Samper 2017: 279).

Marí (1976: 215) descriu l'objecte d'estudi de Macabich com “el conjunt tot el poble eivissenc”, i ell mateix considerà que hauria d'haver estat tasca de tot un equip d'investigadors i no d'un sol home. Tanmateix, per suplir aquesta mancança, aprofita

material de veus alienes, d'altres investigadors en matèries especialitzades i d'interès (dret foral, la casa eivissenca, la llengua insular, el folklore musical) com Manuel Garcia Martos (musicòleg), els germans Costa Ramon (les muralles, cognoms), Marià Villangómez, Josep Rullan (articles sobre costums), Marià Aguiló (romanços i cançoner).

En conjunt, com diu Marí, el canonge oferí una visió de conjunt de la cultura popular de l'illa d'Eivissa i també de Formentera amb llacunes, fragments repetits, retocs, però, malgrat tot, era realment l'aportació més vàlida que hi havia a l'època i continua tenint vigència. Sobre folklore i etnopoètica, el vast material que compilà comença a veure la llum amb la publicació de *Mots de bona cristiandat* (1918, recopilatori de locucions de connotació cristiana), nombrosos i variats articles a revistes com *Ibiza* —en la seva 1ª època— i amb materials del cançoner especialment a *Nuestra Hoja* (d'igual manera que el seu material poètic i històric, sol néixer de la premsa i després és recol·lectat i plegat en llibres posteriors), el *Romancer tradicional eivissenc* (1954, fonamental per conèixer el ric i variat cançoner popular del territori) amb més d'una vintena de cançons i variants. Fon tot aquest apartat costumista conformat per sèries d'articles en revistes sobre un tema concret (velles creences com barruguets, follets, familiars, aparicions, bruixes), capítols al *Diario de Ibiza* i en altres publicacions, i els mencionats llibrets o opuscles independents, finalment, a l'apartat de «Costumbrismo» de la seva *Historia de Ibiza*: primer a *Costumbrismo I* (1960) i *Costumbrismo II* (1965, però publicat el 1966) i més tard al volum IV de la *Historia* publicada entre els anys 1966-67 (destaquen les rondalles tradicionals de viva veu de la informadora Irene Ferrer Oliver, la seva padrina, entre d'altres moltes contribucions que destriarem i catalogarem en el present treball), un vast i fecund aplec que conserva tota mena de materials folklòrics, etnopoètics, costumistes.

La *Historia de Ibiza*, considerada la seva obra magna, s'integra d'uns tres blocs primers de caràcter històric, el quart dedicat al costumisme, i un cinquè (*Obra Literaria*, 1970) que inclou una selecció d'articles i la seva producció poètica. Resseguint Villangómez (1973: 14), els seus esforços anaren encaminats a compilar capítols de la història i del costumisme de la seva illa nadiua, a la qual centrà les seves investigacions, els seus articles en premsa, obres i versos. A la *Historia* amplia, refon, completa i actualitza textos anteriors seus que es publicaren en forma de treballs, llibres, assaigs, articles, transcripcions, notes, escrits històrics, filològics i costumistes. Apareix en la seva etapa definitiva en la faceta d'historiador, el de les síntesis, globals i totalitzadores del passat eivissenc (Escandell 1973: 9). Es considera un estructurat i magnífic aplec de materials que ell mateix lamentà el fet, com hem vist, que no va poder tenir un treball

d'equip al darrere en el camp del folklore eivissenc, que hauria brindat un estudi complet i sistemàtic. Villangómez (1973: 12) aprecia que l'ordre dels materials es manifesta en major mesura dins de cada assaig, article o notes que pren més que no en la suma que formen el volum (hi ha repeticions temàtiques, els estudis de romanços i cançons no van sempre seguides, entre altres dificultats per localitzar correctament la informació sobre un tema concret). De fet, el present treball té com a objectiu posar ordre sobre aquests materials. Inclou capítols, escrits normalment en castellà, en àmbits com els següents:

Entre les nombroses investigacions costumistes del mateix Macabich podríem destacar, per exemple, els capítols dedicats a les creences supersticioses (esperits familiars, barrugets, follets, etc.) i el cançoner en tota la seua extensió, humorístics o satírics, les caramelles i les cançons breus. [...] tenim, per tant, tot un ric tresor de manifestacions de la nostra llengua (cançons, rondalles, refranys, «mots de bona cristiandat» i mots de tota mena) (Villangómez a Tur 1999: 38).

Serra (2008: 40) el considera un home de cultura, amb tots els sentits de la paraula, interessat per la vida col·lectiva de la gent que viu a Eivissa i Formentera, a partir de les dades que descobreix tant en arxius com les que extreu de les veus dels informants. Del seu vessant costumista, cal tenir en compte que és deixeble d'altres estudiosos catalans i mallorquins com Marià Aguiló, Manuel Milà i Fontanals o Jacint Verdaguer. La seva religiositat, l'amor que sentí per l'illa i la seva cultura el portà a estudiar i fomentar el folklore eivissenc, com deia ell mateix, «en totes les seves manifestacions, com a expressió de la nostra història viva, i complement inseparable de la documental» (Serra 2008: 45). Fins al moment que apareix la seva feina, les mostres del conreu de la cultura eivissenca es veien limitades a algunes cançons i algunes manifestacions similars més, i amb l'activitat intel·ligent de Macabich i la dedicació a la seva terra, s'obrí un profitós llegat. Villangómez (1973: 12) considera que el costumisme pot encaixar dins de la història com «un altre batec de vida recollit a través dels temps».

Encara que limitat de recursos, de mitjans de treball i de formació, va treballar infatigablement i de manera dedicada per la investigació constant de la història de les illes, destacant en la seva faceta d'estudiós dels costums antics que l'interessaren, recopilador de la seva literatura oral, etcètera. Apreciava, insistim, aquests costums distintius de l'illa, els estudiava, se n'informava de manera conscienciosa preguntant entre la gent, recollint les manifestacions orals folklorístiques en parla eivissenca que tant l'atragueren perquè tenien una gran relació amb la literatura, particularment. De vegades voler precisar o refutar conceptes sobre els costums eivissencs, en especial fent rèpliques a altres autors, el portaren a tenir algunes polèmiques (Villangómez 1973: 11). Sobre les

cançons, Macabich en recopilà nombroses, procedents de totes les parròquies de l'illa i amb informants de diferents condicions i classes, tot i que només n'arribà a publicar una part. A la seva obra, literatura popular i llengua es troben íntimament unides: considerava el parlar popular i dialectal insular un "mitjà expressiu de l'ànima col·lectiva eivissenca".

El folklore eivissenc incidí, també, en l'obra poètica de Macabich. Una manifestació evident es troba a *Dialectals* (1932), on fa al·lusions a certes rondalles (com «S'aufabeguereta») (Villangómez 1973: 13), costums pagesos i tradicions ancestrals, a la indumentària, fins i tot inclou dites i refranys, i tot això es nota especialment als *Gotxos*. Moltes d'aquestes manifestacions orals, pràctiques i convencions tradicionals que documentà Macabich eren vives al moment que va realitzar el seu paper aglutinador de la vida intel·lectual i cultural pitiüsa. L'àgil i precipitada evolució de la societat de les illes ha fet que la majoria es perdessin o es transformessin, pràctiques sobretot referides a la pagesia, que, abans de l'auge turístic, consistien en l'activitat econòmica, social i personal predominant entre la població rural. Aquesta societat creà un microcosmos, tancat i de difícil endinsament (la gent camperola vivia en cases disperses, les comunicacions no eren gaire avançades i la vila era encara molt reduïda), arrelat a la terra que li és pròpia, i de pregona i autèntica cultura popular que es transmetia de manera oral, i és d'aquí d'on Macabich n'extreu el material folklòric en les seves recerques. Costums, fraseologia, proverbis, cançons de la terra, rondalles, romanços, «mots de bona cristiandat»; tot plegat en la llengua que li és pròpia, amb consciència de la catalanitat del poble pitiús, una llengua catalana apta per a tota manifestació literària, religiosa, científica; densa i variada. El document folklòric i finalment el llibre fou el millor format que li serví de dipòsit per a la conservació d'aquestes pervivències de la tradició del poble, de la seva essència que pren com a base la identitat pròpia, en consonància amb l'interès desenvolupat pel discurs folklòric al moment de la Renaixença (Ramis 1992: 331).

Isidor Macabich era el principal referent dels estudis culturals que es feien a Eivissa i Formentera a principis del segle XX. És per això que Antoni Griera, amic de Macabich que tingué contacte amb els romanistes germànics, li envià (recomanat pel professor Ernst Gamillscheg) l'estudiant alemany Hans Jakob Noeggerath per fer una tesi sobre el català a Eivissa. Aquest recopilà algunes rondalles que foren publicades per Roure i Torrent durant el seu exili mexicà —i presentà el treball als Jocs Florals exiliats—, encara que ja n'aparegueren dues —de catorze— a *Atlantis*, una revista alemanya, l'any 1935, gràcies al filòsof Walter Benjamin (qui era amic del també filòsof jueu Fèlix Noeggerath, pare de Hans). És sabut que l'estudiant, sota la tutela del canonge, recollí també cançons,

parèmies i gloses. Un altre cas fou el de Walter Spelbrink, qui seguí les mateixes passes que Hans i s'interessà pel lèxic, les tradicions i la cultura material dels oficis dels eivissencs per la seva tesi doctoral (Valriu 2012: 204), tutelada per Fritz Krüger.

Isidor Macabich: llengua i ideologia

Com molts d'altres van fer per tal de sobreviure, a la fi de la guerra Macabich va haver de manifestar adhesió i lleialtat als principis del Moviment. Marí (1976: 211-212) el classifica com un "sacerdot militant" en l'efervescència política i social de la postguerra, amb una ideologia "marcadament decantada a la dreta", fet que li va valdre les simpaties dels cercles oficials. Dit això, no discutí que la identitat eivissenca que amb tanta extensió estudià pertanyés d'alguna manera a una entitat superior, referida a la identitat espanyola (Ramis 1992: 331). Si bé és cert que va combatre el republicanisme, que implicava un Estat laic separat del poder eclesiàstic, no fou mai extremista i considerà que la victòria del bàndol de Franco destruïa planificadament les senyes d'identitat de la seva cultura (Serra 2008: 29). D'igual manera, no va admetre els nacionalismes catalans, i el seu catalanisme arrelat a l'amor per la terra natal abans mencionat no tenia interessos polítics.

Macabich, de jove, seguí uns estudis precaris en castellà d'acord amb el programa oficial espanyolista, però per voluntat pròpia també hi escriuria. Fou un gran coneixedor del dialecte eivissenc, i se sent més còmode amb la llengua viva eivissenca (tot i escriure la majoria de la seva *Historia* en castellà), per això estudià i aplegarà cançons pageses (al *Romancer* del 1954), romanços tradicionals, inclou refranys populars a les seves poesies... Serra (2008: 36) justifica el seu dialectalisme assenyalant que, quan comença la seva producció literària, no s'havia celebrat el *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, no s'havien publicat les *Normes Ortogràfiques* primeres, la *Gramàtica de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra ni el *Diccionari Normatiu*. És per aquest motiu, diu, que acut a la llengua pura del poble eivissenc, a la variant dialectal del català a les Illes Pitiüses (d'igual manera que Dante escrigué la *Divina Comèdia* amb la "llengua del poble", Joanot Martorell el *Tirant lo Blanc* o Miguel de Cervantes amb el *Quijote*).

Cirer (1999: 6) defensa la transcendència de l'obra poètica de Macabich, que és la part més extensa de la seva obra creativa, on emprà les formes dialectals de l'eivissenc. A més, fou el primer autor de les Pitiüses a publicar un llibre a Barcelona (amb *Dialectals*), amb l'afany, diu, de voler transcendir i com a mostra d'unió amb la resta de la comunitat lingüística. A causa del context que li tocà viure, però, mai no arribà a fer un ús decidit del català, ja que no hi havia prou confiança ni existia ús normal ni generalitzat. La seva,

marcada per l'època on escriu, és una actitud totalment de diglòssia, i alternà castellà i català en la seva producció global, emprant molt significativament la primera. Tot i això, escrigué bastant en català amb relació a altres autors, i ho feia més quan les circumstàncies eren favorables, marcades pel moment polític, com als períodes de relaxació del règim.

Més tard, quan s'adherí al moviment de la Renaixença —tot i que tardanament, com hem vist, pel cert allunyament de l'illa dels corrents culturals del moment—, s'adapta a la llengua catalana moderna, normalitzada i més unitària, tot i que mai renuncia a les paraules vivament eivissenques (Serra 2008: 17-18) a les composicions de to pitiús, al voltant de la dècada dels anys trenta. Tampoc hi havia a l'illa, de fet, un moviment literari notori en llengua castellana, denotant un endarreriment general. Macabich era admirador dels literats castellans, però per a ell no deixava de ser una llengua literària apresada que no emprava en el seu ambient íntim i familiar (Marí 1973: 15). A més, diu, a Eivissa fins al segle XVIII quasi no s'havia escrit en català, i molta gent no sabia escriure-hi ni llegir-hi. Trobà, com apunta Marí, el castellà com una llengua feta i treballada; mentre que el català, malgrat que a l'edat mitjana representà una de les literatures més importants, per raons històriques i socials conegudes no passava un bon moment: no hi havia mitjans suficients i encara estava per fer tota la feina de depuració gramatical i d'unificació lingüística.

El fet d'estar escrits en una llengua o en l'altra té més implicacions de les que podria semblar. En primer lloc [...] Cada literatura és un procés en gran part independent, i les fases d'una no coincideixen mai amb les d'una altra (en aquest cas, la situació i l'evolució de la literatura castellana i la catalana del segle XX han estat ben distintes). Cada llengua, a més, és una manera peculiar de veure i d'organitzar el món; cada llengua té la seua pròpia història, que li dóna una configuració especial. Per això, la diferència entre un bloc de poemes i l'altre no és purament de llengua, sinó també temàtica i de sentiment, com veurem. (Marí 1973: 14).

Darrers anys

Morí el 1973 a 89 anys en un centre hospitalari de Barcelona després que la seva salut empitjorés per mor d'una caiguda amb què es va fracturar el fèmur uns anys abans, i les seves restes mortals foren traslladades a Eivissa l'endemà. Existeixen nombrosos articles sobre la seva figura publicats en premsa poc després de la seva mort i posteriorment, especialment al centenari del seu naixement. L'any 1980 li va ser dedicat un monument a sa Carrossa (Dalt Vila)—on va ser casa seva—, i l'Institut d'Estudis Eivissencs publicà *L'Eivissa d'Isidor Macabich. Antologia breu*, en record i homenatge seu, coincidint amb la inauguració de l'estàtua obra de l'escultor madrileny Francisco López Hernández.

2. Classificació i comentari dels estudis sobre folklore

En aquest apartat estudiarem, classificarem i categoritzarem els materials de caràcter folklòric i etnopoètic que Isidor Macabich recopilà en una tria d'obres publicades seves a partir d'un mètode descriptiu de fitxes comentades per a cada apartat. Els continguts poden provenir de material de primera mà, de materials d'altri i d'articles anteriors.

2.1. *Mots de bona cristiandat* (1918)

No tractarem a part aquest fulletó, ja que al Volum IV de la *Historia de Ibiza* en trobarem una còpia [VEGEU 2.2.1. *Mots de bona cristiandat*] que tractarem a la propera secció.

No obstant, cal comentar el «Pròleg», que Macabich firma com a “Canonge, a I de Juny de 1918”, on assegura que «si ets ivicenc i cristià de bona rel, te'n fulgaràs, de segú, d'aquet senzill replec de frasses cristianes [...]», que, com indica, «matisen i ambalsamen es perlà d'es nostru poble» (Macabich 1918: 5). Amb referències bíbliques, a continuació, fa una comparativa d'aquests “mots” amb un “llenguatge d'alta ciència” dins de la seva “forma humil”. Diu que són aquestes locucions reflecteixen una perfecta concepció de la vida i són “d'acertadíssim providencialisme”. Matisa que no són “simples dites de la pagesia”, com a primera vista podrien semblar: és clar que n'hi ha propis de les feines i costums del camp, però d'igual manera en trobarem aplicats a una gran varietat d'àmbits i moments. Denuncia, tot seguit, que les interferències estrangeres han fet perdre puresa a aquests mots, i les titlla d'«antiartístiques, antipatriòtiques i anticristianes» (Macabich 1918: 6). Anima el lector a conservar el dialecte eivissenc si el català és la seva llengua, les conviccions cristianes si un les té, el llenguatge i les bones pràctiques dels majors si es viu al camp, i el mateix si s'és de ciutat. Fa menció a la labor de les “Lligues del Bon Mot”⁵ i la compara amb la seva pròpia tasca com una «acció directa i pusitiva per ennublí es llenguatge» (Macabich 1918: 7), amb afany de reintegrar les locucions cristianes recollides a la conversa diària, enriquint-la i vitalitzant-la, i destacant la seva actualitat en el context de la llengua malgrat tenir molts segles d'antiguitat.

Finalment, en dues notes, adverteix: primer, que no ha reunit totes les expressions del llenguatge popular sinó les que ha considerat més corrents, deixant de banda algunes “no gaire importants”, al seu criteri i, justificant-se amb el poc temps de preparació per al fulletó, diu que la unitat ideològica d'aquests mots és alabar la idea i el nom de Déu.

⁵ Aquesta associació (1908-1963) fundada a Barcelona per Ricard Aragó tingué la funció de combatre els mots grollers a la llengua catalana, el malparlar i les blasfèmies. El poeta i escriptor barceloní Joan Maragall donà un especial suport a les seves campanyes.

Segon, que està, aquest opuscle original, en un català molt dialectalitzant —l’actualitzarà al Volum IV de la seva *Historia*—, justificant-ho amb un “general i quasi absolut desús i desconeixement de la nostra llengua literària”. Acaba dient que ha transcrit els “mots” en una forma estrictament dialectal, exactament així com els extreus de la parla més vulgar.

2.2. Volum IV de la *Historia de Ibiza* (1967)

A partir de l’any 1909, Isidor Macabich inicia la publicació de la que seria la seva obra capitular per fascicles, publicats de manera interrompuda per mor de la guerra, enumerats de la següent manera: I: *Antigüedad* (1957); II: *Feudalismo* (1935); III: *Crónicas. Siglos XIII-XIV* (1936); IV: *Crónicas. Siglo XV* (1940); V: *Crónicas. Siglo XVI* (1941); VI: *Crónicas. Siglos XVII-XVIII* (1942-43); VII: *Crónicas. Siglo XIX* (1955); VIII: *Curso* (1959); IX: *Costumbrismo* (en dues parts, 1960-66) a Imprenta Alfa (Palma).

El 1966, l’Ajuntament d’Eivissa acordà patrocinar una edició completa d’aquesta història general d’Eivissa, per fer-la més accessible per al gran públic, que s’articulà en quatre volums —amb certs retocs i afegits respecte dels fascicles anteriors— que foren molt divulgats titulats *Historia de Ibiza* (1966-67), el quart, dedicat al «Costumbrismo», serà objecte del nostre estudi, publicat per l’Editorial Daedalus (Palma) on recopilà i refongué les publicacions prèvies, moltes en forma d’article periodístic o d’opuscles més breus (*Mots, Romancer*). Un cinquè volum aparegué l’any 1970 sota el títol d’*Obra literaria*.

A la introducció del volum IV (Macabich 1967: 9) formula la seva concepció de folklore (el fonamenta en testimonis orals) com a complement de la història (el testimoni escrit), definida al seu torn com «un latido de vida recogido a través de los tiempos». Lamenta, tot seguit, no haver pogut fer un estudi sistemàtic i detallat —la idea central del nostre treball és ser una guia entre tots els materials—, pel qual hauria necessitat un treball d’equip, però es conforma amb allò que ofereix finalment al volum, “com a visió de conjunt i a títol de complement històric”, una mena de crònica. A la «Introducción» de *Costumbrismo (II)* (Macabich 1966a: 5) del 1965 i que sortí a la venda finalment l’any 1966, ofereix més detalls per justificar que la seva obra no fos tan completa com li hauria agradat també per la seva falta de salut, i finalment al·ludeix a un refrany que dictamina: «quien hace lo que puede, no está obligado a más».

El costumisme, l’antropologia cultural, l’etnografia i el folklore queden representats en aquest volum de Macabich (Torres 2009: 51). Entrant en matèria, està integrat per

trenta-vuit apartats de temàtica i llargada distintes, amb diferents graus de detall, dels quals ens ocuparan aquí els que confereixin aspectes de la literatura popular de les Pitiüses. El resultat és un amalgama d'estudis que obrin al lector, investigador o estudiós molts camins. Els materials tenen una classificació, però no estan molt ben ordenats —internament, a cada capítol, però, el contingut i materials dels capítols tenen un ordre— per temàtiques a l'índex (els materials sobre, per exemple, el cançoner, no van seguits sinó que estan dispersos). Els materials són fets, narracions, transcripcions, comentaris, opinions i interpretacions, contribucions sobre temàtiques —relacionades amb Eivissa i Formentera, trobades tant al territori de provinença com a arxius de fora o gràcies a la correspondència amb col·laboradors— com el folklore, la llengua, la cultura, l'etnologia, la religió, el costumisme, la literatura, la història, l'arqueologia, el cançoner eivissenc, el teatre, les festivitats, el dret foral, la societat, els captius i dominics, la casa pagesa, etcètera. La gran majoria de textos són escrits en castellà i d'altres són en català. També fa afegitons per proporcionar dades que indiquen el procés de recopilació dels materials o amb la intenció de posar-los en context dins de la qüestió. Materials que estudià seguint uns mètodes propis que no eren perfectes —d'altres arribaran més tard i ho faran de manera més ordenada—, però té el mèrit d'haver estat pioner, i era conscient que no ho acabaria —tanmateix confià que d'altres vendrien a completar la seva empresa.

Dins d'aquest conglomerat arxivístic, no tots els capítols del present volum s'ajusten als interessos d'estudi del folklore i l'etnopoètica d'aquest treball, ni la totalitat d'aquests són materials del mateix Macabich. Així doncs, d'entre trenta-vuit seccions que el conformen, se n'ha fet una tria d'un total de divuit.

Primerament, s'han descartat justificadament els capítols que, malgrat tenir interès folklòric, no són escrits per Macabich, tanmateix se n'indica la temàtica entre claudàtors⁶:

- *Un artículo de Blasco Ibáñez* (p. 11-20) [costums];
- *Otras acotaciones* (p. 23-31) [costums];
- *Costumbres ibicencas* (p. 119-132) [costums i cançons, tres articles de Josep Rullan publicats prèviament a l'*Almanaque Balear*];
- *Instrumentos musicales folkóricos (Las «xeremies» de la isla de Ibiza) por M. García Matos* (p. 233-241) [cançons].

⁶ A més, seguint amb aquest criteri, sí que s'han tingut en compte alguns capítols que posseeixen autoria compartida o fragments d'altri, normalment comentats *a posteriori* per Macabich.

En segon lloc, no seran objecte del nostre estudi, lògicament, aquells capítols que el seu contingut no versis sobre aspectes folklòrics, que són els següents:

- *Oro de ley* (p. 33-36);
- *Derecho foral* (p. 95-113);
- *La lengua hablada en las islas de Ibiza y Formentera* (p. 115-118);
- *La vivienda ibicenca* (p. 135-138);
- *Nuestra agrupación folklórica* (p. 143-145);
- *Censos de los siglos XIII y XIV* (p. 243);
- *Monedas y precios en los siglos XIV y XV* (p. 245-248);
- *Bautizos en el siglo XVI* (p. 249-251);
- *Relaciones de Ibiza con Italia en los siglos XIV al XVIII* (p. 253-261);
- *Un inventario del siglo XVIII* (p. 267-268);
- *Testamento de Agapito Llobet* (p. 271-271);
- *De nuestros tribunales en los siglos XVII y XVIII* (p. 273);
- *Un examen de boticario en el siglo XVIII* (p. 275-276);
- *Sobre nuestros dominicos* (p. 277-278);
- *Teatro* (p. 477-480);
- *Sobre conversos ibicencos* (p. 481-485).

Veiem, ara, el model fitxa sobre el qual es treballarà per a l'anàlisi de cadascun dels divuit materials escollits. Cal advertir que no sempre emplenarem totes les divisions si no es considera adient o no comptem amb la informació necessària, les referències bibliogràfiques, etc. Per tal d'evitar repetir les característiques de cada divisió en cada cas, a continuació mostrem la fitxa explicada:

Títol [*correspon amb el títol de l'article, document, etc. i la paginació*]

Referència bibliogràfica primera [*a on ha estat publicat abans l'article*]

Referències posteriors [*indicar a on ha estat localitzat l'article posteriorment, podent tenir modificacions posteriors*]

Classificació [*quin tipus de document de text és o quin gènere tracta: rondalles, llegendes, parèmies, cançons, costums, etc.; i destriar si és un article o un material oral de primera mà*]

Resum [*breu resum del text o textos aportats*]

Continguts [*llista temàtica, per facilitar la cerca de paraules clau, etc.*]

Comentari / Valoració *[comentari, opinió, explicació o valoració de l'article en el context de la seva obra, si escau; informacions complementàries]*

Fragment *[fragment de mostra significatiu del text, entre 5-10 línies, aproximadament]*

Referències *[possibles ressenyes, valoracions crítiques, etc.]*

A continuació, una vegada feta la justificació de l'objectiu d'estudi global de la seva obra, centrada en la seva aportació a l'estudi del folklore i l'etnopoètica a l'àmbit pitiús, passarem a revisar exhaustivament cadascun dels materials publicats, en últim terme, en forma de llibre.

2.2.1. Mots de bona cristiandat

Títol: Mots de bona cristiandat (p. 37-50)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1918).⁷

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1960: 38-52).

Classificació: fórmules (motius, fraseologia, parèmies, dites, sentències, refranys, frases fetes, de cortesia), costums, expressions, oracions, supersticions / prové d'un llibre seu, amb material recol·lectat de primera mà.

Resum: «Mots de bona cristiandat» és la transcripció i actualització d'un volum que l'autor havia publicat inicialment el 1918⁸. Es tracta d'un recull de parèmies, expressions i tota mena oracions que classifica, comenta i contextualitza. No només això, sinó que també explica costums i tradicions relacionades amb els àmbits de les parèmies. En total es comptabilitzen entre 200 i 250 exemples, aproximadament.

Continguts: Classifica aquestes oracions en 23 seccions i les subseccions ulteriors:

Al matí (En tocar l'oració del dia, En alçar-se, En sentir el toc de sanctus), *A la nit* (En tocar l'Ave - Maria, En tocar Ànimes, En anar-se'n a jeure), *Entrant i sortint del temple* (A l'entrada, A la sortida), *En taula: oferiment i acció de gràcies* (Abans de menjar, Després de menjar), *Salutació* (Entre transeünts, Entrant a una casa, Als qui sembren, Als qui seguen, Als qui cullen fruites), *En fer el pa* (Abans de pastar se senyen i diuen), *Almoina* (Els pobres, per demanar almoïna; Quan no es fa almoïna; Els pobres, per donar gràcies), *A les matances* (Arribant, Acomiadant-se), *Naixences* (Als pares del recent nascut), *Visites a malalts* (Al malalt, Als de sa casa des malalt, si ja ha rebut el Senyor; Al malalt, si ja s'ha adobat), *Bodes* (Als recent casats), *Albats*⁹ (Als pares de l'infant mort), *Morts* (Als de la casa del mort), *Felicitações*, *Comiats i benvingudes* (Als qui van de viatge, Als qui vénen de viatge), *Mots de lloança i agraïment*, *Als infants*, *Animals*, *Paraules de confiança i conhort*, *Mots d'indulgència i commiseració*, *Desitjant algun bé o desnebir*¹⁰ *algun mal*, *Sentències i refranys*, *Dites soltes*.

⁷ Volum editat per la Secció folklòrica de «Ca Nostra», institució que definia ell mateix com una “agrupació d'estudis eivissencs” constituïda com a Secció d'Estudis Eivissencs al «Centre d'Acció Social» i que fou clausurada l'any 1936. Crea una càtedra d'Estudis Baleàrics, on el gener de 1932 començà a impartir classes de llengua catalana i d'altres matèries com arqueologia, història, literatura o folklore.

⁸ Diem actualització perquè l'original estava escrit en un català prou dialectalitzant [VEG'IS 2.1. *Mots de bona cristiandat*], i al Volum IV de la *Historia* en normalitza l'escriptura d'acord amb els criteris de l'època. Val a dir, també, que copiem i respectem la no inclusió de nombrosos accents i dialectalismes dels títols.

⁹ albat 1 m. [LC] Criatura morta abans de tenir ús de raó. [Font: DIEC]

¹⁰ desnebir v tr Despatxar, acomiadar (un criat, un enamorat, etc.). [Font: DCVB]

Comentari / Valoració: Aquesta secció presenta una col·lecció ben interessant d'expressions, refranys i frases fetes pròpies del poble eivissenc que s'han emprat i s'empren habitualment en molts àmbits de la vida (Cirer 1999: 10), com hem vist: pastar, les matances, parar taula, salutació, els naixements i la mort, fer almoina... Com declara Macabich a la mateixa introducció d'aquest material, i ja assenyala el títol, però, les expressions que presenta tenen la característica que sempre tracten o atenen a la idea i del nom de Déu, així evitant les que poguessin tenir un to pagà o antireligiós.

Declarant que les transcriu per «alcanze de plena actualitat y no costumbrismo histórico», deixa clar que ho realitzà en «catalán-ibicenco» pel seu caràcter i la fidelitat del llenguatge parlat (és a dir, l'oral). També que ha reunit les més corrents, sense afany de voler ser exhaustiu. Citant Marí (2000: 148), la llengua s'adapta a l'entorn i es manifesta de maneres molt diverses, i un exemple d'això és la rica varietat de fórmules de relació social i d'expressions per saludar, felicitat, expressar condol, donar les gràcies, etc., que Macabich recopila, relacionades amb l'educació religiosa tradicional, en aquest apartat, i que encara tenen vigència i se'n fa ús principalment al món rural eivissenc.

Trobem que és prou rellevant, aquest capítol, pel que fa a l'afany de conservació de la llengua dialectal, que Macabich defensava com a mostra fidedigna de l'esperit del poble eivissenc, relacionades amb una gran varietat de costums i tradicions col·lectives. A capítols com «De la tierra» continua tractant aquests aspectes lingüístics.

Fragment:

«No ya en sentido costumbrismo histórico, sino con alcance de plena actualidad, transcribo las siguientes locuciones cristianas, que con este mismo epígrafe: *Mots de bona cristiandat*, publiqué en 1918, en un folleto editado por la Sección folkórica de «Ca Nostra», agrupación de estudios ibicencos constituida en aquellas fechas en el Centro de Acción Social» (Macabich 1967: 37).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280); VILLANGÓMEZ, Marià (1974: 167-168).

2.2.2. Espíritus familiares

Títol: Espíritus familiares (p. 51-93)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1943-1944).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1960: 53-97).

Classificació: llegendes (demòniques, hagiogràfiques, de bruixeria...), rondalles, creences, oracions, supersticions, succeïts, fórmules, medicina popular, cançons, etc. / prové de diversos articles seus.

Resum: És un primer capítol extens, dividit en seccions, dedicat al costumari eivissenc i les seves creences principalment del món rural. Agrupa múltiples articles sobre éssers demoníacs (bruixes, fades, fameliars, follets i barruguets), llegendes diabòliques, calendaris, oracions, horòscops, amulets, aparicions fantasmals, entre altres manifestacions de la literatura popular illenca. N'explica notícies, en reproduïx casos i citacions, realitza comentaris i anotacions de distint caràcter —especialment històric.

Continguts: A l'epígraf inicial explica com no esperava publicar-ne tant ni en tanta extensió, però ho acabà fent per “ampliacions del caràcter doctrinal”, només a títol de folklore i no de supersticions. Es classifica, successivament, en dotze epígrafs:

«**Famelià**» (presenta els esperits familiars en favorables i adversos, els compara amb manifestacions d'altres cultures, el concreta i en descriu el comportament i aparença física, en dóna exemples succeïts a Sant Josep de sa Talaia i Santa Eulària des Riu, i també parla del seu origen), «**Follet**» (el defineix i compara amb altres tradicions, n'explica un cas situat al barri de sa Peña a la meitat del segle XIX en forma de narració), «**Barruguets**» (oposa aquest ésser a l'anterior, el compara a altres tradicions, el contextualitza al camp i a la ciutat diferenciadament, els descriu i explica el seu comportament, n'explica dos casos ocorreguts al carrer de Santa Maria —a una dona de La Marina i a un reverend—), **Hadas** (les contextualitza a la imaginació popular i el món sobrenatural, les classifica en bondadoses i malignes, i n'explica un cas en forma de narració que més endavant en fa referència al capítol «Rondaies», indicant que l'havia escoltat de la seva padrina paterna), *Brujas* (després de citar una definició enciclopèdica, es parla de la figura de les bruixes, el cas d'Eivissa, n'explica un relat, altres referències folklòriques de l'illa a les bruixes, costums, creences i una «cançoniu»¹¹, «*Es pastorells*» (explica el mite d'*Es pastorells* o també d'*El cabrero*, parla de variants catalanes i més llunyanes, i inclou una llegenda del temps de Jesucrist), *Calendarios y horóscopos* (introdueix les supersticions relacionades amb el calendari i l'astrologia, “mare dels horòscops”), *Oraciones y amuletos* (introdueix les fórmules, fa una llista d'«oracions-receptes», d'altres oracions i supersticions, i reproduïx textos varis), *Fantasmas y apariciones* (parla de la comunicació amb els morts, concreta el tema folklòric sobre les històries de fantasmes, contes d'aparicions, costums relacionats amb els difunts, narra relats de cementiri i alguna llegenda), *El puente de Santa Eulalia* (llegenda sentida en una estada al poble l'any 1903), *Diabluras* (parla de narracions i succeïts de caràcter

¹¹ Cançó infantil.

demoníac, i en narra tres exemples, una d'elles localitzada a Formentera), *La Cruz de En Ribas* (narra la llegenda i el costum arrelat al lloc dels fets, la considera una versió de *Le Pont du Diable* d'Alexandre Dumas al seu *Voyage en Suisse*, recollida Victorina Ferrer Saldaña de Corrons a *Moda Elegante* el 1869 i li arriba per notes bibliogràfiques de José Clapés, al *Diario* hi publicà una versió rimada en eivissenc).

Comentari / Valoració: Per la varietat del seu contingut i la seva considerable extensió, resulta ser un dels documents més interessants i extensos sobre les manifestacions folklòriques i etnopoètiques de l'illa, concretament sobre el costumari pitiús i les creences. Com observen Oriol & Samper (2017: 281), bona part d'aquests textos són redactats en forma de diàleg, amb el propòsit de donar arguments que suportin la falsedat de les creences, llegendes i supersticions que se'n deriven, donat que Macabich no els atorga crèdit ni valor més enllà de ser elements folklòrics. Val a dir que amb aquest afany de preservació i divulgació del patrimoni oral del seu territori, mostra els seus principis renaixentistes, en aquesta secció i al llarg del present volum. Estructuralment, cada cop que alterna un diàleg i una explicació, ho separa amb un guió llarg (—).

Entre els anys 1943-1944, Macabich ja havia publicat al *Diario de Ibiza* escrits sobre els barruguets, éssers molt similars als esperits malvats de la mitologia romana com les «larves» o els «gnoms» europeus i les seves distintes manifestacions, també com a esperits benèvolos que exercien de protectors de la casa i de la família que hi habités.

Inserides a l'epígraf «Famelià» trobem tres rondalles, dues sota el tipus ATU 1183 (*Washing black Cloth white*) i del gegant beneït. El motiu és l'ésser sobrenatural que renta llana negra fins a tornar blanca. No hi consta cap títol, a diferència de les que aporta Castelló Guasch als seus reculls («Es fameliar», per exemple). El fameliar¹² s'assimila al «dimoni boiet» de les rondalles mallorquines i menorquines, però en difereix perquè el fameliar pot tenir mal geni i és entremaliat. Els motius que mouen aquest personatge són el de la feina i la fam, i té una força sobrehumana que li permet fer les feines que se li encomanen. Sorgeix d'una herba guardada dins d'una ampolla negra, durant la primera claror l'endemà de la revetlla de Sant Joan, davall del pont vell del riu de Santa Eulària.

En diferents punts de l'apartat localitzem un total de quatre relats amb catalogació de rondalles. Al *Rondcat* n'hi consten quatre, del gènere de rondalla meravellosa, a més d'una narració del tipus ATU 503 (*The Gifts of the Little People*). Trobem, a més, dues

¹² Relacionat amb aquest important personatge de l'imaginari eivissenc, l'expressió «tenir familiars» és sinònim de tenir «poders ocults o una gran vivesa en pensar i en obrar» (Valriu 2011: 127).

versions del tipus ATU 1191 (*The Dog on the Bridge*) a «El puente de Santa Eulalia». Aquesta popular llegenda conta com el diable construeix un pont amb la recompensa d'aconseguir una ànima per emportar-se'n a l'infern, però el pla fracassa.

També fem menció a «La Cruz de En Ribas», que conté una llegenda d'argument referit al món sobrenatural (són les que tracten d'explicar un fet insòlit justificant-se a través de les accions d'un personatge sobrenatural propi del lloc). En aquest cas, es relaciona amb una persona concreta —un llenyater eivissenc, molt flastomador, a qui s'apareix el dimoni i el fa fugir a canvi de no flastomar més— i un lloc determinat —aquesta creu es troba a un puig que porta el mateix nom a Santa Eulària des Riu.

Fragment:

«Sólo a título de folklore (con este mismo epígrafe), comencé estos artículos en el Diario de Ibiza, en septiembre de 1943. Llegando la serie de los mismos a mayor número y extensión de lo que pensé al principio, en gran parte, por ampliaciones de carácter doctrinal. Porque, dado el interés con que los venía siguiendo el público, cabía el peligro, sin esto (según calificados juicios), de que fuesen para alguien motivo de superstición» (Macabich 1967: 51).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 281); VALRIU, Caterina (2016: 43).

2.2.3. Sa Desfressada

Títol: Sa Desfressada (p. 133-134)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1960: 135-136).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: costums / material de primera mà i apunts d'altri.

Resum: Descripció de la tradicional celebració del Carnestoltes, el calendari, aspectes gastronòmics i la representació de la «disfressada» de matances.

Continguts: Explica com el Carnaval camperol es reduïa al primer i al darrer dels tres dies, i incloïa música, balls i rondes de màscares que recorrien les cases on s'obsequiava amb golosies, i parla del “beure i què beure” i de la “truitada”. Apunta que les màscares no eren exclusives del Carnestoltes, sinó que també s'empraven durant els balls generals a la Torreta, els dies de matances, etc.

Descriu l'àmbit on se celebraven les representacions de les «disfressades» i en localitza al poble de Sant Miquel de Balansat.

N'explica la divisió en parts o actes de la farsa i en fa una descripció de principi a fi resseguint uns apunts de José Rullán.

Comentari / Valoració: En aquest article de Macabich podem apreciar l'antiguitat del costum dels eivissencs de disfressar-se, tant per Carnaval com per les matances, i

també en són notòries les descripcions dels convits que s'hi associaven. Torres (s. d.) descriu el “disfressat” com la persona vestida o emmariol·lada¹³ amb vestimenta extravagant i amb la cara tapada per no ser reconeguda. Les festes se celebraven entrada la nit, després del sopar, a les cases on se celebraven les matances «per participar en la vetlada que se solia fer, animant-la amb les seues gràcies, cabrioles i acudits». Seguint aquest costum, es feia un senyal per anunciar l'arribada dels disfressats consistent en amollar teulats per la finestra. Aquests no podien entrar a la casa sense el permís de l'amo, i, si se'ls ofería menjar, s'havien de retirar el tapall de la cara. Pel que fa a l'època del Carnestoltes, els joves anaven emmariol·lats per les cases demanant ous per poder fer truita al dinar de Carnestoltes (consistent en un bullit de col, patates, moniatos i carn de porc), que era tradició al camp, a més de llepolies, i també hi havia balls i música. Macabich reporta que només es feia festa el Dijous Llarder i el dimarts de Carnestoltes. A l'àmbit urbà, al seu torn, és sabut que la celebració de Carnestoltes es considerà grollera i patí la repressió durant la Dictadura, prohibint-se sàtires i disfresses.

Es descriu, en resum, en aquest article, el teatre popular dels disfressats de matances i del Carnestoltes, i suposa un important document descriptiu sobre aquests cicles festius (tractarà, en altres capítols, festivitats com Sant Joan, Nadal o Pasqua). Del primer tipus, en resten els materials aportats en els reculls de Marià Torres (2006, 2015) així com els monòlegs del «Sermó de ses matances» i el «Sermó des porquet». Del segon tipus, de les “mascarades”, a l'obra *L'any en estampes* de Marià Villangómez es parla d'una actuació celebrada el febrer a Sant Miquel de Balansat, com apunta Macabich. Pel que fa a l'estructura, aquest breu capítol es presenta com un conjunt d'informacions, sense seccions que el divideixin, en dues pàgines, posant en cursiva els mots escrits en català.

El volum IV de la *Historia* conté, a l'annex final, sis fotografies on apareixen explicitades diverses mostres de les disfresses o mariol·los dels eivissencs de l'època.

Fragment:

«Nuestro Carnaval campesino reducíase prácticamente al primero y al último de sus tres días. Con rondas de máscaras —jóvenes, de ordinario— que recorrían las casas de sus parientes y amigos, donde se les obsequiaba con alguna golosina, y en cuyo bullicio no solían faltar (todo esto se halla ya en decadencia) el baile y la música de la tierra. Figurando también casi siempre en la fiesta alguna representación jocosa efectuada por alguna de las comparsas» (Macabich 1967: 133).

2.2.4. Nuestros trajes y danzas

Títol: Nuestros trajes y danzas (p. 139-141)

¹³ Vestimenta improvisada típica del Carnestoltes eivissenc que consisteix a posar-se peces de roba i complements trobats per la casa.

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor, TUR, José (1948: 456-458).¹⁴

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1960: 141-144).

Classificació: costums (dances populars, indumentària) / prové d'articles en premsa / autoria compartida.

Resum: Reprodueix notes descriptives dels vestits i danses locals que es publicaren en premsa a Palma amb motiu de la Diada Folklòrica celebrada allí mateix el 1943, obtenint els primers premis la representació eivissenca, conjuntament amb D. José Tur Riera. A l'annex del Volum IV apareixen diverses imatges dels grups folklòrics.

Continguts: Amb l'epígraf «Los trajes», enumera i descriu les modalitats de vestit camperol, de més antics a més moderns, dels homes i les dones, respectivament.

S'expliquen els components de la «gonella», l'«empredada», el vestit modern de Formentera i d'altres vestits masculins.

Seguidament parla dels instruments de la música camperola (la «flaüta», el tambor, les castanyoles i l'«espasí» que intervé a les «caramelles» o gotxos de Nadal).

Finalment fa menció a les distintes modalitats de ball camperol: la «curta» i la «llarga», i d'altres com les «dotze rodades» o el ball «de filera».

Comentari / Valoració: El capítol comença amb un epígraf referit a la vestimenta, això no obstant, dins d'aquest, sense més divisions, explica tots els elements anteriorment mencionats: vestit camperol, instruments musicals i els balls. Primer de tot, apunta que el text són unes notes que escrigué amb José Tur Riera l'any 1943, per tant l'autoria és compartida i es tracta d'un material redactat anteriorment a la publicació d'aquest volum.

S'assumeix que l'empredada tindria un parentesc tipològic amb vestimentes pròpies de Tunis i Grècia. Tur i Macabich en aquest article assenyalen la varietat de vestits, “probablement de labor”, i situaven l'origen de les danses probablement a l'època púnica, uns tres-mil anys enrere respecte de l'actualitat. Suposa una introductòria però preada panoràmica dels balls i les vestimentes tradicionals.

En aquest apartat es parla, també, en referència als dos tipus d'empredades o conjunt de joies femenines, de la creença que les joies fetes de plata i coral són més antigues, quan l'exemple més immediat de la pervivència púnica en la joieria local de l'illa es refereix a l'empredada feta d'or (parafrasejant Mateu 1985: 40). De fet, el mateix Macabich a la sèrie «Vesprals» fa menció a l'antiguitat de l'empredada d'or.

¹⁴ Foren facilitades primer aquestes notes a la premsa palmesana abans de ser publicades a la revista *Eivissa*.

Recentment s'ha publicat el treball *Ball pagès. Orígens* (2018) de Miquel Mayordomo i Antoni Manonelles per l'*Institut d'Estudis Eivissencs* en relació amb l'origen d'aquest ball tradicional pitiús, els seus parentescs, particularitats i antiguitat.

Fragment:

«El traje típico campesino comprende las siguientes modalidades: / En el más antiguo, de gala y de invierno, llevan los hombres calzón negro, muy plisado, ancho en la parte superior y que va gradualmente agostándose hasta el tobillo. Chaleco de seda, con doble o triple botonera colgante, de plata, y chaqueta corta, con la misma ornamentación. Pañuelo de seda al cuello. Faja, roja o negra, y birrete (más corto que la barretina catalana), rojo con vuelta negra, o viceversa. «*Espardenyes*» de pita, esparto o cáñamo, con la punta abierta. El de verano, también de gala, blanco, con camisa de cuello alto, bordada pechera y bocamanga vuelta, con frecuencia también bordada. A veces se usaban también chaleco, y, con frecuencia, sombrero de hoja de palmito en lugar del birrete» (Macabich 1967: 139).

Referències: MATEU, Mª Lena (1985: 40; 2011: 34).

2.2.5. Glosa al romancero

Títol: Glosa al romancero (p. 147-193)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1954; 1960: 148-157).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: cançoner / prové d'un llibre seu, de material de primera mà i de cartes d'altri.

Resum: «Glosa al romancero» presenta un estudi que tracta dels romanços populars eivissencs, inclou els vint-i-sis del seu *Romancer tradicional eivissenc* de l'any 1954 complementats a les pàgines prèvies amb cartes de Menéndez Pidal i breus estudis comparatius de diversos romanços de la tradició espanyola amb els eivissencs.

Continguts: Començant amb una introducció on defineix el terme «folklore», parla del musicòleg Baltasar Samper i de Marià Aguiló i de les tasques de cadascun d'ells.

A continuació transcriu dues cartes de Ramón Menéndez Pidal datades de l'any 1946 on parla del particular romanç «En Rodriguet».

Completa aquestes informacions amb observacions pròpies i realitza comparatives entre versions de les balades eivissenques i els romanços espanyols de referència.

En darrer terme, de la pàgina 154 a la 193, transcriu íntegrament totes les balades que ja col·leccionà al *Romancer tradicional eivissenc* [VEGEU 2.3. *Romancer tradicional eivissenc* (1954)] amb totes les seves variants.

Comentari / Valoració: A fi de no reiterar-nos, es comentaran en profunditat aquests materials a l'apartat corresponent d'aquest treball sobre l'obra del *Romancer*. L'estructura del capítol és clara i ordenada pel que fa a les parts que hi vol tractar.

El capítol és, sens dubte, pel seu valor i extensió, el més important pel que fa als treballs que presenta sobre les balades cantades a Eivissa. És particularment interessant la cita «de las danzas honestas e ingenuas» del seu amic Baltasar Samper sobre el poble camperol illenc, així com les notes sobre «En Rodriguet» (un romanç d'una importància singular), inclòs ja al fascicle VI de la *Historia de Ibiza*. Transcriu els romanços provinents del *Romancer*, diu, a fi de “destacar el seu mèrit”. En són profitoses les notes i comparances que efectua, a més del mencionat romanç del cicle cidità, d'altres romanços com «La infantina de França», «Lo testament de N'Amelis», «Don Enric i Don Blasco».

Fragment:

«Sabido es que el termino *folklore* [es] equivalente a saber popular. En el cual tuvo siempre el «Gay saber» intervención tan preciada. Así, nuestro buen pueblo campesino (el «de las danzas honestas e ingenuas» — ha escrito el notable musicólogo Baltasar Samper — [...] Aquí pudo recoger D. Mariano Aguiló tan bellas variantes de su *Romancero Popular* (de 1893), espigando apenas, como otros eruditos. Desconocedores, por ejemplo, del interesantísimo romance «*En Rodriguet*» (publicado por primera vez en el VI fascículo de mi *Historia de Ibiza*), que juzgo el primero de las mocedades del Cid que ha visto la luz pública en habla catalana» (Macabich 1967: 147).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280).

2.2.6. Del cancionero ibicenco

Títol: Del cancionero ibicenco (p. 195-204)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1944b: 34-37, 64; 101-103).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1960: 158-166; 1966a: 227-248).

Classificació: cançoner, cançons breus / prové d'un article seu.

Resum: A la secció «Del cancionero ibicenco», que segueix l'apartat dedicat al romancer, del mateix camp temàtic, reproduïx unes paraules seves d'un article que va veure la llum el 1912 a *Nuestra Hoja*, i seguidament deixa notícia d'un total de vint-i-quatre cançons de diferent classificació, llargària i complexitat amb breus anotacions i referències. Curiosament, consta tant a *Costumbrismo I* com a *Costumbrismo II*.

Continguts: Primerament al·ludeix a un article seu del març del 1912 d'un número monogràfic extraordinari de *Nuestra Hoja* (*Boletín mensual del Centro de Acción Social y de la Asociación de Buena Prensa*) en adhesió al XV Congrés Agrícola de la Federació Calano-Balear celebrada a l'illa d'Eivissa el mateix any dedicat al cançoner (es plany que el costum de cantar es vagi perdent i que desapareguin cada cop més els repertoris de cançons tradicionals).

Després reproduïx cançons, cobles i fragments publicats al periòdic local *Ebusus* (1922) i al *Diario de Ibiza* (1928): Amoroses («Sa serena cau menuda», amb apunts

filològics, correspondències entre cançons i una variant; «Bona nit, blanca roseta», del 26 de maig del 1919 a *Nuestra Hoja*; i sis gloses i «cantarcillos»), Xacoteres (de les cançons «de porfia», «porfedi» o «al quantre» de to festiu cantades a les *xacotes* o festes familiars no n'inclou exemples), Porfediant¹⁵ (a l'almanac *El Pitiuso*, 1950: «Per 'ribà a L'Avemaria tenc de partir amb es sol post», «Sa nostra ciutat d'Eivissa» —cançó de finals del segle XVIII o inicis del XIX), Un Uc' (d'*El Pitiuso*, any 1947: «Cantarem sa cantarella...») —la considera de marcat interès costumista—, algunes notes soltes (diu que són incomptables) i finalment Micolada¹⁶ («*Canción de cuna*», «*Juegos de niños*»).

Comentari / Valoració: Aquest apartat, que succeeix naturalment «Glosa al romancero», augmenta l'estoc de cançons compilades i és prou valuós per les reflexions i comentaris que ofereix sobre les cançons tradicionals. L'estructura és lògica i accessible.

A la introducció d'aquest capítol, Macabich posa de manifest que les cançons eren una “cosa íntima i inseparable de la vida pagesa de l'illa”, i assegura que tothom en sabia i en cantaven de pròpies o apreses d'altri. En posa molts exemples, les categoritza segons la seva funció, origen, context. Destaca que solen ser produïdes per gent analfabeta, i les descriu com a romanços octosil·làbics, indistintament assonants o consonants, tant els versos parells com els imparells; i diu que en cantar-les es fon freqüentment la darrera vocal d'un vers amb la primera de l'altre, que escrits semblen massa llargs. Se'n plany de la perduda i desaparició a l'illa d'aquestes cançons, un art que descriu com a propi i que a mesura que s'oblida “fa minvar la personalitat del poble eivissenc”.

És important saber que va ser la primera vegada que l'eclesiàstic presentà un article en llengua catalana a *Nuestra Hoja* quan publicà aquestes cançons pageses. Recordem que dins la ideologia diglòssica de Macabich s'expressava que el català, en el seu ús dialectal, servia per parlar de les coses d'Eivissa —com és el cas d'aquesta col·lecció de cançons—, mentre que el castellà es destinava a afers més intel·lectuals i elevats.

Fragment:

«Mucho ha perdido desde entonces esta antiquísima afición, y con esto, a mi ver, pierde la isla prestancia espiritual. ¿Aumento de ilustración y cultura? ¿Elevación de vida? En esto, no. No es un arte que se extiende y pule, sino que desaparece. Un pueblo que cuenta con un arte propio, y en vez de mejorarlo, lo olvida. Con mengua, por tanto, de su personalidad. Aun en sentido individual. ¿Es que valdrán más los jóvenes y las *al-lotes* del día, por su atuendo ciudadano, que aquellos que sabían expresar con sus propias canciones sus íntimos afectos? Y aunque iletrados, salvando no pocas veces el bajón prosaico con calidades de auténtico lirismo» (Macabich 1967: 195-196).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280).

¹⁵ porfediar v intr DIAL Discutir, disputar de paraules. [Font: EEIF]

¹⁶ micolada f DIAL Conjunt de miques o partícules. [Font: EEIF]

2.2.7. Nuestras «caramellas»

Títol: Nuestras «caramellas» (p. 205-220)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1944a).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1960: 167-181).

Classificació: cançoner / prové de material de primera mà, i textos i articles d'altri.

Resum: «Nuestras 'caramellas'» és un compendi de textos i articles que versen sobre els *gotxos* o caramelles de Nadal i les caramelles de Pasqua com un dels aspectes més rellevants del folklore més religiós de l'illa, amb comentaris i explicacions.

Continguts: Comenta l'origen del res litúrgic del dia de Nadal, quan es cantava la segona antífona del *Laudes* de la Verge Santíssima. A l'edat mitjana existia un nombre variable d'aquests goigs maternals i finalment es fixaren en set (anomenats «terrenals»): comencen les estrofes amb la paraula «*gaude*» i donen origen als *Septem Gaudia Mariae Virginis*, que s'incorporen a la litúrgia a Catalunya en català al Llibre Vermell de Montserrat (reprodueix versions d'aquest llibre), Fou a partir del segle XIII, com assenyala Macabich, quan es van començar a fixar més en l'advocació dels sants.

A continuació trobem *Ballada dels Goytxs de Nostre Dona en vulgar cathal.lan, a ball redon*, de les darreries del segle XIV, i comenta el context on es cantaven, etc.).

Tot seguit, a partir de la pàgina 209, fa una explicació sobre les *Caramelles de Nadal*, i reprodueix un article seu titulat «Caramelles» de la revista *Eivissa* el desembre de 1944 i un article que Josep Clapés publicà a *Los Archivos de Ibiza* el 1945 sobre «Las Caramellas» incloent la seva descripció costumista.

En darrer terme, a partir de la pàgina 212, recrea les lletres en les subseccions: Caramelles, Gotxos (I, II, III, IV, V, més uns versos complementaris), Gotxos de Nadal (junt amb la pronúncia dialectal, extret d'un article seu de l'any 1912 a *Nuestra Hoja*), Ses Caramelles de Pasco (és una versió incompleta publicada per ell mateix l'abril del 1930 al *Diario de Ibiza*) i en última instància els Gotxos de Pasco.

Comentari / Valoració: És especialment rellevant aquest article que concreta el focus en el folklore religiós de l'illa, per l'aportació dels textos (i altres articles) que hi reprodueix i les descripcions detallades i explicatives sobre el gènere dels goigs, el seu origen, cronologia, així com de les distintes celebracions on es canten.

Els goigs són un gènere poètic semi-popular transmès per via oral com una cançó tradicional (però també mitjançant lletres impreses i música) de gran llarga tradició als Països Catalans i d'arrel medieval. Conformen un corpus notori de cançons religioses que

lloen les excel·lències de Déu, els Sants, o la Verge (com en aquest cas) sota la forma d'una advocació concreta. Com a forma de litúrgia popular, es practica en actes de devoció col·lectiva com són pancaritats o processons. El seu objectiu és implorar la protecció celestial, explicar els miracles o la vida d'un sant, o també la troballa d'una imatge o d'unes relíquies. Algunes vegades fan menció als indrets on ocorre la devoció, a certs esdeveniments històrics que hi succeïren o justifiquen l'existència de la capella o ermita on es venera una imatge (Valriu s. d.: 1).

Contenen, ja que són escrits per persones cultes, paleses reminiscències bíbliques i mitològiques. Els autors descriuen els martiris i els turments que ocorregueren a les figures religioses de les quals tracten. «Goig» és la traducció de «gaudia», i a cada estrofa dels textos es repeteix aquest mot. Solen ser anònims, però alguns tenen autors: dels *Gotxos de Nadal* dins del cant de les *Caramelles*, n'hi ha d'escrits del fra Jaume Riera Marí, de mossèn Marià Oliver Planells i el mateix Macabich escrigué els *Goigs a Nostra senyora de Jesús* (Torres s. d.). A Eivissa, la notació musical es conserva, fet molt atípic.

A Eivissa els goigs de la Mare de Déu s'anomenen «caramelles» (de lletra fixa invariable i estrofes de set versos). La tradició es va expandir entre les esglésies rurals a través de les confraries, especialment la confraria del Roser. Les de Nadal es cantaven a la «missa del gall» o «de matines» durant la Nit de Nadal. Aquestes narren, així com diuen els Evangelis, el naixement de Jesús. Formalment i pel seu caràcter no tenen gaire semblança amb els goigs cantats al Principat ni amb els d'Andorra. Per nombre en podem comptar set, però pel seu contingut, en són sis. Al començament de cada estrofa, com indica Macabich es proclama el «goig principal» amb la locució «El gotx prencipal, que és nat Fill de Déu». Com assenyala Macabich en aquestes pàgines, els goigs es van començar a cantar a les esglésies amb un acompanyament musical d'instruments tradicionals del camp eivissenc com són les castanyoles, el tambor i l'espasi¹⁷.

Els tres caramellers conformen l'anomenada «esquadra de caramellers», que abans estava composta per homes notables a la societat i actualment són membres de les colles de ball pagès. La primera part de l'acte, de vint minuts, es cantaven els set misteris de la Verge, és a dir, les caramelles. A la segona part, d'una durada similar, es canten —redoblats¹⁸— els goigs de temàtica nadalenca. Finalment, interpreten a duet i sense redoblar la lletra dels *Gotxos de Nadal*, amb un to més alegre, i es retiren.

¹⁷ Instrument musical de percussió que consta d'una peça metàl·lica en forma d'espasa.

¹⁸ La cançó redoblada és un tipus de cançó típic a l'àmbit rural eivissenc, d'origen medieval, tot i que normalment no tracta temes religiosos, com en aquest cas.

Les Caramelles de Pasqua, goigs corresponents als de la Verge del Rosari, eren pròpies del Diumenge de Resurrecció. No tenien l'acompanyament de l'esquadra de caramellers. Eren cantades pels joves dels pobles la nit del dissabte i el matí del Diumenge de Pasqua durant la celebració de la resurrecció de Crist. El dia de la «Pasqua florida» o «Pasqua de Resurrecció», cantaven la lletra al peu de l'altar, i, un cop finalitzada la missa, continuaven a la plaça amb les autoritats i la gent del poble com a públic. Després d'això, anaven a les cases més importants de la parròquia i allà repetien fragments del cant.

Fragment:

«Las Caramellas ibicencas —antiguísimas también— mantienen hoy, como siempre, su eminente espíritu religioso, encaminadas a cantar los gozos de la Virgen principalmente en la solemne misa de Noche Buena, matizando luego con su jubilosa exultación el ciclo de Navidad. Existiendo también las «Caramellas de Pascua» en celebración a la otra gran fiesta de la Resurrección del Señor, cumbre, igualmente, de la liturgia católica. Como las de Navidad, tienen las de Pascua bellas composiciones, debidas también por completo a la musa popular; pero sin acompañamiento especial ni «escuadras de caramellers», y sin el relieve y tipismo, en todos los sentidos, de las caramellas de Navidad» (Macabich 1967: 211).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280).

2.2.8. De nuestro folklore musical

Títol: De nuestro folklore musical (p. 221-232)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1960: 182-193).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: cançoner / prové de material de primera mà, i notes d'altri.

Resum: Aquesta secció es compon, bàsicament, de notes i observacions sobre diversos aspectes del cançoner eivissenc com poden ser apunts sobre la diferència entre glossar¹⁹ i cantar per Macabich i anotacions de caràcter musical de Manuel García Matos²⁰ i de Bartomeu Tur Guasch²¹ sobre les melodies eivissenques més conegudes.

Continguts: En primer terme es reproduïx la carta del musicòleg M. G. Martos, pertanyent a l'*Instituto Español de Musicología (Consejo Superior de Investigaciones Científicas)* – Sección de Madrid, datada del 9 de març de 1960.

¹⁹ No cal confondre-ho amb «glossar» v. tr. [LC] [FLL] Aclarir el sentit (d'un mot, d'un passatge, difícils), amb una glossa o amb un comentari. [Font: DIEC]

²⁰ Manuel García Martos, musicòleg, escriptor i folklorista espanyol. Fou docent a la càtedra de Folklore del Conservatori Superior de Música entre 1951 i 1970. Des de 1944 col·laborà activament a l'Institut Español de Musicología, realitzant nombroses enquestes per a diferents treballs musicòlegs de camp. Els seus mètodes de treball, estudis i treballs comparatius són un referent al camp de la musicologia.

²¹ Bartomeu Tur Guasch 'Xomeu Fornàs' (1916 – 1970), religiós, director coral i folklorista eivissenc. Fou soxantre de la Catedral d'Eivissa i, a partir de l'any 1944, director de la Coral Santa Cecília. Recopilà moltes cançons tradicionals, sonades de flaüta, cançons dels cors de l'illa, obres corals. [Font: EEIF].

A continuació, Macabich fa unes observacions sobre el cançoner a propòsit dels dos modes o maneres d'origens diferents, fins i tot antagònics, del cançoner eivissenc: una és similar als cançoners peninsulars de Catalunya o el País Valencià, i l'altre és el sil·làbic-recitatiu. Explica tres funcions o usos d'aquests cants: les «xacotes», els cants «de porfía», i la cançó de divertiment o solaç. Parla de les *Caramelles* —analitzades a l'apartat anterior— i inclou una cançó «de porfedia».

A partir d'aquí ens trobem diverses partitures: una mostra de música de «flaüta» i «tambor» i dues sonades de missa: «La Sonada des Credo» i «Sa sonada d'alçar Déu».

Fa una distinció, ara, entre les gloses (glosar) i les gloses (cançons); i parla de l'origen de la flaüta i el tambor. Declara reproduir les anotacions íntegres de Martos i també partitures del seu amic Tur Guasch entre les pàgines 227 i 229.

Finalment, a les dues darreres planes, mostra les partitures amb flaüta i tambor degudes a García Martos de «Ses Caramelles», «La Llarga» i «La Curta».

Comentari / Valoració: El capítol, resultat de les sinergies dels coneixements de diferents autors especialistes en l'àmbit, és un important material pel que fa a la música popular de les Pitiüses, que és fruit, com d'altres elements (cuina tradicional, balls, costums pagesos) de la cultura illenca, d'influències de diferents pobles i tradicions. Encara que sigui breu, gràcies a aquesta confluència de coneixements, es presenta com un article destacat dins dels treballs sobre el cançoner eivissenc que trobem al volum. Estructuralment, pot semblar un capítol un poc desordenat en tant als continguts.

Moltes manifestacions es perderen amb el temps pel fet que primerament la gent no tenia coneixements de notació musical ni d'escriptura, i la transmissió fonamentalment era oral. No és fins al segle XX quan persones com Macabich, Castelló Guasch, García Martos o Tur Guasch editen compilacions de romanços, balades i melodies de sonades.

Respecte del cant, pot ser redoblat (es recita amb ritme lliure i amb l'acompanyament d'un tambor, i a final de frase es fa una vibració gutural durant quatre versos que és el redoblat en si) o glosat (cantar composicions melòdiques, de temàtica variada com poden ser infantils, religioses, de festa, amoroses, satíriques...). Del primer grup en són les *Caramelles*, les cançons «de xacota» i les cançons «de porfèdia». Per a cada ritme de la dansa correspon una sonada: el ràpid és la «llarga», i el lent és la «curta».

D'entre els instruments bàsics de l'esquadra de sonadors a Eivissa, trobem: el tambor (fet de fusta de pi i amb tapa de pell d'origen animal), la flaüta (amb tres forats, feta de fusta de baladre), les castanyoles (fetes de fusta de ginebre, representen la part de percussió), l'espasí (una fulla d'espasa colpejada amb una daga, de so metàl·lic), les

xeremies (conformada per dos canons de canya amb deu forats en total, normalment) i el bimbau (llengua metàl·lica col·locada entre les dents, en un marc de fusta o metall).

Les xacotes, al seu torn, eren unes festes que se celebraven a les cases al camp on es feien cantades i sonades amb els instruments típics descrits. Suposaven, podríem dir, una mena de tènol a les feines del camp que ocupaven gran part del temps de la població. Segons si eren mesos d'hivern o d'estiu, les xacotes se celebraven dins les cases amb els familiars i vesins (també aprofitaven, els fadrins, per festejar amb les al·lotes) o fora de les cases (així es podien fer balls vora dels pous), respectivament.

Fragment:

«El cancionero de Ibiza presenta dos modos o maneras de ser que, a buen seguro, tienen orígenes distintos. Se muestran bien distintos entre sí, y hasta antagónicos. Uno de estos modos está, puede decirse, en la misma línea que siguen en gran parte de los cancioneros peninsulares de Cataluña, y la región valenciana, tanto bajo el aspecto musical como literario. Obedece, pues, en buena medida, a las influencias del folklore de dichas regiones, producidas desde la época medieval» (Macabich 1967: 222).

Referències: CRIVILLÉ, Josep (1980: 11); ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280).

2.2.9. Sobre moros cautivos

Títol: Sobre moros cautivos (p. 263-266)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1950: 484-485).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1966a: 25-28).

Classificació: llegendes, succeïts / prové de material de primera mà.

Resum: D'aquest apartat només en resumirem una part localitzada d'interès folklòric d'acord amb aquest treball, que es correspon amb una llegenda recollida a Eivissa en relació amb els captius.

Continguts: Entre les pàgines 265-266 de l'article, sota un epígraf específic, l'autor explica una història situada l'agost de 1936, quan el narrador es troba refugiat durant un assalt a l'illa a una finca de Santa Gertrudis denominada *Fruitera* i escoltà aquesta anècdota d'una anciana que la coneixia per tradició familiar.

Comentari / Valoració: En el context d'aquest article, que presenta diverses notícies sobre moros captius, el mateix Macabich manifesta que a l'illa restaren nombroses anècdotes, tradicions i llegendes associades als captius moros, però només recopila i deixa constància d'aquest cas. La llegenda que ens ha ocupat es troba sota l'únic epígraf del capítol, en castellà, que el conclou: «Lo tradicional y la leyenda». Més enllà de la seva aportació, no és debades la presència de l'esclavitud de la societat tradicional

d'Eivissa, tenint en compte que aquest tema és palès en abundants llegendes i també, com veurem, en alguns romanços, com són «Ses germanes captives» o «N'Escrivaneta».

Els captius, en forma antiga 'catiu -iva', eren les persones a les quals se les privava de llibertat, com els esclaus, que eren propietat d'una altra persona o institució de manera jurídica qui podia decidir sobre ella. Molts dels captius de l'illa d'Eivissa es convertien a la religió predominant, que era el cristianisme, però d'altres persistien amb la seva fe, tot i els beneficis que podien tenir en convertir-se (poder casar-se, ser propietaris i altres beneficis legals). Si no es convertien, eren tractats d'«infidels». Nogensmenys, batejar-se no implicava que quedessin alliberats. Es dedicaven a les feines més feixugues, especialment al camp, a la construcció, a les salineres, etcètera. A l'estat espanyol, l'esclavitud s'abolí de la mà d'un decret promulgat el 1836.

Fragment:

«Natural sedimento de tantos siglos en la vida ibicenca, quedan todavía, en toda la isla, anécdotas, tradiciones y leyendas en relación con los moros cautivos. De las cuales solo recojo aquí lo que sigue: / En Agosto de 1936, hallándome refugiado (durante el asalto rojo de la isla), en una finca de la parroquia rural de Santa Gertrudis, denominada *Fruitera*, una anciana de la misma me contó la siguiente anécdota, que conocía por tradición familiar. [...]» (Macabich 1967: 265).

2.2.10. Nuestra antigua fiesta de San Juan

Títol: Nuestra antigua fiesta de San Juan (p. 269-270)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 31-32).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: costums / prové de material de primera mà.

Resum: Presenta molt breument les tradicions centenàries relacionades amb la festivitat de Sant Joan (celebrat el 24 de juny pel naixement de Joan Baptista) relacionades amb la Universitat o l'Ajuntament, els «resents» i les «joyas».

Continguts: Amb una cita de l'*Evangeli segons Lluc*, diu que àdhuc als regnes moriscs de l'edat mitjana espanyola imitaven els senyals d'alegria amb què celebraven els cristians la festivitat del Baptista (ho recorda el *Romancero caballeresco* a *El Almirante Guarinos*).

Explica com a Eivissa primerament la festa popular l'organitzava la Universitat o l'Ajuntament: al segle XV es feia un pregó, s'organitzaven jocs públics amb premis distints per totes les classes i estats, etc.

A continuació reproduïx textos on consten els «resents», que eren regals de la Universitat a les primeres autoritats, oficials i altres persones representatives; i de

l'adquisició de «joyas» que consistien en els premis de la festa, que encara es troben a les ordenacions de 1668 i a les actes municipals del segle XVIII.

Comentari / Valoració: L'article consisteix en uns apunts de primera mà sobre la festivitat de Sant Joan, que encaixen amb altres presents al mateix volum de la *Historia* sobre el costumari eivissenc que tracten sobre dates assenyalades del calendari litúrgic cristià com Nadal o Pasqua i les tradicions que s'hi adhereixen. Són unes notes breus, sense cap subdivisió. A «Notas costumbristas» també fa esment d'aquesta festivitat.

El vint-i-quatre de juny, coincidint amb el solstici d'estiu, se celebra el naixement del profeta Joan Baptista, “el precursor”. Celebració molt estesa dins el context de la cultura mediterrània, a les Pitiüses es caracteritza pels foguerons i, més actualment, per la celebració d'una revetla. També, en gastronomia, són típics els macarrons de Sant Joan [VEGEU 2.2.14. *Cocina popular*]. Cal no oblidar, tampoc, que, segons contenen les llegendes, el *fameliar* sorgia d'una herba que es trobava davall el pont Vell de Santa Eulària des Riu només durant la matinada d'aquest dia. Si més no, donada la significació d'aquesta data al calendari, s'hi associen més costums, tradicions, supersticions i fins i tot jocs; i també marca l'obertura del calendari de ballades de pou i fonts de les Pitiüses que dura fins al mes de setembre.

Fragment:

«En nuestra isla cabe señalarla entre las primeras, durante varios siglos, como fiesta popular y a cargo de la Universidad o Ayuntamiento. Se anunciaba en el siglo XV mediante pregon en que figuraban, cabalgando en sendas mulas, dos trompeteros, un clarión, un tabalero y el pregonero de la ciudad. Y se organizaban juegos públicos (en particular, carreras a pie y a caballo), con premios, consistentes principalmente en volatería, cual reza uno de los libros de cuentas: «*Per la volateria, tan de ànades com de oques e de pollastres...*». Con premios distintos para todas las clases y estados, incluso para los moros cautivos» (Macabich 1967: 269).

2.2.11. Notas costumbristas

Títol: Notas costumbristas (p. 279-304)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 40-69).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: costums, supersticions, creences, anècdotes i succeïts, cançó popular, tradicions, llegendes, fórmules, cançons, jocs populars, medicina popular, etc. / prové de material de primera mà i articles seus i d'altri.

Resum: El capítol es compon d'una sèrie d'apartats, en concret vint-i-set, que tracten aspectes relatius a la vida camperola («mentre que no s'especifiqui el contrari», indica Macabich, ja que també es comenten en molts casos aquests costums en el context

de la ciutat), fruit de molts contactes amb persones nadiues del camp eivissenc «de diferents estats i condicions». Molts temes ja els ha tractat prèviament, i ara els amplia.

Continguts: Comença amb *Nacimientos* (destaquen els comentaris sobre la delicadesa d'escollir els padrins adequats al baptisme de l'infant), segueix amb *La fiesta de las comadres* (comenta un article d'*Almanaque Balear* del 1881 de José Rullán, reproduït al mateix volum a les pàgines 127-130), *Defunciones* (costums en el context mortuori, al camp i a la ciutat, i unes paraules de D. Antonio J. Guasch), *Infancia* (jocs i distraccions), *Cortejos* (rituals del festeig, lloc i dates, etc.), *Casamiento* (descripció d'abans, durant i després de la boda; paraules d'Antonio J. Guasch), *Cencerradas* (en desús al camp i a la ciutat, inclou una anècdota), *Matanzas* (procediment de les matances, costum de les disfressades), *Carnaval* (costums de carnestoltes), *Cuaresma* (calendari i costums de les festivitats), *Carnaval en la ciudad* (costums, balls de màscares, el Dijous dels compares, el Dijous de ses comares i el Dijous llarder), *Otras fiestas* (Tots Sants i les seves tradicions i costums), *La fiesta de San Juan* (gastronomia, diferenciació de la festa al camp i a la ciutat), *A San Jorge* (festivitat a la parròquia rural, inclou una breu cançó popular), *A Maig* (excursió a Santa Eulària del primer Diumenge de Maig, inclou alguna expressió), *A Jesús* (festivitat del vuit de setembre), *Dos pastores* (anècdota contada per un ancià de noranta-quatre anys nadiu a Sant Jordi de ses Salines), *De nuestra cristiandad* (costums i supersticions cristianes), *Supersticiones y recetas caseras* (supersticions diverses, medicina i remeis populars o casolans —ja n'ha fet esment de manera dispersa en pàgines anteriors, però aquí s'hi centra—: aiguardent d'herbes, oli de cornets, etc.; cita el capítol «Medicina Popular» d'*El Pitiuso* del 1956 de Joan Castelló Guasch), *Per Dalt Vila* (descripció de l'ambient de la ciutat a la seva joventut), *En buena hermandad* (costums socials com la desfeta de la dacsà, les brodades, les cantades; inclou una llegenda sobre la Verge Maria), *Poal d'espart y pega* (descripció de la senalla), *En tiempos de hambre* (cuinat de garrovins i garrovins bullits), *Cristiandad y cortesia* (fórmules de cortesia tradicionals, tradicions —que ha anat comentant anteriorment— i expressions cristianes —mots de bona cristiandat—), *Tantum ergo* (notes costumistes sobre antigues devocions eucarístiques), *Ensaimadas y buñuelos* (cita de Santiago Rusiñol de *Glosaris* sobre les eleccions a l'illa, bunyolades, costums a la ciutat), *L'illa blanca* (hi consta: cita del *Glosari* de Rusiñol, a qui devem aquest sobrenom ara turístic per referir-nos a Eivissa, cites de Santiago Martínez, Martín Domínguez, nota costumista sobre la casa eivissenca, cita del seu *Dialectals* sobre el Corpus eivissenc i un article seu al *Diario de Ibiza* publicat solt titulat «Alto y claro» del 16 de desembre de 1941).

Comentari / Valoració: Dins del context de l'obra, aquestes pàgines resulten ser una importantíssima aportació a la recopilació del folklore i el costumari eivissenc, en vint-i-set seccions succeïts lògicament. Inclou elements que ja havia tractat en altres episodis, especialment a «Espíritus familiares» (a més, les subdivisions que fa al present capítol s'estructuren d'una manera similar com havia fet en l'anterior; sense haver-hi, però, pel que fa a l'estil, a l'apartat d'ara, diàlegs). Dins de la cosmovisió de l'obra, torna a parlar de mots de bona cristiandat, de la festivitat de Sant Joan i de la celebració del Carnestoltes, temes als quals dedica treballs a part en aquesta mateixa obra aglutinadora.

Cal apuntar que la introducció de l'apartat assenyala que ja en el moment de l'escriptura dels treballs molts dels costums que descriu estaven canviant a causa de les influències externes, endemés que, tradicionalment, i com indica ell mateix, entre els pobles de l'illa sempre hi ha hagut diferències i variacions entre els costums i tradicions.

Fragment:

«Las referentes a nuestra vida campesina (como tales deben entenderse si no se especifica aquí lo contrario) proceden de un largo y minucioso contacto con numerosas personas nativas de nuestro campo, de diferentes estados y condiciones y con las mayores garantías de una seria y fundada información. No responden por completo a lo actual, influido más o menos por ciertos cambios. Y en varios detalles —secundarios— siempre se dieron diferencias costumbristas entre algunos de nuestros pueblos. Va todo descrito con toda la posible concisión» (Macabich 1967: 279).

2.2.12. Rondaies

Títol: Rondaies (p. 305-333)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 70-101).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: rondalles / prové de material de primera mà.

Resum: «Rondaies» presenta un recull de tretze versions rondallístiques com a mostra de creació de la narrativa popular que Macabich exposa com a “simples records d'infantesa” ja que gran part d'aquestes rondalles provenen de les que li havia contat Irene Ferrer Oliver, la seva padrina paterna. Afirmar que les ha redactat de manera esquemàtica, sense invencions ni afegits i amb absoluta fidelitat a la veu de la seva àvia.

Continguts:

Sa favereta (p. 305-307): ATU 563 (*The Table, the Ass and the Stick*). Rondalla meravellosa. Apareguda anteriorment a la revista *Ibiza*. Així és com es coneixen aquestes rondalles amb un toc d'humor que porten per títol el nom d'una planta amb qualitats màgiques cercada per l'heroi de la narració, qui ha de pujar al cel a fi de fer-se amb els objectes màgics que l'ajudaran en la missió. Per Valriu (2011: 125) és molt semblant a

una facècia, és de gran extensió al domini lingüístic i també en trobem recollida una versió als *Contes de Sant Josep de sa Talaia* (1982) dels alumnes del Col·legi Sant Josep de sa Talaia amb el nom «Tauleta, para't».

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 70-73).

S'aufabeguereta (p. 308-310): ATU 879 (*The Basil Maiden*). Rondalla d'enginy. N'existeixen nombroses manifestacions divulgades en molts indrets dels Països Catalans. És una rondalla que destaca per la seva complexitat, i, al parer de Cirer (2008: 441), hi ha reminiscències de Joan Alcover i el seu poema «La serra» als versos de Macabich al seu conegut poema «S'aufabeguera» i també a la present rondalla o conte popular protagonitzat pel personatge de Na Catalineta: temes com l'amor per la terra natal, l'enyorança i evocació dels temps passats, la idealització i mitificació de la vida camperola, així com el gaudi estètic del paisatge per part dels personatges, etcètera. Valriu (2011: 126) conclou que existeixen set rondalles d'enginy al rondallari pitiús, i tres d'aquestes pertanyen al present recull de Macabich.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 73-85).

El so Sellerás i el so Parra (p. 310-313): ATU 1534 (*Series of Clever Unjust Decisions*). Contarella de disputes. Macabich, a l'epígraf d'aquesta secció, descriu aquesta rondalla com a transcrita “en total eivissenc” per la llengua, gent i costums; i diu que li consta d'uns informants de Sant Miquel de Balançat que ja l'havien escoltat per la seva part d'infants de la veu d'un ancià del poble. En un apart a la rondalla (Macabich 1967: 312-313) fa menció a la versió camperola de la rondalla, dels personatges, i fa alguns apunts lingüístics i onomàstics. S'ha inclòs aquest conte a la *Scripta eivissenca* (2009) promoguda per Joan Veny i Maria Àngels Massip i Bonet.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 75-78).

Sa sogra de sant Pere (p. 313-314): ATU 804 (*Peter's Mother Falls from Heaven*). Rondalla religiosa. Castelló Guasch —qui aportà la majoria de rondalles religioses pitiüses catalogades, especialment al recull *Rondaies eivissenques de quan el Bon Jesús anava pel món* (1974)— també en presentà una versió. Valriu (2011: 126) indica que la història de la condemna a l'infern de la mare de Sant Pere no és molt comuna als reculls rondallístics catalans (només en donen notícia Antoni M. Alcover i Joan Amades).

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 79-80).

Sa princesa de «Bien, podrá ser» (p. 314-316): ATU 921 + ATU 852 (*The king and the Peasant's Son + The Hero Forces the Princess to Say, That is a Lie*). Rondalla d'enginy. Apareguda anteriorment a la revista *Ibiza*. Aquesta rondalla, de títol singular,

combina dos tipus (seguint l'esquema general, en una primera part es presenta un concurs on s'ofereix la princesa en matrimoni a qui pugui dir una mentida tan grossa que ella admeti que ho és; en la segona part, l'home conta fets impossibles; i a la darrera part, la princesa i el rei reaccionen quan el jove inventa injúries sobre ella).

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 80-82).

Ses marticaletes (p. 316-318): ATU 402 (*The Animal Bride*). Rondalla meravellosa. Presentada sense anotacions a banda i protagonitzada per un rei ancià i els seus tres fills. Anteriorment el tipus es coneixia com *The Mouse (Cat, Frog) as Bride* a l'índex ATU.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 82-85).

La fada Morgana (p. 319-321): ATU 425B (*Son of the Witch*). Rondalla meravellosa. En trobem manifestacions notòries arreu del domini lingüístic, com en Amades a Catalunya (sis, com «La donzella Rosana i la vella Mariagna», algunes d'elles basades en la versió d'Alcover), a València («El castell d'en torn i no en retorn»), a Mallorca per Alcover (quatre, com «Na Juana i la fada Mariana») i una a Eivissa de la mà de Macabich.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 85-88).

Ses tovaïetes (p. 322-323): ATU 566 (*The Three Magic Objects and the Wonderful Fruits*). Rondalla meravellosa. Assenyala que el relat conté unes tovaïetes, com a «Sa favereta», relat anterior. No obstant això, el protagonista d'aquest es diu Joanet, i no Pere.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 89-90).

Sa pedra de matança (p. 323-325): Aquesta rondalla és l'única de les tretze que no està classificada. Valriu (2011: 129) fa constar que Castelló Guasch és l'autor amb més materials sense categoritzar, però això s'explica perquè és l'autor que més materials ha publicat. Valriu argumenta que «És molt probable que Roure seleccionés els materials que tenia del recol·lector i només donés a impremta els que li semblaren prou sòlids i consistents com a relats, en definitiva els que li semblaren «rondalles de bo de bo»; i el mateix degué passar amb els materials que Macabich publicà en el context d'una obra d'alta divulgació com és la *Historia de Ibiza*». Cal saber que Roure només té dos materials no classificats, i que Castelló Guasch volia arribar a un públic més ampli amb les seves publicacions i no passà tant de filtre en les seves rondalles recollides com els altres autors.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 90-91).

Na Prima i na Rabassetes (p. 325-326): ATU 877 (*The Old Woman who was Skinned*). Rondalla d'enginy. Apareguda anteriorment a la revista *Ibiza*. És el relat, prou breu, de dues germanes, velles i fadrines, que faran el que sigui necessari per a rejuvenir. Aquest tipus típicament presenta un rei que es vol casar amb una dona de la qual només ha vist

un dit i escoltat la veu (es tapen amb unes mantellines), i quan descobreix que és vella i lletja, la tira per la finestra (o pel balcó, depenent de la versió), ella cau damunt la copa d'un arbre (o damunt les cordes d'estendre la roba) i unes fades la tornen una bella al·lota. Aleshores el rei es casa amb ella, la germana vol imitar-la, mana que l'escorxin, i mor.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 92-93).

Es compà llop i sa comara rabosa (p. 326-327): ATU 15 (*The Theft of Butter (Honey) by playing Godfather*). Rondalla d'animals. Pertany al corpus de rondalles del cicle de «la guineu i el llop». Als Països Catalans n'hi localitzem set versions, distribuïdes en: quatre al Principat (Pau Bertran, Bros i Joan Amades), una a Mallorca («Sa raboa i s'eriçó» d'Alcover), una al País Valencià (Enric Valor) i una a Eivissa (Macabich). És un clar exemple del relat caracteritzat pel motiu de la fam i la història de dos animals (un de fort, però ximple; l'altre dèbil, però astut) que han de col·laborar per conveniència per tal d'aconseguir una mica de menjar. Al final, el dèbil enganya el fort, amb variacions.

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 93-94).

El sultán y el lego (p. 327-328): ATU 924 (*Discussion between Priest and Jew Carried on by Symbols*). Escrita en castellà, l'única del capítol en aquesta llengua. Difereix lleugerament de la resta. Primerament proporciona una versió de Gonzalo Menéndez Pidal i Elisa Bernis d'*Antología de cuentos de la literatura universal* (1953), i tot seguit a la versió eivissenca «de nuestros dominicos» de la seva àvia. Per Valriu (2011: 127), aquesta mena de rondalles consisteixen en una «divertida caricatura de les disputes teològiques, tan habituals segles enrere. Mentre un dels personatges intenta expressar amb gestos temes de caràcter espiritual, l'altre li respon en clau realista o fins i tot desafiant».

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 95-96).

En memoria (p. 328-330): «En memoria» no correspon a cap rondalla, sinó a un text en què Macabich fa una evocació emotiva de les figures de Walter Spelbrick i Hans Jakob Noeggerath, alemanys, deixebles del filòleg i eclesiàstic Antoni Griera i Gaja. Parla de les seves estades a l'illa, de com tractà amb ells i els ajudà en els seus treballs. Reprodueix una carta de Spelbrick, la fitxa del seu treball publicat al «Bulletí de Dialectologia Catalana»²² i una fitxa, descripció i llista de continguts dels *Contes d'Eivissa* de Noeggerath amb pròleg de Roure Torrent.

En Joanet i s'animal nic (p. 330-333): ATU 514** (*A Young Woman Disguised as a Man is Wooed by the Queen*), traduït com «La donzella disfressada fa parlar el monstre»

²² Macabich declarà que mai no va arribar a rebre el llibre.

per Oriol i Pujol. Rondalla meravellosa. En termes generals, segueix aquest esquema: l'heroïna es disfressa d'home, es dirigeix a la cort i, pel camí, ajuda una velleta i aquesta li diu que li tornarà l'ajuda si ho necessita. Ja a la cort, rebutja les proposicions que li fa la reina i per això serà calumniada. El rei l'obliga a efectuar unes feines que va dir que faria. Aleshores la protagonista, ajudada per la vella, fa que un monstre parli. El monstre narra tot l'intent de seducció de la reina. El rei, finalment, castiga la reina i es casa amb l'heroïna. Oriol & Samper (2017: 281) consideren que aquesta darrera rondalla del recull és una reescriptura d'«Es pastoret i s'animal ferotge» de Roure-Torrent. Trobem alguna variació del títol, com «En Joanet i sa geneta» per Joan Castelló Guasch (1961: 101-109).

Altres referències: MACABICH, Isidor (1966b: 99-101).

Comentari / Valoració: Les rondalles, com a composicions en prosa que es transmeten de manera oral, que presenten uns fets imaginaris, de caràcter universal — perquè tenen a veure amb trets compartits amb altres cultures mitjançant variacions i adaptacions locals a les característiques concretes de cada comunitat (Valriu 2008); han estat estudiades extensament a les Illes Balears. Segons Valriu, de vegades també s'inclouen les llegendes com a composicions en prosa, amb una funcionalitat específica, anònimes, que transmeten oralment uns fets presentats com a verídics, adaptant els personatges i espais al lloc on ocorren perquè resultin més versemblants.

La tasca recol·lectora a les illes comença a agafar força amb les *Rondaies Mallorquines* amb Jordi des Racó, pseudònim del manacorí Antoni Maria Alcover. Aquest autor va fer una crida a la societat de les illes a què continuessin la feina de compilació dels materials folklòrics, fet que tingué efecte ja que encoratjà a d'altres amb les seves paraules a realitzar tal tasca. Més enllà del corpus alcoverià, Andreu Ferrer i Ginard (Mallorca), l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria (també a Eivissa, amb un recull lleugerament anterior al primer volum d'Alcover) i Francesc Camps i Mercadal (Menorca) també en recopilaren a les seves obres. Isidor Macabich aportà un reduït corpus (però de gran importància) de rondalles al Volum IV de la seva *Historia de Ibiza* de viva veu de la seva padrina paterna, a la II República l'alemany Hans Jacob Noeggerath també en recopilà (i foren publicades per Josep Roure i Torrent el 1948 a Mèxic sota el títol de *Contes d'Eivissa*). De manera posterior, l'any 1982, alumnes del col·legi de Sant Josep de sa Talaia recopilaren vint-i-tres relats a Contes de Sant Josep de sa Talaia. Ja entrat el segle XXI, trobem dos aplecs rondallístics que són vint-i-quatre contes recollits per Maria Cardona a *Recull de contes i rondalles eivissenques*, i el *Recull de contes i succeïts* de Margalida Marí amb trenta-tres contes, ambdós publicats l'any

2006; que acaben de conformar la desena de publicacions en llibre als que s'han de sumar treballs i articles publicats en diaris o revistes que sumen un total que sobrepassa les cent cinquanta rondalles, tot i haver estat, la recopilació rondallística, una feina relativament tardana en comparació en el temps amb el Principat.

Pel que fa al recull de Macabich, sabut és que aquestes versions són les que recordava de la seva àvia, però n'hi constaven més, que restaran inèdites. De les tretze rondalles, són dotze les que estan classificades pel catàleg ATU (Classificació Aarne-Thompson-Uther). Notem que en algunes hi fa comentaris, escriu anotacions i expressa opinions, així com què aporta dades sobre la manera com les va recopilar. És, també, important remarcar que dotze de les rondalles que aporta estiguin escrites en català. En relació amb l'estructura, abans de presentar les rondalles inclou una breu introducció, i hi intercala entre l'última i la penúltima el text titulat «En memoria», amb el motiu que la darrera rondalla s'inclouïa al volum *Contes d'Eivissa* de J. Roure-Torrent.

Com a peculiaritat, Valriu (2011: 128) apunta que Josep Roure i Torrent i Joan Castelló Guasch inclogueren un bon nombre de contarelles (el primer n'inclogué sis i el segon, vuit). De rondalles meravelloses en presenta un total de cinc, i, com a curiositat, només quatre són catalogades al *Rondcat* (Valriu 2011: 126).

Val a dir, que, a part d'aquest important i valuós capítol per a l'obra, Macabich ja havia inclòs més rondalles i narracions populars especialment a l'anterior apartat «Espíritus familiars»: un cas és «Ses jaies i es geperut», rondalla transcrita en castellà que sentí i que està situada al Portal Nou, protagonitzada per unes fades que li llevaren el gep a un pobre home i li posaren al seu germà, ric i envejós. Un altre cas és una mostra del tipus ATU 503 a la mateixa secció, que no està catalogada al *Rondcat* i no porta títol. [VEGEU 2.2.2. *Espíritus familiars*].

Fragment:

«Algunas de las que contaba mi abuela paterna, D.ª Irene Ferrer Oliver, que santa gloria haya. Limitadas aquí, casi, a sus argumentos. Sabido es que en el tono y la extensión de los cuentos populares dependen en gran manera de la gracia y la facundia del narrador. Simples recuerdos de mi infancia, sólo con un valor objetivo, ahora, para los lectores. De una de ellas, *El so Sellaràs i el so Parra*, ibicenca por entero: personas, lengua, costumbres, supe ha poco de una buena gente de San Miguel, que también la habían oído cuando niños de un anciano de su pueblo. Con menudas diferencias de carácter local, que haré notar a continuación de la misma. De mi abuela escuché también la rondaia *Ses fades i es geperut*, o sea, de aquellas hadas que quitaron la joroba a un pobre hombre, junto a nuestro *Portal Nou* y la pegaron a un hermano del mismo, rico y envidioso» (Macabich 1967: 305).

Referències: BONET, Iolanda (2011: 9-22); ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2013: 243; 2017: 281); VALRIU, Caterina (2011: 123-132).

2.2.13. Juegos de niños y muchachos (En la ciudad)

Títol: Juegos de niños y muchachos (En la ciudad) (p. 335-344)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 104-114).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: cançons de joc, cantarelles / prové de material de primera mà.

Resum: «Juegos de niños y muchachos (en la ciudad)» és una compilació no molt llarga que inclou exactament set jocs infantils, la descripció de divuit jocs i també dues cantarelles. A més, alguns dels jocs inclouen a dins parlaments dialogats o cantarelles.

Continguts: Sense preludi, classifica els jocs i cantarelles en:

Infantiles, Canciones de niños, La mariquinca, La xinga, Baletes, Botones, Bombos, La gallinorba, Calitx, Trompo, El marro, Bólitx, La raieta, Catapum, Cames Roges, Picatón, Al bull, A la baña, A la trica, Es massot, Es gorrinet.

Comentari / Valoració: De la seva infància, Macabich, recorda, entre altres materials, les destacades *Rondaies*, com ja hem vist. A més, en diferents punts de la seva obra (Marí 2017: 8) parla dels jocs i les distraccions de quan era petit, a finals del segle XIX. Ara bé, en el present capítol, se centra només a classificar aquests jocs i cantarelles, que recorda de primera mà. Pel que fa a l'estil, Macabich no presenta cap introducció al tema, i passa directament a classificar els jocs seguint l'estructura de capítols previs com «Notas costumbristas».

Cal recordar que passà la seva infantesa a Dalt Vila, quan, d'acord amb Marí, el barri vivia un punt àlgid de vida popular i de relacions veïnals. També deu material d'aquesta mena a la seva àvia paterna, Irene Ferrer, com passava a la secció anterior. Consten jocs com dir missa a casa, la mariquinca (versió illenca del joc de la taba), el calitx (en castellà «*chito*»), la gallinorba (variant de la gallina cega), els foguers (imitant els fumadors), etcètera. Marí apunta que Macabich també reportà jocs com batalles a pedrades, i comparteix l'opinió que aquella mena de jocs d'infants estaven influïts per l'esperit bel·licista de les guerres colonials espanyoles i especialment arran de l'any 1898, a més que un bon nombre d'eivissencs participà en les campanyes de Cuba i Filipines.

La presència femenina en aquesta tasca és nul·la fins a pràcticament el segle XXI (quan Maria Cardona i Margalida Marí escriuen dos aplecs rondallístics), així que destacarem que a Macabich tingui una informadora tan important com és la seva àvia.

Com a mostra més àmplia i contemporània de jocs, els alumnes del CP L'Urgell de Sant Josep de sa Talaia van fer una compilació titulada *Jocs tradicionals eivissencs* (1986), editat per l'Institut d'Estudis Eivissencs dins la col·lecció Nit de Sant Joan.

Fragment:

«En la actualidad existen diversos trazados de *xingues* y es juego de niñas. En mi tiempo lo jugábamos los muchachos en la forma que reseño aquí. Un paralelogramo, con varias divisiones; la inferior enmarcando la cruz de San Andrés, y sobre las superiores un semicírculo, denominado *corona*. Cada jugador se procuraba una piedrezuela plana; mejor un pedazo de ladrillo, que se recortaba en forma circular: *maqueta*. Desde unos cuantos pasos se tiraba la maqueta de modo que llegase a la línea inferior de la *xinga*; o desde ésta, a la superior; y el que mejor se le aproximaba con su *maqueta*, comenzaba el juego, siguiéndole, según la respectiva gradación de distancias, los demás» (Macabich 1967: 337).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280).

2.2.14. Cocina popular

Títol: Cocina popular (p. 345-348)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 115-119).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: gastronomia (receptes) / prové de material de primera mà.

Resum: En tan sols una línia, introdueix aquesta secció conformada per nou receptes que situa «entre lo más típico y corriente» de la gastronomia pitiüsa; i, en alguna, cita algun article de diari o entrades de diccionari o enciclopèdies.

Continguts:

La salsa (p. 345-346): cita a Marià Villangómez al *Diario de Ibiza* i inclou la recepta per Joan Castelló Guasch. El primer s'aventurava a dir que, segons el document medieval del *Libre dels Feyts del Rey En Jaume*, la salsa de Nadal podria provenir de l'època de la Reconquesta, estesa pel Llevant espanyol i finalment només conservada a Eivissa amb unes característiques pròpies, preparada especialment durant les festes de Nadal. Entre dolç i salat, s'elabora a base d'ous, ametlles pelades, brou de carn, sucre, espècies, safrà.

Sofrit pagès (p. 346): Es tracta d'un sofregit de pollastre, xai (o gallina) i patates condimentat amb all, julivert, sal, pebre, espècies, canyella, safrà, etc., que es cou en un brou de carn i normalment es menja com a segon plat.

Cuinat (p. 346): plat elaborat en el context de la Quaresma, és una combinació de verdures (bledes) amb guixes, que es bull i després es cou a foc viu.

Oreietes (p. 346-347): les orelletes són un dolç que es lligava a les festivitats populars, feta a base d'ous, farina, sucre, anís i matafaluga.

Macarrons de Sant Joan (p. 347): menjar típic de la parròquia de Sant Joan de Labritja per les seves festes patronals. Es combina pasta amb llet lleugerament ensucrada, una mica de llimó i trossos de canyella en rama. Es serveixen freds, més aviat com a postres.

Greixonera (p. 347): plat dolç preparat amb ensaimada (quatre bescuits, segons la recepta de Macabich) dissolta en un litre de llet, afegint-hi sucre, pell de llimó ratllada, canyella en pols i clares d'ou.

Burrida de ratjada (p. 347): guisat de ratjada bullida afegint-hi una salsa composta per all, pa torrat, julivert, ametlles fregides, oli i ou batut, entre d'altres.

Pebrassus a la brasa (p. 347): plat comú que es pot fer amb mantega o sense i altres condiments. També pot cuinar-se al forn.

Flaó (p. 348): pastís típic a diferents indrets (també a Menorca, o a l'Alt Maestrat) dels Països Catalans amb distintes formes. A les Pitiüses consisteix en un pastís de forma circular farcit de formatge fresc, ous, herba-sana i sucre, entre altres ingredients. Macabich en presenta la recepta, indicant que s'ha de presentar fred. Reprodueix una nota que en fa referència de la *Nueva Enciclopedia Sopena*, una cita de *Blanquerna* (s. XIII) de Ramon Llull i dades de l'entrada corresponent al DCVB. Comenta la continuïtat actual d'aquestes postres i menciona la semblant *coca flaonera* i la *coca amb formatge*.

Comentari / Valoració: En aquest capítol s'inclouen, de manera esquemàtica, nou mostres rellevants de la gastronomia pitiüsa tradicional. Ja havia tractat, l'autor, algunes d'aquestes receptes en articles anteriors, com per exemple els macarrons de Sant Joan. No es tracta d'un recull extensiu, però no per això és menys important dins l'obra. Només en el cas de la salsa i del flaó inclou, a part de la recepta, altres informacions complementàries com anotacions pròpies, articles o entrades de diccionari.

D'origen pagès, heretada dels majors i compartida per totes les parròquies de l'illa, la gastronomia d'Eivissa i Formentera compleix, per a Girajó (s. d.), tres factors: la mediterraneïtat (influïda pel mar, amb molts plats de peix o marisc —com la burrida de ratjada— i per l'estacionalitat dels aliments —a més té carns i hortalisses característiques de la dieta mediterrània a plats com el sofrit pagès o el cuinat—), l'herència històrica (té la condició que és hereva de la cuina catalana) i la seva palesa insularitat.

Al llarg dels segles ha recollit múltiples herències i influències (grega, àrab, romana, catalana), i fins al segle XX estava limitada a l'ús i consum dels productes locals, sent una illa proveïda d'allò que podia aportar el camp i la mar —venien pocs productes importats. Donada la limitació, molts hagueren de ser pagesos i pescadors alhora.

No és, el receptari pitiús, molt ampli, si més no té varietat i riquesa. Cal destacar que conté certs plats especials per a determinades dates del calendari, com són els macarrons de Sant Joan, la salsa de Nadal o el cuinat de Quaresma. Aquest patrimoni gastronòmic va ser recollit en major cabal per Joan Castelló Guasch al recull *Bon Profit! El llibre de la cuina eivissenca* (originalment *¡Bon profit! El libro de la cocina ibicenca*).

Fragment:

«FLAÓ. Se prepara esta torta de la siguiente manera: / Una libra de harina, amasada con mitad de agua y mitad de aceite, añadiendo unas gotas de anís; se deja la masa dura y se extiende en un molde. Aparte se baten cuatro huevos y se mezclan con una libra de queso tierno rallado y una libra de azúcar, añadiendo unas hojas de *herbassana* (hierbabuena); después de bien mezclado, se extiende sobre la masa y se mete al horno durante media hora. Hay que tener cuidado que el horno no esté muy caliente. El «flaó» se sirve frío y con una ligera capa de azúcar molido» (Macabich 1967: 348).

2.2.15. De la tierra

Títol: De la tierra (p. 349-428)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 120-204).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: locucions populars, refranys, paremiologia, fraseologia (malediccions, evasives, insults, etc.), dites, expressions, cançons / prové de diversos articles seus.

Resum: Amb el mateix epígraf que al present capítol, copia en vuitanta pàgines nombrosos articles (no tots) que publicà abans com a secció al *Diario de Ibiza*, on tractà aspectes del dialecte eivissenc (són articles farcits de curiositats lingüístiques, dubtes dels lectors d'aquest espai i aclariments, de manera dialogada, de part de Mn. Alcover, Joan Coromines i Francesc de Borja Moll). Entretant, localitzem manifestacions paremiològiques, fraseològiques i d'altres tipus que ens concerneixen en aquest treball.

Continguts: Centrant-nos en els passatges d'interès folklòric, hi ha, entre abundoses explicacions filològiques, exemples de fraseologia (“Has corregut la Ceca i la Meca i es cavall d'en Gorra”), refranys (“Terra negra fa bon blat; terra blanca el fa migrat”), malediccions (“Mal fosses en galera!, “Així fos a portu infli!”, “Mal fosses a Liorna que es que hi va no hi torna”), insults (“Sabeu que ho és de cullerada!”), evasives (“—Com et trobes? —Com allò des moll!”), dites (“El avui vé la camància i tota la cort celestial!”), locucions populars (“Hi hagué ball i centurió”, “Ell te'n guardaràs ben i aprou!”), “No fas més que bonir i no fer feina”, “Per amor de Déu siga!” i altres variants) i expressions (“No té delit per res”, “Està embalidat!”), “Quedar barres altes”, “Posaria sa mà as foc i no em cremaria”).

També inclou algun romanç (p. 373), cançons camperoles (p. 389-390) i alguna cobla (p. 388).

Comentari / Valoració: Funciona, indiscutiblement, aquest capítol (quant a les mostres de fraseologia i paremiologia i altres manifestacions que considerem folklore, és clar), com a complement final al refranyer que també inclou al volum i a altres capítols que han presentat locucions populars, dites, refranys, etcètera. Sobre l'estil i l'estructura, comença cada subdivisió amb expressions com «Dice un amigo:», «Sobre el vocablo...», «Me preguntaron...», i en moltes ocasions torna a emprar la tècnica del diàleg. També copia, com ha fet anteriorment, la lletra de diverses cançons i romanços o fragments d'aquestes.

Durant la seva publicació habitual al *Diario*, aquesta secció que tractava temes diversos sobre la cultura local de l'illa, tingué una forta incidència i acceptació entre els lectors juntament amb «De nuestra historia», publicada paral·lelament (Marí s. d.: §2). La seva contextualització i explicacions de caràcter filològic li donen un valor afegit útil per a qualsevol estudiós.

Fragment:

«*Pigre* equivale a perezoso, en catalán y en castellano. Vendría a ser un equivalente (con procedencia distinta) de *migrat*, que se aplica en tierras catalanas, según leo en el «Diccionario» de Alcover y Moll (en una de sus acepciones), en sentido escaso y falto del debido desarrollo; de acuerdo con este refrán, allí recogido: «*Terra negra ja fa bon blat; terra blanca el fa migrat*». La etimología de *migrar*, en el sentido expuesto, lo da el «Diccionario» por incierto» (Macabich 1967: 354).

Referències: MARÍ, Isidor (s. d.); TORRES, Marià (1992: 35).

2.2.16. Refraner

Títol: Refraner (p. 429-448)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 205-226).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: fórmules, fraseologia, parèmies, refranys / prové de material de primera mà (facilitat per altri).

Resum: Es tracta d'una llista al llarg d'unes vint pàgines del volum, a unes quaranta parèmies per cara, de refranys pitiusos extrets de la tradició oral en referència a tota mena de temes (el temps, les malalties, els remeis, la gent, la feina, el comportament humà...).

Continguts: Sense una introducció prèvia, trobem una llista de 799 parèmies ordenades per ordre alfabètic, emmarcades en prop de dinou pàgines del volum (a unes quaranta per cara del foli), a refrany per línia.

Comentari / Valoració: Com a subtítol, consta, entre parèntesis, que aquesta llista li va proporcionar Antoni Costa Ramon²³. Malgrat no tractar-se, com en el cas de les rondalles o dels jocs infantils, d'un material que recopilés el mateix Macabich, suposa una aportació substancial i d'una extensió considerable al terreny de la paremiologia pitiüsa. Es pot relacionar i complementar, lògicament, amb les aportacions que ha fet a l'apartat anterior del volum («De la tierra») sobre parèmies, refranys, locucions populars, etcètera.

Si en altres territoris de llengua catalana la tasca de recollir els refranys fou feta per Manuel Sanchis Guarner, Joan Amades, etc., a les Pitiüses la primera gran obra es deu a la feina d'Antoni Juan Bonet, qui, durant el seu exili al camp a la Guerra Civil, publicà a *El Refranyer Eivissenc* aproximadament 850 refranys repartits en disset números de la revista *Ibiza* (del número 2, d'abril del 1944, al número 4 de la segona època de la revista l'any 1957) (Cirer s. d.). Aquesta feina es complementa amb la llista donada a Macabich per Costa Ramon inclosa al Volum IV de la seva *Historia de Ibiza*.

L'any 2021, l'Institut d'Estudis Eivissencs (IEE), publicà *El refranyer eivissenc d'Antoni Juan Bonet*, recollit i comentat per Víctor Pàmies i Isidor Marí, recuperant, organitzant i il·lustrant el mencionat recull que veié la llum entre els anys 1944 i 1957.

Fragment:

«Aigua per sant Durbà, lleva oli i vi i no dóna pa. / Aigua d'Abril cada gota val per mil. Aigua de Març, faves a sacs. / Aigua de Maig, tot s'any dura es raig. / Aigua i vent damunt sa casa des vei. / Això és pedrada i mos de ca. / Això és com es mal d'en Rabassa, poc mal i molta lligassa. / Això són figues d'altre paner. / Alaba't ruc, que a vendre et duc.» (Macabich 1967: 429).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280); TORRES, Marià (1992:

36).

2.2.17. Nuevas notas sobre el cancionero ibicenco

Títol: Nuevas notas sobre el cancionero ibicenco (p. 449-472)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: cançoner, llegendes / prové de material de primera mà.

Resum: Afegitó sobre el cançoner ja tractat episodis anteriors, «Nuevas notas sobre el cancionero ibicenco» suma 13 cançons i 26 gloses més de temàtica diversa (religioses, hagiogràfiques, burlesques, amoroses, satíriques).

²³ Antoni Costa Ramon (Eivissa, 1911 – 1969). Costa, investigador i pèrit industrial, amic de Macabich, fou membre de la comissió fundadora de la revista *Eivissa* i de l'*Institut d'Estudis Eivissencs*. Publicà estudis i treballs sobre les muralles de la Ciutat d'Eivissa, sobre la construcció naval, elements del terreny illenc i també sobre onomàstica pitiüsa. També fou bibliotecari de l'*Ebusus, societat cultural recreativa*.

Continguts: En una breu introducció, Macabich torna a lamentar, com en anteriors ocasions, que sigui el cançoner una forma expressiva que ja no es conrea ni s'expandeix, sinó que tendeix a desaparèixer.

Des de la pàgina 450, lliura al lector quatre cançons de caràcter religiós («*Secuencias de difuntos*», diu, no és d'arrel popular), d'amoroses (dos d'al·lotes i d'altres de joves fadrins), dos de sentit jocós, i diverses gloses (composicions soltes, quartetes) satíriques o jocosos també, d'entre la gran varietat que existeix. Es classifiquen en les següents: *Es manaments de la mort*, *Es misteris de dolor*, *Oració*, *Dies irae...*, *Fra Garí*, *Vida de Sant Isidro*, *Amoroses* (8), *Xacoteres* i *Micolada*.

Comentari / Valoració: Així com la majoria dels anteriors capítols dedicats al cançoner eivissenc provenien d'articles publicats prèviament en premsa, reproduïen apunts d'altri o eren d'autoria compartida, aquest funciona com a colofó final a l'àmbit partint de materials recollits per a aquesta secció. Són un total de trenta-nou gloses i cançons classificades en prop d'una desena d'apartats que s'afegeixen a les cançons que Macabich ja ha introduït en apartats previs i augmenten encara més el valor de la seva aportació sobre la cançó eivissenca. L'estructura del capítol és simple i efectiva: es conforma per l'explicació d'allò que el lector es trobarà i la inserció de les cançons.

Cal destacar que, als primers paràgrafs, justifica la inclusió de les cançons que seguiran pel seu caràcter costumista i agraeix la tasca d'*El Pitiuso* per la seva constant recopilació de cançons tradicionals eivissenques, les que no pot reproduir de manera total "per raons de conjunt". Justifica incloure la llegenda montserratina de Fray Garí i la vida de San Isidro Labrador, però no inclou la de San Roque perquè no en té còpies òptimes, ni la de San Alejo per mor de la seva llarga extensió.

Fragment:

«No estará de más alguna nueva referencia a nuestro cancionero popular. Mayormente, cuando se halla ya en trance de mero recuerdo esa antiquísima afición rimada en nuestro campo ibicenco. [...] No abunda éste en lo recogido aquí ahora. Pero, en sí mismas y en lo que reflejan, responden estas canciones a una realidad costumbrista y, por tanto, al carácter de este libro» (Macabich 1967: 449).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280).

2.2.18. Cantadors i glosadors

Títol: Cantadors i glosadors (p. 473-475)

Referència bibliogràfica primera: MACABICH, Isidor (1966a: 249-251).

Referències posteriors: MACABICH, Isidor (1967).

Classificació: cançons / prové de material de primera mà.

Resum: «Cantadors i glosadors», el darrer apartat d'interès folklòric d'aquest quart volum dedicat al costumisme, és un breu article on Macabich dissenya una panoràmica sobre alguns dels glosadors i cantadors eivissencs més coneguts.

Continguts: Defineix el cançoner popular com «de gente iletrada, de ordinario», i assenyala que les cançons van, en general, sense firmar. Menciona qualcun cantador que va conèixer o del qual sentí a parlar, com el vell *Cabei* —qui serví d'informant a l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria per *Las Antiguas Pityusas*—, també el cas d'*Es ca pagès* i la seva paròdia, transcriu cobles marineres i versos lliures d'*El trovador*, les gloses de *Calorus* (dedicades al sabater Vich i a Dª Lucía Planells), copia cançons de *Na Marieta des Gats* i altres cantadors que componien cançons tant al camp com a la Ciutat.

Comentari / Valoració: És, aquest, un petit capítol documental de Macabich sobre les figures del món de la cançó eivissenca que conegué o que en sentí a parlar. Funciona com a complement final als diversos capítols sobre la cançó pitiüsa que ha presentat, en tant que també reproduïx certs fragments de cobles i gloses que recordava.

El glosador és un poeta popular, la persona que compon o canta gloses, tant al camp com a la ciutat. Com destaca Macabich, la majoria resten en l'anonimat, però d'alguns com el “jai Cabeï” n'han transcendit el nom o, si més no, el seu malnom. Segons Serrà (1997: 13), el poeta oral a la Catalunya Vella rep el nom de «corrandista», a la Catalunya Nova i al País Valencià «versador» «enversador», a les illes de Mallorca i Menorca és conegut com a «glosador», i a Eivissa i Formentera i també a les terres de l'Ebre el designen «cantador» fent esment al mode de divulgació de les composicions. Per a Torres (s. d.), a les Pitiüses es diferencia entre *cantar* (denotant que la cançó és redoblada) i *glosar* (en aquest cas no és redoblada).

Pel que fa a les gloses, aquestes composicions curtes de temàtica variada s'han transmès per la tradició oral, i Macabich acomplí una bona feina de recopilació tant a l'almanac *El Pitiús* com en altres obres, com en distints apartats anteriors de la present.

Fragment:

«Nuestro cancionero popular, como de gente iletrada, de ordinario, carece, en general, de firmes. Algún *cantador* he conocido, no obstante, muy apreciado como tal. En particular, el viejo *Cabei* (sólo recuerdo su apodo). De él se sirvió el Archiduque Salvador para las canciones de su libro *Las Antiguas Pityusas*. Recuerdo también, de aquellas mismas fechas, a un hombre alto, de edad madura y digno aspecto, al cual veía alguna vez en las funciones vespertinas de Santo Domingo. Vivía cerca de la Ciudad, pero vestía de ciudadano como un auténtico señor [...]» (Macabich 1967: 473).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 280); SERRA, Antoni (1997:

13).

2.3. *Romancer tradicional eivissenc (1954)*

Un romanç és una classe de cançó glosada que apareix entre els segles XV i XVI a la península Ibèrica, seguint el contínuum amb les cançons que els trobadors conreaven des d'un parell de segles abans. Les cançons són una manifestació del poble carregada d'espontaneïtat, del pensament tant individual com col·lectiu de la gent, de funció social. La seva base poètica és fonamental, i les seves melodies solen ser senzilles.

El primer text romanístic conegut de les Illes Balears consta a Mallorca, és de devers el 1421 i està firmat per Jaume Olesa. A Eivissa, fins que no es publica *Les Balears descrites per la paraula i la imatge* a Leipzig (1869-1891), en nou volums, de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, amb un recull de cançons populars eivissenques, encara no s'havia fet cap estudi del gènere a l'illa. El Romancer balear ha estat molt unit sempre al Romancer hispànic. El menorquí Josep M. Quadrado fou qui publicà *Don Joan i don Ramon*, el primer romanç modern no espanyol. Marià Aguiló fou dels primers col·lectors per tots els territoris de la llengua de cançons tradicionals al seu *Romancer popular de la terra catalana*, amb materials espigolats i ordenats per ell mateix. També existeixen molts textos dins revistes i llibres, altres reculls inèdits; i tots fan parió amb el de Macabich (Massot 1964: 65). El seu volum s'inspira certament en el model de la Renaixença, però, com els reculls de Rafel Ginard Bauçà amb el *Cançoner Popular de Mallorca* o les *Cançons populars mallorquines* de Francesc de B. Moll, era més sistemàtic i usava procediments més positivistes a l'hora de recollir les cançons populars.

Cal no descuidar la relació que Macabich mantingué amb Baltasar Samper, qui, als inicis dels anys vint, era un dels investigadors més destacats de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, un ambiciós projecte patrocinat per Rafael Patxot i Jubert juntament amb la col·laboració de l'Orfeó Català (Marí 2016: 18) amb l'objectiu de recopilar les cançons tradicionals de totes les terres de parla catalana. El seu funcionament consistia en visites a molts indrets en parelles d'investigadors, que s'encarregaven de transcriure lletres i melodies que els informadors locals els cedien. Aquestes eixides s'anomenaren «missions de recerca». Entre els anys 1924 i 1932 recopilaren dades a les Illes Balears, Samper junt amb el seu company Ramon Morey, fent una estada el 1928 a Eivissa en la que fou la cinquena missió, on aprofitaren per visitar a Isidor Macabich al palau episcopal de la ciutat per demanar-li referències de les parròquies de l'illa, i copiaren cançons que ell els cedí d'entre les dels seus arxius. A més, el quatre de setembre Macabich publicà al *Diario de Ibiza* tres cançons populars (Marí 2016: 21).

El conjunt de romanços d'una literatura constitueix el «romancer» (Cirer s. d.). Aquests són poemes cantats, que contenen una narració, en versos de set síl·labes i de rima assonant en els parells. L'autor proposa la classificació entre romanços vells (originats arran de l'edat mitjana) i romanços nous o «artístics» (sorgits més tard del segle XVI). És un gènere primer castellà, després adaptat a altres llocs i molt viu a les Pitiüses. Els romanços catalans, al seu torn, es poden classificar en la següent tipologia: antics (venen del romancer francès o occità), d'influència castellana (com *En Rodriguet*) i els pròpiament catalans (neixen a l'àrea cultural i lingüística catalana).

Tradicionalment, hi ha hagut una unitat d'aquests materials a la franja de Mallorca i Menorca, mentre que Eivissa i Formentera han gaudit d'un caràcter diferencial. Sabut és que a Mallorca hi ha un major nombre de manifestacions d'aquest gènere, i també és cert que entre les illes hi ha hagut prou intercanvi cultural. Abans ens referíem a l'aïllament del cas pitiús, i això es justifica amb el fet que no es poden fer tantes analogies: hi ha romanços d'Eivissa que són desconeguts a la resta de territori català, i bé tenen una major tradicionalitat o s'hi han fet perdurar romanços que a altres indrets han desaparegut (Massot 1964: 73). Es coneixen vint-i-vuit romanços eivissencs i formenterencs, dotze es publicaren al recull d'Aguiló (aquest realitza versions arreglades en vista de variants a diferents illes) i la resta a Macabich. D'aquests, setze són coneguts a Mallorca, Menorca o a ambdós. Un fet recurrent és que les variants eivissenques dels romanços acostumen a ser més adornades i llargues que no les dels altres llocs (Massot 1964: 66).

Dins la feina de recol·lector de Macabich, el *Romancer* publicat l'any 1954 per l'Editorial Moll (Palma) és una de les principals aportacions seves al folklore illenc. Consisteix en un volum on aplega vint-i-sis balades pitiüses, onze de les quals calca del *Romancer popular de la terra catalana* (1893) de Marià Aguiló, a més de facilitar diferents versions i variants de collita pròpia de moltes de les cançons. Trobem romanços de captius, religiosos, històrics, lírics, entre altres gèneres; i cal tenir en compte el fet que Macabich, atès que era clergue, no s'hauria plantejat de recollir les cançons verdes, estribots bruts o cançons de porfídia (burlesca i pujada de to, picaresca).

Ja a l'època primerenca on Macabich publica els seus primers treballs, coincidint amb la publicació de *Mots de bona cristiandat* (1918), realitza els primers estudis sobre el romancer tradicional d'Eivissa i Formentera —sota la nomenclatura *eivissenc*. Algunes d'aquestes manifestacions són: *Replec de cançons pajésas*. Nuestra Hoja, a 26 de maig de 1912; pinzellades a *Mots* (s'anuncia, ja, la intenció de confeccionar la important obra etnològica que serà el *Romancer*, finalment publicat després de la guerra civil), *Del*

cancionero ibicenco: Notas folklóricas, Ibiza I (1944-45), pp. 34-37, 101-103; *Un nuevo romance del Cid, En Rodriguet*, Ibiza I (1944-1945), pp. 82-84; etcètera. És una època, aquesta, on els estudiosos de la cançó deixen d'emprar la denominació de «romancer» i comencen a fer ús del terme «cançoner», destacant-hi més l'aspecte musical (Rebés 1991: 812). Macabich, però, es mantingué en la tradició, com feu el seu referent Marià Aguiló²⁴. Els cançoners eren col·leccions breus, de caràcter divulgatiu, i des del moment d'aquest canvi de paradigma, els col·lectors acostumaven a tenir alguna formació musical. Cal saber que Macabich rebé de jove lliçons de música de la mà de Joan Mayans i Marí.

Quan el *Romancer* sortí a la llum, ja havia anunciat que publicaria una altra obra sobre costumisme eivissenc, on parlaria més àmpliament sobre la cançó popular eivissenca, material que resultà ser inserit la dècada vinent al volum IV («Costumbrismo») de la seva *Historia de Ibiza* i no en un altre llibre específicament continuador d'aquesta tasca.

Francesc de B. Moll, al «Pròleg» de l'obra del 1954 de Macabich, diu d'ell que «[...] no mancava la seva faceta de folklorista, la d'home que sap posar-se en contacte íntim amb el poble i extreure'n el contingut espiritual que s'hi ha anat congriant a través de les centúries» (Macabich 1954: 8), d'acord amb la seva dedicació global a la vida eivissenca. Deixa entreveure, també, la intenció d'ampliar aquests materials, descrivint aquest volum com el primer treball del seu «Cançoner Eivissenc».²⁵ Continua parlant dels glosadors de l'illa d'Eivissa que cultivaven el gènere romanístic, que canta en rima assonant els fets notoris que els ocorren als personatges. Classifica els romanços compilats per Macabich com a “vertaders”, de qualitat lírica i formal, enfront d’imitacions degenerades” que es podien escoltar en aquell temps. Ara bé, admet que els romanços localitzats a les illes són «elements literaris d'importació»: els temes, l'estructura i moltes de les paraules emprades són les mateixes que al Principat; i els catalans, alhora, malgrat trobar-ne algun d'autòcton, tenen origen al cançoner francès, provençal o castellà (Macabich 1954: 9).

Presentat tot això, elaborarem una fitxa simplificada per deixar constància, classificar i comentar cadascuna de les composicions incloses al *Romancer* de Macabich. La classificació temàtica seguirà la proposta del *Catàleg del Romancer Balear* de Josep Massot i Muntaner a l'article «Aportació a l'estudi del romancer balear» (1964).

²⁴ Els romanços prèviament recollits per Aguiló seran indicats amb un asterisc (*) al títol.

²⁵ Macabich no publicà cap obra continuadora d'aquest projecte; no obstant, els treballs relacionats amb l'àmbit que desenvolupa al volum IV de la *Historia* poden ser considerats, d'alguna manera, la continuació.

2.3.1. Lo comte Claros de Montalvà i la infanta Claranina *

Pàgines: 13-25.

Classificació: romanç carolingi.

Comentari: Primerament en reprodueix una versió extreta del *Romancer popular* de Marià Aguiló (1893: 307-314) que arregla versions d'Eivissa, Santa Eulària i Formentera i és neta de castellanismes (Massot 1964: 21); seguida d'una variant, prou més curta, «tal com la cantava, fa un bon repic d'anys, sembrada de castellanismes i d'incorreccions, una criada de casa» (a Macabich 1954: 21) on neutralitza les *o* en *u* i converteix les *e* en *i* (gallus, criadus, carinyu, condi, mi padrí, ventana, mi hermana). Així mateix, no és un text autòcton, ja que en trobem altres manifestacions baleàriques i castelleses, segons diu Moll al pròleg (Macabich 1954: 9). Menéndez Pidal a la seva *Antologia* (1945: 202-203) diu que aquests romanços són vius i espontanis, «de galanteria algo pecaminosa», sent un exemple exquisit del gènere, dominant-hi una «fantasia risueña y sensual». Antigament es trobaven més manifestacions d'aquest tipus, però a Catalunya sembla no haver-hi arribat.

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 279).

2.3.2. Molt trista estava la infanta

Pàgines: 26-31.

Classificació: romanç d'amor desgraciat.

Comentari: Mostra d'expressions afectives psicològiques de tristor en una cançó tradicional (Planells 1985: 34). Sembla ser una modernització d'un poema joglaresc més llarg del segle XV, conegut a la península Ibèrica, a Amèrica, entre els sefardites i fins i tot al Piemont (Massot 1964: 99). De les versions a Catalunya, en trobem de castellanitzades (a Briz, Amades; també a la versió arreglada eivissenca diu *cuidado*). A Mallorca és «El comte Alarcos» (Milà, Ginard, Massot; són versions més depurades i distintes). Conté situacions cruels, especialment quan el rei ordena al comte (que varia el nom d'una versió a l'altra) que assassini la seva muller per tal de poder casar-se amb la princesa i acaben de manera desgraciada amb l'aparició d'una força sobrenatural que salva la comtessa; tot i que a la versió d'Eivissa, llarga, molt tradicional i més adornada que les altres, la comtessa mor, així com el rei i la infanta (casada).

Referències: PLANELLS, Victorí (1985: 33-35).

2.3.3. Don Enric i don Blasco *

Pàgines: 32-33.

Classificació: romanç de venjances femenines.

Comentari: Aparegué ja a «Del Cancionero Ibicenco» de la revista *Ibiza*. Per a Moll (a Macabich 1954: 9) s'identifica amb «El traidor Marquillos y Blancaflor», un romanç arcaic del qual en consten diverses versions del segle XVI i no és molt estès a Catalunya. Versa sobre un tema novel·lesc, no molt conegut i d'origen incert. Macabich la reproduïx en aquest recull tot i no ser d'Eivissa (fou recollida per Aguiló a Formentera i inclosa al seu *Romancer* 1893: 30-31, versió que reproduïx Macabich). És sabut que Aguiló l'escollí per primer cop a la Mola (Formentera) l'any 1853 (Massot 1964: 108-109), i la publicà al Principat en hexasíl·labs, denotant un probable origen castellà. La versió eivissenca, austera com la castellana, presenta una gallardia singular, té un desenvolupament més humà i lògic i un final narratiu d'acord amb la tradició literària (Macabich 1967: 150).

2.3.4. La druda²⁶ *

Pàgines: 35-42.

Classificació: romanços de l'adúltera.

Comentari: Reproduïx la versió d'Aguiló al seu *Romancer* (1893: 239-244), arreglada en funció de variants a les quatre illes. A les Balears és conegut com «L'Adúltera» (bastant influïdes per l'espanyol, en fem notar constància a Milà, Massot i altres versions inèdites de distints pobles mallorquins, i Camps a Menorca). Sense versions espanyoles que constin, en trobem de catalanes, franceses, portugueses, piemonteses i és conegut arreu de la península, Amèrica i àdhuc Orient (Massot 1964: 107). Per a Moll (a Macabich 1954: 9) és idèntic a «La amiga de Bernal Francés» (reproduït i anotat per Menéndez Pidal a *Flor nueva de romances viejos* de la Colección Austral, qui afirma que el nom de Bernal Francés varia a cada versió —al cas eivissenc és «don Francisco»—). És interessant apuntar que aquesta versió comença amb «La sorpresa», que retrobarem en una variant a la pàgina 142 del *Romancer* de Macabich.

2.3.5. A les hortes del rei moro *

Pàgines: 43-46.

²⁶ DRUT m. ant. Concupí; home que comet adulteri; FORMA FEMENINA: druda. [Font: DCVB]

Classificació: vària d'aventures amoroses.

Comentari: És «La infanta deshonrada» a les Balears. Macabich reproduceix la versió d'Aguiló al seu *Romancer* (1893: 125-128) que, com s'indica a (Massot 1964: 107), no és una versió sencera ni tampoc del tot neta, arreglada per diferents versions trobades a Mallorca (Amades, Massot, Milà al seu *Romancerillo*, etc.), Menorca (Maó) i Eivissa. Es desconeix el seu origen, i cal destacar en aquestes versions baleàriques la particular intervenció de la criada o donzella de la princesa.

2.3.6. Los dos germans *

Pàgines: 47-53.

Classificació: romanços de captius.

Comentari: Pertany a un grup de romanços trobats a les illes inicialment cantats en espanyol i que tenen versions catalanes. És el mateix, segons Moll (a Macabich 1954: 9) que «Don Bueso» (reproduït i anotat a Menéndez Pidal, *Flor nueva de romances viejos*), «Els dos germans» a les Balears. Sembla ser (diu Massot 1964: 88) una versió hispànica d'una balada germànica ja perduda amb versions similars a altres països europeus. A més de les nombroses manifestacions a Catalunya, a les Balears és popular: Massot, Ferrer o un inèdit d'Antoni M. Alcover a Mallorca, especialment Aguiló al seu *Romancer* (1893: 170-172) arreglant les versions de les quatre illes, poc modificada, i que Macabich reproduceix. I aquest últim reproduceix a partir de la pàgina 50 del *Romancer* una variant eivissenca recollida directament que, en essència, és quasi idèntica a Aguiló i Alcover, en la qual inclou castellanismes com *panyos*, *silla*, *raios*.

2.3.7. Les dos valentes catives²⁷

Pàgines: 55-60.

Classificació: romanços de captius.

Comentari: A les illes correspon a «Les dues germanes», un «romanç-conte» que, per Massot (1964: 86), malgrat tenir orígens arcaics, no apareix als romancers antics perquè, diu, als col·lectors no els interessaven les cançons llargues, d'acció i conformades per diversos successos episòdics. Existeixen versions peninsulars, sefardites, i catalanes (normalment bilingües). A les illes, trobem: Massot i d'altres versions a Mallorca, una versió inèdita de Francesc de B. Moll a Menorca; la versió de Milà al *Romancerillo* (1882:

²⁷ CAPTIU o CATIU (i sa variant antiga caitiu), -IVA m. i f. [Font: DCVB]

216-218, indicada en una nota a peu de pàgina a Macabich 1954: 60, sota l'epígraf «El mismo asunto» en subíndex 242₁ del 242 «Las dos hermanas») farcida de castellanismes i la versió de Macabich (és més llarga que la de Milà, i està depurada d'influències lingüístiques externes), la qual complementa amb dotze versos on es conta l'encativament de manera alternativa a la pàgina 60 dient «Alguns narradors conten així l'encativament».

2.3.8. Don Joan i don Ramon *

Pàgines: 61-62.

Classificació: temàtica diversa, romanços de tragèdies individuals.

Comentari: Aquesta és, segons Oriol & Samper (2017: 224) la primera cançó popular catalana arreplegada i publicada en una revista literària destinada a un públic culte, i una de les més valorades del romancer, certament. Es trobà primer a Mallorca, i això feu pensar que tenia un origen històric a l'illa, malgrat que es confon perquè hi ha moltes variants catalanes escampades en tot lloc i aleshores fent pensar en un origen continental (Massot 1964: 133). Existeix, a més, un debat que afirma que és una versió incompleta del romanç francès «*Roi Renaud*», derivat d'una cançó escandinava i alhora d'una llegenda germànica. A Catalunya es troba principalment una versió heptasíl·laba (recorda als romanços heptasíl·labs d'origen francès, com també «La Porquerola») sense paral·lelismes, que explica amb èpica i accentuada personalitat l'arribada d'un cavaller a la seva casa després de la guerra, on troba sa mare, qui li anuncia el deslliurament de la seva muller, fet davant del qual el cavaller demana la mort. D'altra banda, a les Balears, fou recollit per Quadrado, Milà, l'Arxiduc Lluís Salvador, entre d'altres. Ens ocupa més, aquí, les versions d'Aguiló al *Romancer* (1893: 3-4, 9-10), sense retocs i a partir de diferents versions de pobles de Mallorca; i la segona, que es tracta d'una versió recollida entre Eivissa, Sant Llorenç de Balàfia i Formentera, que és la versió que reproduïda per Macabich al seu *Romancer*. En aquesta, es parla del naixement d'un «infant mascle» (quan, per exemple, a les versions de Milà, Ferrer o Camps a Menorca és una infanta).

Referències: ORIOL, Carme, SAMPER, Emili (2017: 230); SAMPER, Oriol (2000: 58).

2.3.9. Les dos germanes captives

Pàgines: 63-65.

Classificació: romanços de captius.

Comentari: És l'únic que no identifiquem a cap dels reculls ni aplecs romanístics que hem anat prenent com a referència, ni catalans ni espanyols, ni tan sols en els *Romancers* més antics. Els romanços d'aquest tipus acostumen a tenir l'origen a Castella, a excepció, però, d'aquest. Per tant, es tracta d'un romanç pròpiament català, nascut a la nostra àrea lingüística i cultural, com alguns d'altres (com per exemple «Un dia jo passava per darrera un penyal», no identificable a cap altre territori). És un romanç vulgar que segurament devia ser cantat pels joglars d'Eivissa (opina Massot 1964: 90) (de fet, fa referències geogràfiques a llocs de l'illa). L'única versió coneguda, espatllada, és la de Macabich al seu *Romancer*. D'acord amb Cardona (1974: 25), demostra la plena autoritat paterna i la rivalitat fraternal característica dins del context de l'àmbit familiar en la societat d'aquell moment de l'illa.

Referències: VILLANGÓMEZ, Marià (1957: 81-83) [reproducció].

2.3.10. La dida

Pàgines: 67-68.

Classificació: romanços religiosos.

Comentari: A «L'infant i la dida» a les Balears té prou present la temàtica de la caça. Breu narració que explica un miracle de la verge Maria, més coneguda a Catalunya que no a les illes. Hi ha, també, versions occitanes i franceses (Massot 1964: 127). D'Aguiló al segle XIX se'n coneix una versió inèdita que arreglaria diferents visions catalanes, a Mallorca (com «Lo bon rei s'en va a caçar») hi ha alguna versió prou completa, altres de B. Samper i R. Morey («El rei se'n va anà de caça», 1928), l'inèdit a Menorca de Galmés, i la versió —acurçada, no tan completa com les altres— de Macabich al seu *Romancer*.

2.3.11. N'Escrivaneta

Pàgines: 69-70.

Classificació: romanç d'amor fidel.

Comentari: També «L'Escriveta», «La filla del Mallorquí» o «del Carmesí», cançó amb petjades a Catalunya, Piemont i Occitània, probablement en primer terme occitana. Es troben històries d'ultramar sovint a les literatures romàniques medievals, i aquesta n'és una manifestació acomodada a la lírica tradicional; a més de semblar estar curiosament emparentada amb els romanços de «Gaiferos» (Massot 1964: 95), suggerint un origen compartit. Amades, al seu *Cançoner*, explica que a Catalunya és molt cantada, però no hi

ha, malgrat això i la seva extensió, variants que canviïn molt l'argument. A Eivissa no sembla molt estesa, ja que Macabich en va trobar una versió, però Aguiló, no. Hi ha una certa contaminació, també, al principi d'«Els dos germans» a Mallorca. La versió de Macabich, com les altres versions catalanes, és heptasil·làbica (tret comú en romanços d'origen francès), és més curta, però manté els trets argumentals bàsics, per exemple la part representativa del pont de vidre que es romp.

2.3.12. Blanca-Flor

Pàgines: 71-72.

Classificació: romanços lírics.

Comentari: Al pròleg de Moll (a Macabich 1954: 9) s'afirma que és el mateix que «La misa de amor» (de Menéndez Pidal, *Flor nueva de romances viejos*). Temàticament a les Balears correspon a «La dama d'Aragó». Milà i Fontanals fou qui l'edità primer i es pensava era autòctona de Catalunya (amb un referent d'origen real: la «dama» seria identificable amb la infanta Isabel, filla de Jaume I, afirmació al parer de Massot 1964: 124 sense cap base; mentre que a les versions d'Eivissa i Mallorca desapareix els versos que fan referència a la infanta, sent així més conservadores). No només això, sinó que se li han atribuït, també, orígens castellans i fins i tot grecs. Sigui com sigui, és molt trobada al Principat i a la resta del domini lingüístic català sense oblidar les Balears, sense una versió publicada a Mallorca (a excepció d'algun inèdit), però sí a Menorca a través de Camps i a Eivissa al *Romancer* de Macabich. En aquesta última, als primers versos, no comença, com en altres, amb cap referent geogràfic concret («a l'Aragó», «A Nàpols»...).

2.3.13. La mort del Rei

Pàgines: 73-74.

Classificació: romanç històric.

Comentari: No és autòcton, sembla d'origen castellà identificable amb «La muerte del príncipe don Juan», que té versions espanyoles i portugueses, però no catalanes continentals i no és conegut als romancers o cançoners antics. Algunes versions, especialment les sefardites, identifiquen el rei moribund amb el fill primogènit dels Reis Catòlics (Massot 1964: 82). La versió de Macabich al seu *Romancer* és curiosa i segurament fou lleugerament modificada, com moltes de les altres d'aquest recull.

2.3.14. El rei mariner

Pàgines: 75-76.

Classificació: romanços de raptos i forçadors.

Comentari: També coneguda com «La donzella» o «El mariner». El tema principal és el rapte femení amb engany inclòs a un vaixell, molt repetit i de llarga tradició. És una de les cançons tradicionals catalanes més famoses: en trobem constància a les Balears, València, Lleida, Alguer; també al Piemont; i nombroses traduccions castellanes a Espanya i Amèrica (Massot 1964: 110). A més, les versions catalanes guarden similitud tan sols amb les italianes. La peculiaritat de les versions d'aquest romanç a les illes, on també hi ha el costum estès de cantar-la, és que es sol suprimir el final, quan s'identifica el raptor amb el fill del vulgar rei de l'Anglaterra. Amb versions d'Aguiló, Massot i d'altres a Mallorca, Ferrer i Camps a Menorca, la versió eivissenca recopilada per Macabich resulta ser la més conservadora: inclou l'episodi el fill del rei, que típicament se suprimia al final del relat.

2.3.15. Dos germans amb voluntat

Pàgines: 77-78.

Classificació: romanços d'amor fidel.

Comentari: Segons (Massot 1964: 127), es tractaria de la vertadera versió catalana, sense versions anàlogues conegudes en altres llocs, del romanç castellà «La difunta pleiteada», d'origen incert però segurament relacionat amb fets històrics succeïts a l'edat medieval. Es creu que a la Península resten inèdites versions més llargues que no aquesta.

2.3.16. N'Erbola

Pàgines: 79-81.

Classificació: romanços de l'esposa dissortada.

Comentari: Dita «N'Arbola» o «Don Joan» (per Francesc-Pelagi Briz a *Cansons de la terra*). Prou cantada arreu del territori, de vegades amb inclusió de castellanismes, a Catalunya no és prou estesa, però a Eivissa en trobem dues versions de la mà de Macabich: no presenten castellanismes, demostren molta força expressiva i acaben amb un final tràgic (Massot 1964: 102). La segona versió aportada per Macabich és a la pàgina 81 del seu *Romancer*, amb vint-i-quatre versos, més curta que l'anterior.

2.3.17. Naufragi

Pàgines: 83-87.

Classificació: temàtica diversa.

Comentari: A Mallorca i Eivissa és «La carta de navegar», basada en la cançó de mariners popular a França, Occitània, Portugal i Catalunya «*La courte paille*», del segle XVI. Les versions provençals haurien inspirat les versions catalanes, i d'igual manera alguna de les de Mallorca i la d'Eivissa (Massot 1964: 137). Narra la història d'una barca perduda que, com suggereix Torres (2008: 457), estaria inspirada en un naufragi documentat de l'any 1460, que hauria contaminat les *Cobles de tristor de les tres naus catalanes de conserva*. Molt coneguda a terres catalanes, no té versions menorquines, a Mallorca la trobaren Ginard, l'Arxiduc Lluís Salvador, Massot i altres; Briz la recopila a *Cansons de la terra* al segle XIX, i finalment Macabich amb la seva versió, contaminada.

Referències: MARÍ, Isidor (1977: 229-34).

2.3.18. Les dues dianes *

Pàgines: 89-94.

Classificació: romanços de l'esposa dissortada.

Comentari: Els romanços originals d'aquest exemple eren en llengua castellana, i algunes versions es catalanitzaren o es presentaven bilingües. Fora de Catalunya no té molt d'abast (Massot 1964: 103), i a les illes Aguiló recollí versions d'aquest romanç tràgic provinents de llocs variats de Mallorca, Menorca, Formentera al seu *Romancer* (1893: 42, 52-56), i Macabich copià aquesta segona versió d'Aguiló al seu *Romancer*.

2.3.19. La porquerola²⁸

Pàgines: 95-101.

Classificació: romanços d'amor fidel.

Comentari: Es creu que té origen gal·loromànic, i s'estengué per França, Itàlia i Catalunya. Altrament, se'n té constància arreu de la península Ibèrica, més enllà del Principat, adaptant la versió francesa. En català existeixen moltes variants tant melòdiques com del text, i és de les cançons més cantades. A les illes, també molt estesa, les diverses variants són prou coincidents entre elles: Aguiló al *Romancer popular* presenta una versió arreglant-ne de diversos indrets de Mallorca, Menorca, Eivissa i

²⁸ Pastor de porcs. [Font: TERMCAT]

Formentera (és una versió incompleta i poc retocada que no fou recollida per Macabich, com consta a Massot 1964: 93), Milà i d'altres edicions inèdites, i Macabich amb dues versions: una que explica com el cavaller, quan torna a casa seva, la porquerola és “la primera persona que d'Eivissa conegué”; i la segona (a partir de la pàgina 98) és descrita com una «altra versió, incompleta», amb la peculiaritat que el cavaller ara s'anomena «don Jaume», amb més interès que l'anterior per la seva originalitat, especialment pel final poc freqüent. Les versions d'aquest romanç —d'origen francès— contenen assonàncies amb -er en mots que haurien d'acabar en -ar (*broder, menger, soper, ginyer, pleguer*) que van en cursiva a les versions de Macabich, així com altres mots en -é (*pujé*) igualment en cursiva. Moltes de les terminacions en -e són per exigències de la rima.

Referències: SAMPER, Oriol *et al.* (2000: 53).

2.3.20. La infantina de França *

Pàgines: 103-109.

Classificació: romanços de burles i astúcies.

Comentari: Aparegué ja a «Del Cancionero Ibicenco» de la revista *Ibiza*. És el tema de «La infantina», que no és autòcton, d'origen incert i ben estès a diversos països. Romanç fi i elegant (Massot 1964: 122-123), se'n té poca coneixença a Catalunya (Milà i Briz, posant per cas, no en troben versions). Amades n'oferí una i Aguiló tan sols en coneix dues versions. Les versions eivissenques estan, com les d'Aguiló i Amades, contaminades d'«Els dos germans»: la primera apareix al *Romancer* d'Aguiló (1893: 103-106) en vista de versions d'Eivissa, Santa Eulària, Sant Llorenç, Formentera i la Mola, la qual Macabich reproduïx al seu *Romancer* (amb castellanismes com *silla*) i a partir de la pàgina 106 ofereix una variant recollida a Sant Llorenç de Balàfia, líricament superior, per l'informant En Josep Tur *Recó*, que conté castellanismes com *contento, silla, tato*. Anteriorment ja fou publicada al periòdic *Ebusus* (1922), amb modificacions posteriors.

Referències: SAMPER, Oriol *et al.* (2000: 29).

2.3.21. Don Gaiferos *

Pàgines: 111-127.

Classificació: romanços carolingis o pseudo-carolingis.

Comentari: Per Moll (a Macabich 1954: 9) es pot confrontar amb textos baleàrics i castellans, dels més famosos en la seva temàtica. A (Massot 1964: 84) s'indica que és el

cas típic d'una «composició joglaresca tradicionalitzada, molt escurçada i completament canviada en alguns passatges», i que en les versions modernes factícies té cent trenta-quatre versos, escurçada enfront de les redaccions més antigues. D'origen conflictiu, en tenim exemples en català, castellà i portuguès. A Catalunya hi ha poques manifestacions i normalment castellanitzades, i a les Balears tenim: Aguiló al seu *Romancer* (1893: 195-204) arreglada a partir de versions de diferents indrets de l'illa d'Eivissa i l'illa de Formentera sumades a visions continentals, que reproduïx íntegrament Macabich al seu *Romancer*, seguida d'una versió recollida a Sant Llorenç de Balàfia indicada a partir de la pàgina 121 (de nou per l'informant En Josep Tur *Recó*) que és més curta que l'anterior, amb certs canvis localitzats i amb castellanismes (*vamos, espuela*) que diu repetidament.

Referències: SAMPER, Oriol *et al.* (2000: 29).

2.3.22. Lo testament de N'Amelis *

Pàgines: 129-132.

Classificació: romanços de l'esposa dissortada.

Comentari: Aparegué ja a «Del Cancionero Ibicenco» de la revista *Ibiza*. A les illes és «El testament d'Amèlia». Hi ha variants catalanes, balears i valencianes en abundància (Massot 1964: 104), presentades en hexasíl·labs o heptasíl·labs. A les Balears: Aguiló al seu *Romancer* (1893: 155-156, que serà reproduïda a Macabich al seu *Romancer*) arreglada per versions de les quatre illes, alguna altra versió més curta i també una altra a Macabich 1954: 131-132 que és un fragment recollit d'una versió eivissenca més llarga, prou expressiu. La filla del rei és enverinada per la seva mare, i llega en testament «tres hisendes, es clauer i ses cadenetes» i «un ganxo» perquè es pengi, a la versió eivissenca.

2.3.23. Na Garrideta²⁹

Pàgines: 133-135.

Classificació: romanç de raptés i forçadors.

Comentari: Correspon a «El rei tenia tres filles» a les illes. Com diu (Massot 1964: 111), és el romanç espanyol «Delgadina», d'una temàtica desagradable, però malgrat tot molt estès a la Península, Amèrica, entre els sefardites i amb diverses versions catalanes i baleàriques. A les Balears: Milà al *Romancerillo* amb castellanismes i una versió de Maó, una versió de l'Arxiduc Lluís Salvador, Massot a *El romancero tradicional*

²⁹ GARRIT, -IDA. 3. m. i f. Noi, noia (Eiv.). [Font: DCVB]

espanyol en Mallorca, versions inèdites de pobles, Camps a *Folk-lore menorquín* i Macabich al *Romancer*, amb una versió que no difereix molt de totes aquestes mencionades anteriorment, amb un final més similar a les mallorquines i amb presència de castellanismes (*maldita, malvada*).

2.3.24. Punició de l'adúltera *

Pàgines: 137-142.

Classificació: romanços de l'adúltera.

Comentari: Moll (a Macabich 1954: 9) fa notar l'equivalència amb el «Romance de la linda Alba» (a Menéndez Pidal, *Flor nueva de romances viejos*). Es troba a Eivissa, Formentera i Mallorca, però primer a les Pitiüses perquè allí és on s'adaptà realment la forma catalana del romanç espanyol «Blanca sois, señora mía» (Massot 1964: 106), coneguda arreu de Catalunya i Portugal en especial pel romancer hispànic. Les versions de Mallorca, al seu torn, són vulgars, modernes i acostumen a estar escrites en castellà. Potser la versió pitiüsa s'influència de «L'Adúltera». A les illes, Aguiló n'inclou al seu *Romancer* (1893: 97-100, 239-241) dues versions: la primera té en compte versions d'Eivissa, Sant Llorenç de Balàfia i Formentera i Macabich la reproduïx al seu *Romancer*; i la segona, amb influències de «Bernal Francés», té versions a cada una de les quatre illes, i ens hem de remetre a «La Druda» de Macabich per trobar-la reproduïda. Macabich, per acabar, afegeix a la pàgina 142 una variant a la primera versió d'Aguiló de vuit versos, que és un fragment del final que alhora remet a «La sorpresa».

2.3.25. A la ciutat de Nàpols

Pàgines: 143-146.

Classificació: romanços d'amor desgraciat.

Comentari: A les versions del Principat d'aquests romanços d'origen ultrapirinenc, que solen procedir del romancer francès o occità, es troba com «La presó de Nàpols» o «de Lleida». Versa sobre un amor desgraciat, concretament els amors dels presos i les filles del carceller (a l'original, sent un tema recurrent a França i el Piemont, ja que sembla que prové de la cançó francesa «La Pernelle»). A Catalunya existeixen moltes versions i ben diferents; i a les Balears també, però no introdueixen gaires canvis (tanmateix, es noten certes supressions o addicions, com diu Massot 1964: 98): J. M. Quadrado a *Cantos populares*, a Menorca amb Ferrer i Camps, Aguiló amb distintes versions de Mallorca,

Milà, l'Arxiduc Lluís Salvador, Ginard, entre d'altres, i Macabich a Eivissa amb poques alteracions respecte de les mallorquines, que són més extenses. Remarquem el fenomen de la repetició d'un hemistiqui (*la vida mia / la vida amor*) en cursiva i sagnat als tercer —central— i cinquè —i darrer— vers de cada estrofa de la cançó.

Referències: ORIOL, Carne, SAMPER, Emili (2017: 230).

2.3.26. En Rodriguet

Pàgines: 147-152.

Classificació: romanços històrics.

Comentari: Aparegué ja a «Del Cancionero Ibicenco» de la revista *Ibiza* sota el títol «Un nuevo romance del Cid, En Rodriguet». Al volum IV de la *Historia*, Macabich en fa menció en diferents episodis com a «Sobre el romancero ibicenco». Peça peculiar i única dins del romancer català, pertanyent al cicle heroic del Cid, de procedència castellana, recollit allà l'any 1930 i publicat al 1942. Menéndez Pidal el considerà superior a les versions castelleses d'Astúries i Andalusia (Massot 1964: 81). La versió que coneixem, la factícia, es troba tan sols al *Diario de Ibiza* (1940), a la *Historia de Ibiza VI: Crónicas del siglo XVII* (1942) d'Isidor Macabich, a la revista *Ibiza* (nº 6, 1944) pel mateix autor, al seu *Romancer* (en parla ja Moll al «Pròleg») i a *Folklore de Catalunya: Cançoner* (1951) de Joan Amades. A cada reimpressió, hi feia retocs ortogràfics, canviava certs mots (el tractament de *vós* en comptes de *vostè*, canvis en les formes verbals, entre d'altres) i introduí l'article salat i arreglava qüestions de mètrica (Prats 1987: 43).

La seva temàtica és característica d'un grup de romanços que tracten fets històrics o anècdotes referides a personatges llegendaris. En aquest cas, l'episodi o tema famós és el de «Las Mocedades del Cid», on l'heroi castellà venja son pare contra el *conde Lozano*, nom canviat aparentment a comte Sano a la variant eivissenca. És l'únic romanç en llengua catalana sobre Rodrigo Díaz de Vihar "El Cid" (narra fets de la seva juvenesa). No només això, sinó que és notable l'absència de composicions de temes èpics en l'àmbit català (quan al romancer castellà, en els *romances* vells, perviuen els *cantares de gesta*).

Argumentalment, el romanç versa sobre un pare i els seus tres fills. El més petit és en Lludriguet (o Rodriguet, a Macabich), que és més valent que la resta. El comte Sano humilia el pare, tractant-lo de malvat, i Rodriguet, de només quinze anys, respon a aquesta ofensa. Desafia el comte, li talla el cap i menysprearà la colera que demostra el rei. Rodriguet és el diminutiu del nom de font del personatge (Macabich 1967: 151).

Moll (a Macabich 1954: 10-11) alaba la feina dels traductors des del castellà (i en altres romanços, com «La Porquerola», des del francès) per haver sabut mantenir l'essència dels conceptes del romanç una vegada en llengua catalana i haver-los atorgat perennitat; a més de destacar aquesta cançó com una manifestació de la capacitat d'assimilació del poble eivissenc d'"elements literaris exòtics", de gran interès erudit per als investigadors. Explica que el poble ha assimilat aquests elements literaris exòtics, mantenint unes formes del llenguatge molt properes a les dels originals en algunes ocasions, i en d'altres s'ha acomodat a la seva pròpia manera de sentir i parlar. Destaca l'adaptació a l'eivissenc dels quatre versos següents del romanç cidità i del recollit per Macabich:

Quítate, Rodrigo, allá,	Ves-te'n, ves-te'n, Rodriguet,
quítateme allá, diablo,	que no t'he de mester per ara;
que tienes el gesto de hombre	ves, que tens paraula d'home
y los hechos de león bravo.	i cor del més gran dianye!
	(Moll a Macabich 1954: 11)

Fou gràcies al viatge de Baltasar Samper i Ramon Morey a Eivissa l'any 1928 que Macabich localitzà, a la parròquia de Nostra Senyora de Jesús, aquest singular romanç (s'indica a Marí 2016: 21), ja que foren els qui parlaren al canonge sobre la seva existència. No se n'especificava ni el transmissor, ni el lloc d'escriptura. Es sap, això sí, gràcies a una carta enviada a Menéndez Pidal, que el canonge arreglà algunes oracions que no s'entenien del tot bé, allargà algun vers incomplet i n'eliminà certes repeticions. Així, accentuà l'aire pitiús amb les modificacions i li afegí genuïnitat (Marí 1979: 207).

Isidor Marí publicà en un article a la revista *Randa* el 1979 (dins d'un monogràfic en homenatge a Francesc de B. Moll) on consta una versió "en brut" d'aquest romanç, diferent de la de 1940 que Macabich digué no haver arranjat. A la versió, popular i primitiva, es veuen els castellanismes i dialectalismes que el canonge suprimí. Hi predomina la rima en à i certes assonàncies à-a, conserva rimes à-o, i consta de 165 hemistiquis. Val a dir que aquesta variant ja li sol·licità Menéndez Pidal per carta a Macabich, però aquest no li va arribar a enviar mai (Prats 1987: 42), i fou inèdita fins que Marí la trobà entre l'arxiu personal del seu padrí. Consta en una carta manuscrita al rector de Jesús, amb el nom de Toni Marí, que bé podria ser l'informant o el rector.

Referències: MARÍ, Isidor (1979: 201-208; 2016: 18-25); MASSOT, Josep (1997: 51-70); PRATS, Antoni (1987: 42-45).

3. Conclusions

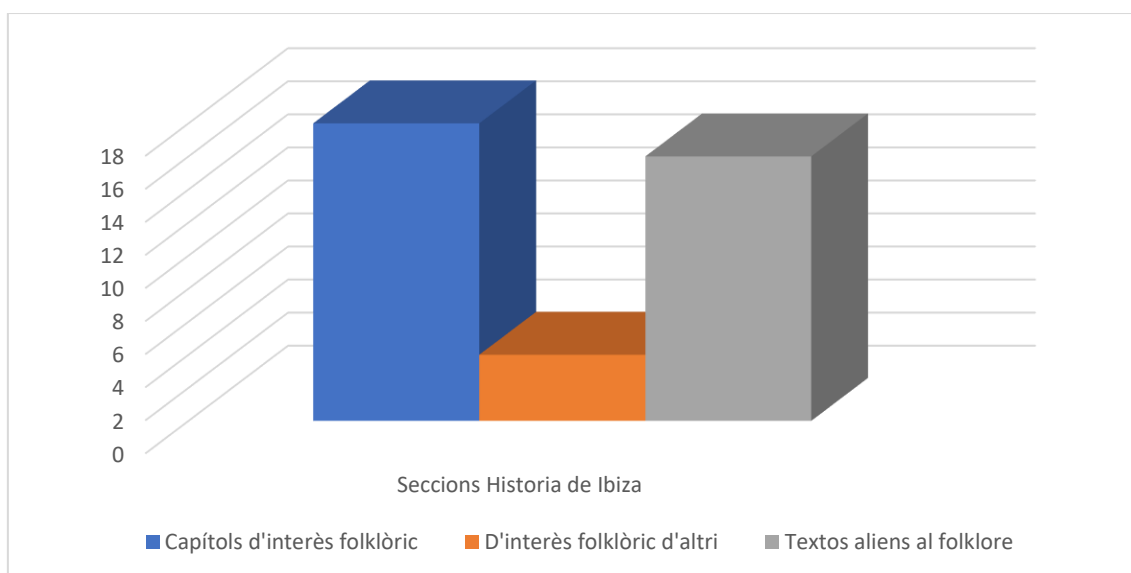
Arribats a aquest punt, tan sols queda fer la valoració final del conjunt d'aquesta feina. Aquest treball s'ha realitzat amb diferents finalitats repartides en les distintes seccions que l'han conformat. Tenim treballs sobre la poètica d'Isidor Macabich, la seva feina com a historiador o la seva tasca periodística, però no hi havia un treball extens sobre la seva aportació a l'estudi del folklore d'Eivissa. No hauria estat possible situar el personatge sense haver elaborat abans una breu aproximació o resum cronològic de la cosmovisió dels estudis folklòrics de les Illes Balears, concretant en el cas de les Pitiüses. En primer lloc, s'ha descrit el context folklòric i també social i cultural vigent a l'època en què visqué i escrigué Isidor Macabich, partint dels antecedents i la situació a les Illes Balears als segles XIX i XX i concretament en els aspectes que van poder repercutir al cas eivissenc.

Seguidament, s'ha volgut donar a conèixer la figura heterogènia d'Isidor Macabich i Llobet en les seves variades facetes, posant èmfasi en la faceta de recopilador del material folklòric i etnopoètic d'Eivissa i Formentera que tingué al seu abast. Semblava un intel·lectual que treballava de manera molt aïllada, però tanmateix no estigué exempt de polèmiques amb altres autors (Blasco Ibáñez), i hem vist que tingué contactes i amistats (Antoni M. Alcover, Francesc de Borja Moll, Baltasar Samper, etc.) arreu del territori de parla catalana i múltiples col·laboradors i informants. S'ha revisat la seva vida i obra, des dels seus primers anys de formació, anys d'activitat professional, els càrrecs que ocupà, entitats i organitzacions on participà o fins i tot fundà, i les distincions que rebé. Se l'ha contextualitzat en el moviment de la Renaixença catalana (s'hi adherí de manera tardana), a més d'oferir uns apunts sobre l'ús de la llengua i ideologia (un home de dretes, que va estudiar en castellà, contextualitzat sobretot en el moment de diglòssia que visqué), el catalanisme, la incidència del folklore en altres apartats de la seva obra, la continuïtat que ha tingut aquesta, les seves influències i el seu llegat, entre altres qüestions.

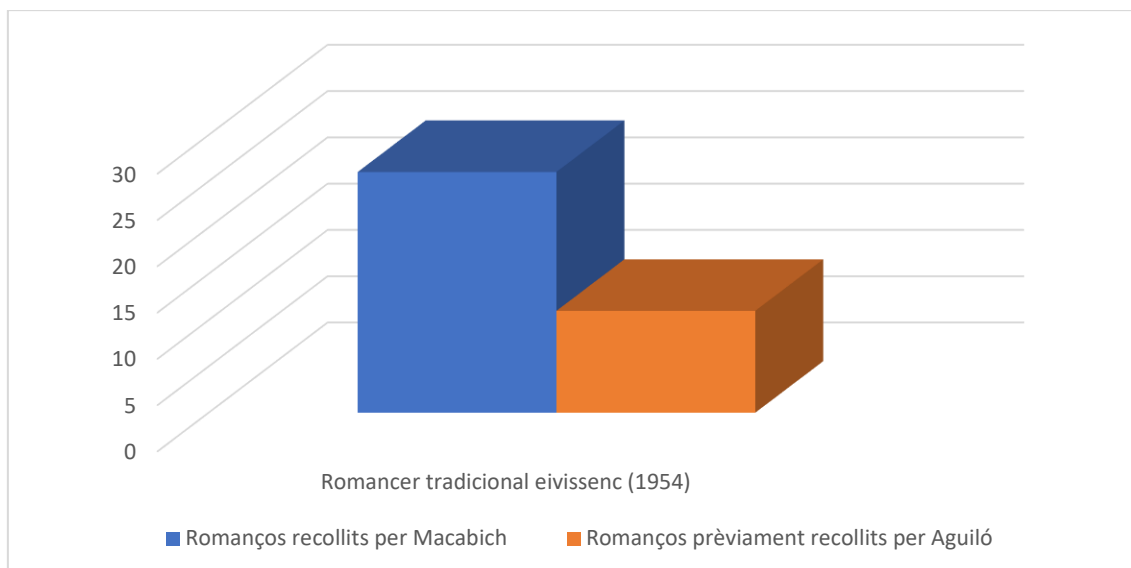
En segon lloc, hem partit de la seva obra folklòrica publicada en format llibre —que, com passava per exemple amb la seva obra històrica, la majoria de materials es publicaven abans en revistes i en premsa de l'època com al *Diario de Ibiza*, a la revista *Eivissa*, etc.—, separant entre *Mots de bona cristiandat* (1918), *Romancer Tradicional Eivissenc* (1954, amb pròleg de Francesc de B. Moll) i el definitiu Volum IV de la *Historia de Ibiza* (1966-1967, refonent els toms *Costumbrismo I* del 1960 i *Costumbrismo II* de 1966). Per tal de posar ordre entre els materials, s'ha emprat un sistema de caràcter descriptiu emprant fitxes que desgranen i analitzen cada article, estudi, capítol o text en general consultats

que siguin d'interès folklòric, havent fet una tria prèvia d'aquests continguts. Hom ha unificat, categoritzat i organitzat els materials aportats per Macabich en l'àmbit de la cultura popular i la literatura oral, i oferim una sistematització que creiem que pot ser útil tant per a persones especialitzades en aquest camp com per tothom qui s'hi vulgui endinsar i conèixer què i on pot trobar sobre estudis folklòrics (que, a l'illa d'Eivissa, cobraren força entrat el segle XX, tot i que també a finals del XIX) realitzats per Macabich a la seva vasta obra, que els entenia com un complement lògic dels estudis sobre història.

Remetent a l'apartat on s'han tractat aquests materials, reiterem que no tots els capítols del Volum IV de la *Historia* han estat útils per aquest treball: s'han analitzat els materials que fossin pròpiament escrits per Isidor Macabich (o d'autoria compartida) d'entre els que eren redactats per altri o perquè la seva temàtica no s'acordés amb l'objecte d'estudi que ens ocupava. S'han tingut en compte les referències primeres i posteriors que poguessin tenir cadascun dels apartats triats (a més de ressenyes o valoracions que se n'hagin fet a posteriori), s'han classificat segons el tipus de text o el gènere que tracten, s'ha indicat si consisteixen en un material arreglat de primera mà o que prové d'un article anterior, se n'ha fet un resum i una classificació dels continguts per facilitar la seva esquematització, i s'ha elaborat un comentari sobre el valor de cada capítol o article. Representem de manera gràfica, ara, la tria feta d'entre un total de trenta-vuit textos:

D'altra banda, d'un total de vint-i-sis romanços recopilats al *Romancer tradicional eivissenc*, onze ja els havia reunit anteriorment Marià Aguiló al seu *Romancer popular*. En aquest cas, s'han classificat en una fitxa simplificada segons la seva temàtica i s'ha comentat el contingut de cada romanç. Es representen gràficament, a continuació:

Macabich sentí una profunda estima per la seva illa, la seva història i la seva gent, i va concebre el seu folklore, en totes les seves manifestacions, “com a expressió de la història viva, i complement inseparable de la documental”, i fa una crida a estudiar-lo i a fomentar-lo, de manera que es donés continuïtat a la seva tasca, que aquí ens ha ocupat. La seva pàtria, segons l’opinió de Serra (2008: 46-47) degué ser dins de l’Espanya plural que ell concebia, la catalana, que tindria per a ell la «llavor» a Eivissa i Formentera. Per això partí de l’estudi de les manifestacions folklòriques del seu territori originari, que és el pitiús. És indubtable, com hem vist, que li faltà poder consultar arxius forans (quasi tot el que recollí sorgeix dels arxius locals de l’illa) (Fajarnés 1987: 169), i també el limità el fet de no haver fet una feina en equip, que tanmateix suplí tractant materials d’altri.

La seva important aportació al folklore eivissenc incideix especialment en la consciència o identitat col·lectiva de la comunitat de l’illa, i Macabich tingué el ferm afany de preservar aquest sentiment identitari i les pràctiques costumistes davant l’«amença» d’un imminent auge turístic —que arribà a la segona meitat del segle XX— que desembocaria en una profunda transformació de l’activitat social i econòmica de l’illa i dels comportaments culturals dels seus habitants. Si bé s’han fet aportacions posteriors més acurades o sistematitzades a la història, el costumisme o el folklore eivissencs, no n’hi ha hagut moltes d’una dimensió tan extensa. Així, Macabich s’alça com una de les principals figures de la societat eivissenca del segle XX, i el valor i l’operativitat de la seva contribució, opinen autors com Escandell (1973: 10), s’accentuarà amb el temps. S’ha volgut, en aquest treball, ordenar aquests materials que Macabich va llegar, descriure’ls i valorar-los en el context de la seva obra que abastà una cinquantena d’anys.

Fins aquí, aquests han estat els grans blocs que han conformat el present estudi sobre el personatge i l'obra folklòrica d'Isidor Macabich i Llobet. També voldríem reiterar la decisió d'haver tractat els materials que es presentaren en forma de llibre o volum: fer una sistematització de tots els articles publicats per Macabich en premsa referits al tema folklòric (a banda, és clar, dels que es troben recopilats a la seva *Historia de Ibiza* i que hem tractat) suposaria una empresa de major magnitud del que aquí ens atenia i resultaria complicat de fer en un sol treball d'aquesta mena. Tanmateix, partint d'aquest treball com a base, es deixen les portes obertes a la creació ulterior d'un estudi més dens i elaborat.

Finalment, s'ofereixen aquestes conclusions d'aquesta valoració de l'obra i la incidència d'Isidor Macabich als estudis folklòrics i etnopoètics, d'una extensió extraordinària, de gran varietat de materials i d'un valor únic (el valor d'aquest treball, ens reiterem, resideix en sistematitzar i classificar per primera vegada aquest conglomerat d'estudis de l'autor sobre folklore que consten a l'imaginari col·lectiu eivissenc); i a continuació es podran consultar les referències bibliogràfiques que s'han manejat i uns annexos conformats per una entrevista i un reportatge fotogràfic sobre Isidor Macabich (primers anys i vida familiar, entorn laboral, vida social i cultural, sacerdoci, cartes i manuscrits, homenatges posteriors, etc.) amb el propòsit d'enriquir i complementar aquest estudi.

4. Bibliografia

- AGUILÓ, Marià (1893). *Romancer popular de la terra catalana*. Barcelona: Llibreria d'Àlvar Verdaguer.
- BONET, Iolanda (2011). "Animals de foc i altres convidats: els personatges de les rondalles de Joan Castelló Guasch". Dins ESCANDELL, Dari, FRANCÉS, M. Jesús (eds.) (2011). *Etnopoètica i territori: unitat i diversitat*. Dolianova: Grafica del Parteolla, pp. 9-22.
- CARDONA, Joan (1974). "Estatus familiar ibicenco y su presencia en el "Romancer tradicional"". *Eivissa*, no. 5, pp. 24-25.
- CASTELLÓ, Joan (1961). *Rondaies i contes d'Eivissa*. Eivissa: Alfa.
- CIRER, Felip (1999). *Isidor Macabich Llobet: (1883-1973)*. Palma: Direcció General de Cultura i Política Lingüística.
- (2008). "Jacint Verdaguer i Isidor Macabich". *Anuari Verdaguer*, no. 16, pp. 437-450.
- *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, EEIF. "refranyer -a", <http://www.eeif.es/veus/refranyer-a/>. Accedit 15 març 2021.
- *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, EEIF. "romancer", <http://www.eeif.es/veus/romancer/>. Accedit 17 març 2021.
- CRIVILLÉ, Josep (1980). "Una encuesta etnomusicològica a las Islas Pitiusas: Ibiza y Formentera". *Revista de Musicología*, vol. 3, no. 1/2, gener-desembre de 1980, pp. 11.
- ESCANDELL, Bartolomé (1973). "Macabich, historiador". *Eivissa*, no. 3, pp. 7-10.
- FAJARNÉS, Enrique (1987). 2a ed. *Lo que Ibiza me inspiró*. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Conselleria de Cultura.
- FERRER, Maria Catalina (2016). *El mite de l'Illa Blanca: les imatges d'Eivissa (1867-1919)*. Universitat de Barcelona. Departament d'Història de l'Art. Recuperat de https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/402175/MCFJ_2de10.pdf?sequence=2.
- GIRAJÓ, Belén. *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, EEIF. "gastronomia", <http://www.eeif.es/veus/gastronomia/>. Accedit 15 març 2021.
- JANER, Mª de la Pau (1986). "Isidor Macabich". *Memoria civil*, no. 12, 23 de març de 1986.
- MACABICH, Isidor (1918). *Mots de bona cristiandat*. Iviça: Impr. Prensas Iviçenca.

- (1943-1944). “Espíritus familiares”. *Diario de Ibiza*, Set. 1943-1944.
- (1944a). “Caramellas”. *Ibiza. Sociedad Cultural y Artística Ebusus*. I època, no. 9, desembre de 1944.
- (1944b). “Del Cancionero Ibicenco. Notas Folkóricas”. *Ibiza. Sociedad Cultural y Artística Ebusus*. I època, no. 1, 3, 4 i 7, 1944; 3: pp. 34-37; 4: pp. 64; 7: pp. 101-103.
- (1950). “Sobre cautivos moros en Ibiza”. *Ibiza. Sociedad Cultural y Artística Ebusus*. I època, any VII, no. 29, de gener a març de 1950, pp. 484-485.
- (1954). *Romancer tradicional eivissenc*. Pròleg de Francesc de B. Moll. Palma: Moll (Les Illes d’Or; 62).
- (1960). *Costumbrismo*. Palma: Imprenta Alfa.
- (1966a). *Costumbrismo (II)*. Palma: Imprenta Alfa.
- (1966b). “Rondaies”. Dins MACABICH, Isidor *Historia de Ibiza*, vol. XI. Palma: Imprenta Alfa.
- (1967). *Historia de Ibiza. Volumen IV*. Palma: Daedalus.
- MACABICH, Isidor, TUR, José (1948). “Nuestros trajes y danzas”. *Ibiza. Sociedad Cultural y Artística Ebusus*. I època, no. 27, juliol i agost de 1948, pp. 456-458.
- MARÍ, Isidor (1973). “L’obra poètica d’Isidor Macabich”. *Eivissa*, no. 3, pp. 14-16.
- (1976). “Isidor Macabich, als dos anys de la seva mort”. *Randa*, no. 2, pp. 211-215.
- (1977). “Les cobles sobre un naufragi de l’any 1460, de la tradició oral d’Eivissa”. *Mayurqa*, vol. 17, pp. 229-34.
- (1979). “Sobre el romanç eivissenc “En Rodriguet””. *Randa*, no. 9, pp. 201-208.
- (2009). “Llengua, literatura i cultura popular: la construcció col·lectiva de una visió del món”. Dins COSTA, Benjamí (coord.) (2009). *Els estudis i la premsa local al segle XXI (Volum II. Els estudis locals)*. Palma: Institut d’Estudis Balearics.
- (2013). “Villangómez, més enllà de Macabich”. *Randa*, no. 71, pp. 115-123.
- (2016). “La relació entre Baltasar Samper i Isidor Macabich”. *Eivissa*, no. 59, pp. 18-25.
- (2017). “Els primers anys d’Isidor Macabich”. *Eivissa*, no. 62, pp. 4-10.
- (2018). “La projecció pública del jove Macabich”. *Eivissa*, no. 64, pp. 4-18.
- *Enciclopèdia d’Eivissa i Formentera*, EEIF. “Macabich i Llobet, Isidor”, <http://www.eeif.es/veus/Macabich-i-Llobet-Isidor/>. Accedit 8 març 2021.
- MASSOT, Josep (1964). “Aportació a l’estudi del romancer balear”. *Estudis Romànics*, no. 7, pp. 63-155.

- (1997). “Marià Aguiló i la descoberta de la poesia popular”. *Randa*, no. 40, pp. 51-70.
- MATEU, Mª Lena (1985). “Aspectes arqueològics i etnològics de la joieria popular d’Eivissa”. *Eivissa*, no. 15-16, pp. 40.
- (2011). “La indumentaria tradicional ibicenca en el siglo XX. Recuperación patrimonial del pasado y progresiva pérdida de implantación social”. *Revista de folklore*, no. 365, pp. 34.
- MENÉNDEZ, Marcelino (1945). *Antología de poetas liricos castellanos. Vol 7*. Santander: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MILÀ, Manuel (1882). *Romancerillo catalán, canciones tradicionales*. Barcelona: A. Verdaguer
- ORIOI, Carme, SAMPER, Emili (eds.) (2013). *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*. Tarragona: Publicacions Universitat Universitat Rovira i Virgili.
- (2017). *Història de la literatura popular catalana*. Alacant / Palma / Tarragona: Publicacions Universitat d’Alacant / Edicions Universitat de les Illes Balears / Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 280.
- PLANELLS, Josep (1981). “El vitalisme històric-religiós de Macabich”. *Eivissa*, no. 11, pp. 17.
- PLANELLS, Victori (1985). “Expressions psicològiques i psicopatològiques a les cançons i rondalles de les Illes Pitiüses”. *Eivissa*, no. 15, pp. 33-35.
- PRATS, Antoni (1987). “Apunts per a un estudi d’un romanç eivissenc del cicle cidità: En Rodriquet”. *Eivissa*, no. 17, pp. 42-45.
- RAMIS, Andreu (1992). *La Museologia etnològica. El pensament antropològic a les Illes Balears*. Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Recuperat de <https://dspace.uib.es/xmlui/handle/10803/9406>.
- REBÉS, Salvador (1991). “Últimas investigaciones sobre el Romancero catalán”. *Euskera*, no. 36, pp. 807-824.
- SAMPER, Oriol, MASSOT, Josep, JAQUETTI, Palmira (2000). *Memòries de missions de recerca*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- SERRÀ, Antoni (1997). “Aproximació al poeta oral de la llengua catalana”. *Llengua i literatura*, no. 7, pp. 7-59.
- SERRA, Jean (2008). *La poesia d’Isidor Macabich: antologia*. Eivissa: Ajuntament d’Eivissa.
- TORRES, Marià (1992). “Síntesi de bibliografia filològica eivissenca”. *Eivissa*, no. 22, pp. 35.

- (2008). “La literatura popular eivissenca”. *Anuari Verdaguer*, no. 16, pp. 451-471.
- (2009). “Els estudis locals a l’illa d’Eivissa dels anys setanta als nostres dies”. Dins COMPANY, Arnau *et al.* (coords.) (2009). *Els estudis i la premsa local al segle XXI (Volum II. Els estudis locals)*. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics.
- *Enciclopèdia d’Eivissa i Formentera*, EEIF. “glosar”, <http://www.eeif.es/veus/glosar/>. Accedit 10 març 2021.
- *Enciclopèdia d’Eivissa i Formentera*, EEIF. “goig”, <http://www.eeif.es/veus/goig/>. Accedit 15 març 2021.
- *Enciclopèdia d’Eivissa i Formentera*, EEIF. “disfressat”, <http://www.eeif.es/veus/disfressat/>. Accedit 16 març 2021.
- TUR, Fanny (1998). *Isidor Macabich Llobet: (1883-1973)*. Eivissa: Ajuntament de la Ciutat d’Eivissa.
- VALRIU, Caterina (2008). “Rondalles”. Dins VALRIU, Caterina (ed.) (2008). *Paraula viva. Articles sobre literatura oral*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (2011). “Els reculls de rondalles de les Pitiüses”. Dins ESCANDELL, Dari, FRANCÉS, M. Jesús (eds.) (2011). *Etnopoètica i territori: unitat i diversitat*. Dolianova: Grafica del Parteolla, pp. 123-132.
- (2012). “Els Folkloristes estrangers a les Illes Balears (segles XIX i XX): a la recerca de l'exotisme?”. Dins TEMPORAL, Josep, VILLALBA, Josep (eds.) (2012). *La Recerca folklòrica: persones i institucions*. Alacant: IEC, pp. 189-204.
- (2016). “La literatura oral a les Illes Balears: la tasca dels folkloristes”, *eHumanista/IVITRA*, no. 9, pp. 31-47.
- *Goigs, oracions i conjurs* [Apunts acadèmics]. Aula Digital UIB. Accedit 12 maig 2021.
- VILLANGÓMEZ, Marià (1957). *Llibre d’Eivissa*. Barcelona: Selecta.
- (1973). “En la mort de Mn. Isidor Macabich”. *Lluc: revista de cultura i d’idees*, no. 626 (Maig), pp. 14-15.
- (1973). “Macabich costumista”. *Eivissa*, no. 3, pp. 11-13.
- (1974). *Eivissa: la terra, la història, la gent*. Barcelona: Selecta.

5. Annexos

5.1. Entrevista a Isidor Marí

El Dr. Isidor Marí Mayans (Eivissa, 1949) és un professor i sociolingüista llicenciat en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona (1972). Exercí de professor de la Facultat de Filosofia i Lletres de les Illes Balears (1972-1980), dirigí el Departament de Llengua i Literatura Catalanes i fou vicedegà. La seva carrera acadèmica s'ha centrat en la sociolingüística i la planificació lingüística, a més d'interessar-se en la cultura popular. De 1980 a 1996 treballà al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya com a cap del Servei d'Assessorament Lingüístic (1980-1988) i Sotsdirector General de Política Lingüística (1989-1996). El 1996 coordinà el Comitè Científic de la Declaració Universal de Drets Lingüístics de Barcelona. Dirigí el centre de terminologia TERMCAT (1988-1997). Des de l'any 1989 és membre de la Secció Filològica de l'IEC, la qual va presidir entre 2010 i 2014, i hi dirigí l'Oficina d'Assessorament Lingüístic. El 1996 comença a treballar a la Universitat Oberta de Catalunya, on dirigeix els estudis d'Humanitats i Filologia i la Càtedra de Multilingüisme Linguamón-UOC (2007-2010). Com a músic, ha actuat en solitari i també com a component a «Isidor i Joan» amb Joan Marí 'Murenu', al grup «Uc» i a «Falsterbo Marí». Algunes obres seves són *La nostra pròpia veu* (1984), *El debat autonòmic a les Illes durant la Segona República* (amb Guillem Simó) (1991); *Un horitzó per a la llengua. Aspectes de la planificació lingüística* (1992), *Conocer la lengua y la cultura catalanas* (1993), *Plurilingüisme europeu i llengua catalana* (1996), *La cultura a Eivissa i Formentera* (segles XIX i XX) (2001) i *Una política intercultural per a les Balears?* (2002), a més de nombroses obres col·lectives. Rep el premi Ramon Llull de lletres en reconeixement a la seva tasca l'any 2003 o el Premi Lupa d'Or de l'Associació de sociolingüistes de llengua catalana el 2007.

Donada la seva relació amb Isidor Macabich —va ser el seu padrí—, en conserva els seus papers (cedí l'hemeroteca de Macabich, diversos manuscrits, fotografies i dibuixos seus a l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa), és el posseïdor els drets de les seves obres i en definitiva contribueix a enriquir el llegat del canonge. Marí ha estudiat la seva figura a diversos articles de la revista *Eivissa* (que formen part d'una biografia encara inacabada sobre Macabich) i anteriorment en altres publicacions com *Randa*.

Així, complementarem a continuació la informació del present treball amb una entrevista a Isidor Marí sobre la figura d'Isidor Macabich, el seu context social i cultural, aspectes de la seva obra com a folklorista, familiars i personals i sobre el seu llegat.

1. Aspectes familiars i personals

—*Per començar, quin parentiu l'unia exactament amb Isidor Macabich?*

De fet, cap. Tenia una gran amistat amb mon pare, fill de mariner, que havia estat deixeble seu a una escola nocturna per a treballadors, i va ser el meu padrí de bateig.

—*Ens podria dir quina imatge recorda personalment del seu padrí?*

Quan vaig néixer, ell ja tenia més de seixanta anys. El record com un home gran amb la taula plena de papers.

—*Podria explicar-nos qualche record familiar amb Macabich que conservi amb especial estima?*

—En tenc molts, de records. Va ser com una espècie d'avi. De petit em feia joguines (un estel, per exemple) i de més gran em va fer les primeres classes de català i em parlava d'episodis històrics.

—*Parlem ara del cognom «Macabich». El seu origen és eslau, però i concretament, d'on?*

No ho sabem exactament, però els seus avantpassats eren mariners venecians. Probablement venien d'Eslovènia. Ara molta gent pronuncia el seu cognom amb final –bik, però és –bitx.

—*Macabich, al pròleg de Costumbrismo II de l'any 1966, afirmà que estava malalt. Sap a què es referia?*

Sempre va tenir una salut delicada (una mala salut de ferro, podríem dir, perquè va morir amb 89 anys).

2. Context social i cultural

—*Com valora el context cultural de les Pitiüses al moment en què Macabich escrigué la seva obra i de quina manera pensa que hi afectà l'auge del turisme?*

Macabich va escriure la major part de la seva obra abans del boom turístic de la segona meitat dels seixanta. Quan es va iniciar en història, periodisme i poesia, ho va compaginar amb una militància religiosa d'orientació social, seguint les consignes del papa Lleó XIII. Va rebre una influència especial del militar i historiador Josep Clapés, casat amb una cosina seva. Clapés publicava una revista que es deia, significativament, *Los Archivos de Ibiza*, i va animar Macabich a explorar els arxius gairebé verges. Com a canonge arxiver, Macabich va descobrir gran part de la documentació històrica. També estava estretament relacionat amb els Roman (Joan i Carles), més orientats a l'arqueologia. En temes lingüístics i de cultura popular el va marcar molt la relació amb Antoni Maria Alcover...

I ell va ser un jove inquiet, amb una gran iniciativa, i aviat es va guanyar un lloc en el món cultural eivissenc.

—*Quina relació tingué Macabich amb els principis de la Renaixença i amb els seus exponents, tot i haver-se considerat un autor d'incorporació tardana?*

Evidentment, la Renaixença ja tenia un recorregut quan ell va néixer, i poc o molt a Eivissa n'havien arribat els ressons. L'autor teatral gironí Ramon Bordas havia estat professor de segona ensenyança a Eivissa i alguns eivissencs havien escrit algun poema en català. Macabich va fer una passa més i va desplegar una obra poètica d'una certa extensió en català, seguint els models de Jacint Verdager, Joan Alcover o Miquel Costa i Llobera. La seva obra històrica també el va dur a la valoració de l'esplendor dels orígens de la catalanitat d'Eivissa. I els seus estudis sobre cultura popular van contribuir a reactivar les tradicions. Però la seva prosa la va escriure principalment en castellà.

—*Des del punt de vista sociolingüístic, com valora la situació de diglòssia existent a l'època en què Macabich escriví i la incidència en la seva obra?*

La situació sociolingüística d'Eivissa a primers del segle XX queda molt ben reflectida en la comunicació de Vicent Serra i Orvay al Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906: al camp tothom parlava català i gairebé desconeixia el castellà. A la ciutat, gairebé tothom parlava català, però les funcions de prestigi estaven ocupades pel castellà, i el castellà “feia senyor”. La gent tendia a posar noms castellans als fills i defugia els costums “pagesos”. Evidentment, l'alfabetització s'havia fet exclusivament en castellà i aquesta era la llengua de la premsa. Això va influir molt en el comportament lingüístic de Macabich, que va obrir camí en l'ús literari del català (mantenint fins als anys trenta unes grafies fonètiques que creia que facilitaven la lectura dels seus poemes), però no va arribar a fer el pas decisiu a l'adopció general del català en la seva obra.

3. Aspectes referits a l'obra com a intel·lectual i folklorista

—*Al pròleg del Romancer tradicional eivissenc publicat el 1954, Moll sembla insinuar que tenia Macabich intenció d'escriure més sobre el cançoner pitiús (es refereix al volum com una “primera aportació al Cançoner Eivissenc”). Què en sap sobre aquesta qüestió?*

No em consta que Macabich tingués previst de publicar un Cançoner Eivissenc, però podria ser que hagués donat a entendre alguna cosa semblant a Francesc de Borja Moll. Els volums que Macabich va dedicar al que ell deia *Costumbrismo* contenen les cançons que va voler publicar.

—*Vostè va publicar un estudi l'any 1979 a Randa on feia sortir a la llum la versió en brut que manejà Macabich del romanç En Rodriguet. Filològicament parlant, troba que seria interessant fer un treball d'aclariment entre els manuscrits i l'obra que finalment publicà?*

Sí, crec que val la pena conèixer la versió realment transmesa per tradició oral, sobretot en casos com aquest, perquè les versions reconstruïdes, depurades de castellanismes, poden donar peu a interpretacions errònies sobre l'antiguitat de la seva recepció en la nostra societat, encara que siguin literàriament legítimes.

—*Com fou la relació d'Isidor Macabich amb els estudiants Hans Jakob Noeggerath i Walter Spelbrink? Li consta de quina manera actuà Antoni Griera en les relacions amb les universitats alemanyes d'origen?*

No ho conec amb detall. L'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera ho resumeix bastant bé. Efectivament, sembla que Antoni Griera degué recomanar a aquests joves alemanys que contactessin amb Macabich perquè els orientàs en els seus treballs. Macabich ho explica al *Costumbrismo* quan parla de les rondalles: hi va tenir relació, primer amb Spelbrink, de qui conservava dues cartes, i després amb Noeggerath, que va tenir la mala sort de morir molt jove de tifus. Això va coincidir amb l'arribada a Eivissa d'altres alemanys, alguns d'ells artistes o intel·lectuals de pes, com Walter Benjamin, en bona part fugint de l'ascens del nazisme.

—*De quina manera valora la rellevància de les Rondaies que Isidor Macabich recopilà de la seva padrina?*

Al costat del corpus més extens que va aplegar Joan Castelló, són una petita aportació, però tenen el valor de ser un referent de la tradició oral de la ciutat d'Eivissa.

4. El "llegat" Macabich

—*Creu que realment el preocupava no poder oferir una obra "sistematitzada i de treball en equip", com declarava ell mateix? Pensa que de veritat confiava que qualcú més tard completaria la seva tasca?*

Sí, crec que en alguns moments de la seva vida degué tenir aquesta recança, perquè devia ser conscient que una gran part de la riquíssima tradició oral eivissenca desapareixia amb els canvis socioculturals. A més, Macabich va conèixer l'obra etnogràfica de Tomàs Carreras i Artau, i el gran projecte de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, i segurament enyorava la possibilitat de fer alguna cosa així a escala eivissenca. Però és difícil organitzar un treball així si no hi ha recursos elevats. Fins i tot ara.

—*Avui en dia, quina transcendència diria que ha tingut l'obra de Macabich?*

Crec que té alhora el valor i les limitacions d'haver obert camí en molts de camps del coneixement de la cultura a Eivissa i Formentera, d'haver explorat a fons per primera vegada molts de temes (els corsaris, els arxius medievals i de l'Edat Moderna, la tradició popular) superant la manca d'estudis universitaris; i també d'haver estès l'ús literari i culte del català en un context poc favorable. Al costat d'això, la seva feina de divulgació per mitjà de la premsa també va ser rellevant. I el seu paper en la vida associativa, sindical i política també va tenir relleu.

—*I considera que continua tenint vigència?*

Òbviament, el temps no passa en va, i molts dels temes que va estudiar Macabich han estat analitzats amb més fonament crític per joves estudiosos. Però la seva referència és inexcusable.

—*Concretant en la seva faceta d'estudiós de la cultura popular, quina importància atorgaria a la seva obra folklòrica i etnopoètica?*

Així com en els estudis històrics Macabich va aspirar, després d'alguns treballs monogràfics, a fer una història global, en el cas de la tradició popular no va transcendir la primera fase. Algunes de les seves aportacions concretes són valuoses, des dels *Mots de bona cristiandat* fins al *Romancer*. En altres camps es va limitar a la recopilació de materials. Però tot i això crec que és una font d'informació molt útil (encara que a voltes es deixa dur per l'afany polemista, com amb les crítiques a Blasco Ibáñez).

—*Troba que Isidor Macabich va ser un mestre o només un erudit?*

Macabich no va disposar d'un lloc des d'on exercir la docència formal en matèria lingüística, històrica o cultural, si exceptuam la breu experiència de la Càtedra d'Estudis Baleàrics que va tenir una curta durada en temps de la Segona República. Com a docent, només va ser professor de religió, i al seminari conciliar, a part del currículum eclesiàstic, només hi va impartir alguns cursos de llengua catalana. El seu mestratge va ser més aviat indirecte, per mitjà dels articles a la premsa o per les relacions personals que va mantenir. Tot i això, alguns historiadors posteriors com Joan Marí Cardona o Joan Planells Ripoll han prosseguit estudis que ell havia iniciat, i un historiador rellevant, com Bartomeu Escandell, reconeixia la influència de Macabich.

—*Macabich tingué una posició política pròxima a la dreta i escrigué majoritàriament en castellà. Tanmateix, sembla que fou conscient de la "catalanitat" del seu poble. Sobre el seu concepte de «pàtria», quina opina que devia ser la seva concepció?*

Macabich va assumir inicialment la visió lingüística, cultural i política d'Antoni Maria Alcover: un catalanisme de signe tradicionalista que creia en la possibilitat d'aconseguir un reconeixement satisfactori dins d'Espanya. Políticament es va situar al costat del liberalisme regionalista de Carles Roman, que va connectar amb Francesc Cambó. Durant la Segona República, Macabich va defensar l'autonomia d'Eivissa en el marc de les Balears i la relació cultural amb Catalunya. En el camp social, com l'església del seu temps, va promoure el sindicalisme agrari per evitar la penetració dels sindicats d'esquerres, i això el va acostar a la CEDA de Gil Robles. La confrontació creixent entre el republicanisme i l'Església catòlica el va decantar cada vegada més cap a la dreta, i arran de la victòria franquista va exaltar públicament el nou règim militar, en bona part per convicció, i tal vegada també perquè havia estat jutjat en consell de guerra per haver col·laborat amb la República i se'n volia distanciar. El resultat és que va assumir conscientment la condició d'intel·lectual del règim.

—*Finalment, segons el seu parer, és la societat d'Eivissa i Formentera ja aquell «poble gris» que Macabich començava a entreveure?*

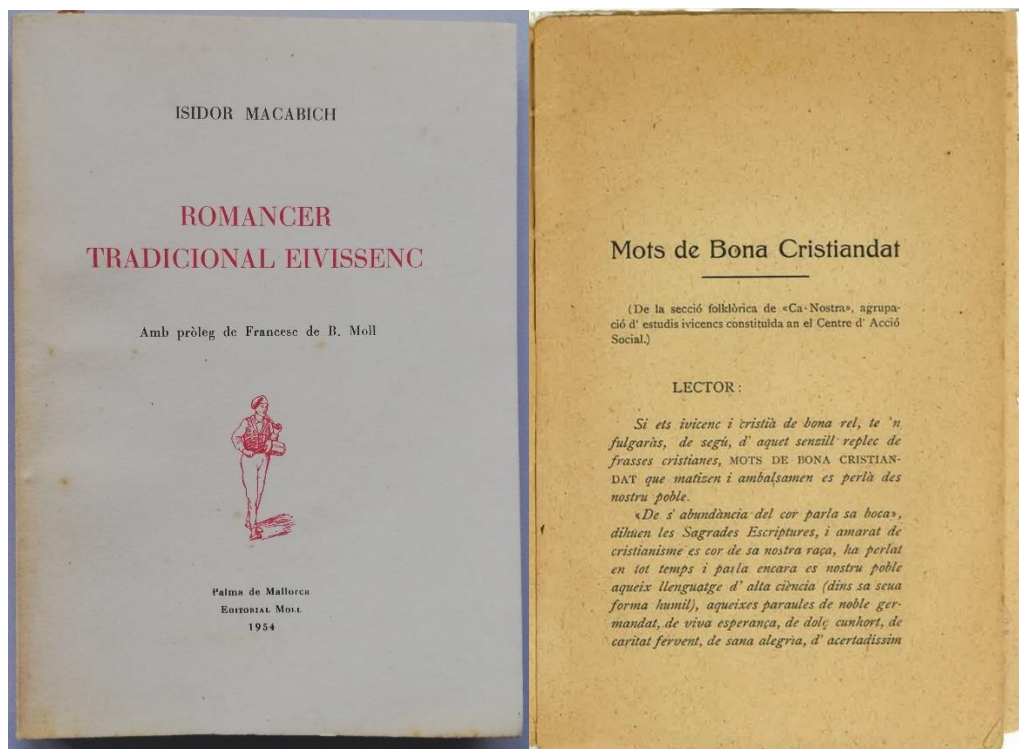
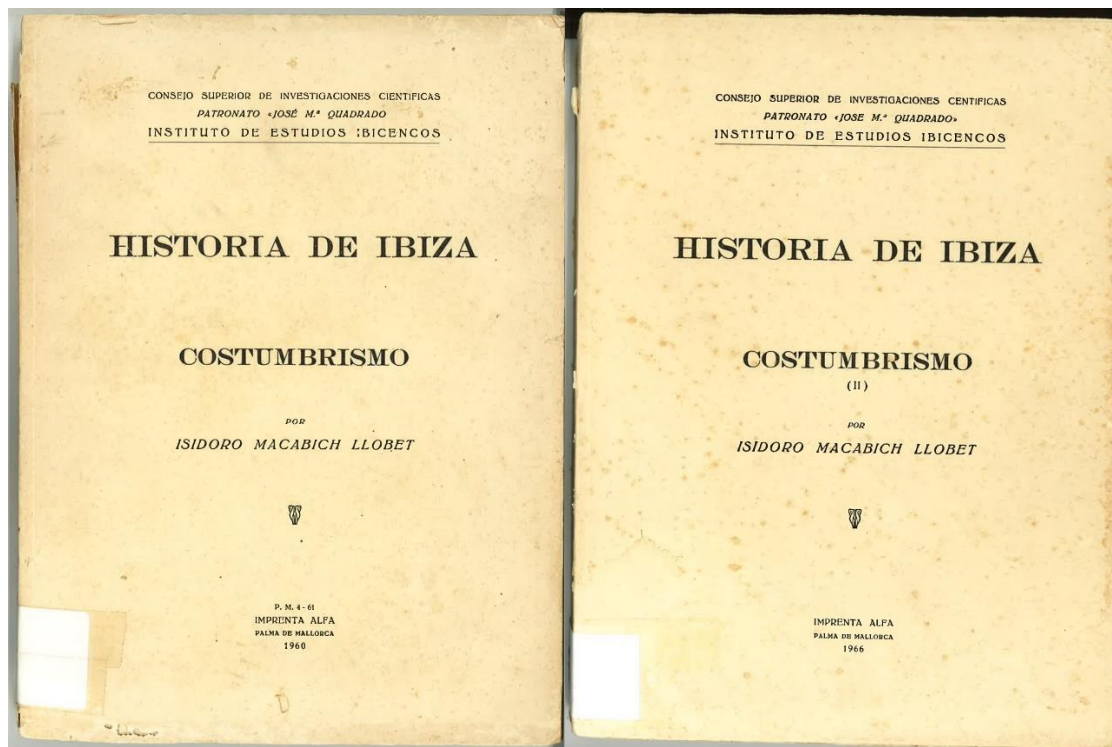
Supòs que us referiu a la visió pessimista que tenia Macabich de l'evolució de la societat eivissenca a partir del boom turístic. Els darrers anys de la seva vida, Macabich segurament lamentava la despersonalització de la nostra societat —el desinterès per la pròpia realitat cultural, els canvis de costums...

També hi devia influir la seva concepció religiosa, que no devia veure amb bons ulls la secularització i la frivolitat que guanyaven terreny.

Si jo he de respondre la pregunta, per dir-ho de manera breu, crec que Eivissa i Formentera s'han vist arrossegades per una transformació molt ràpida i profunda: un creixement demogràfic vertiginós, que ha triplicat la població i ha reduït a un terç la gent que manté la llengua i la cultura pròpies; un canvi de model econòmic que s'ha decantat inconscientment per l'explotació sense límits de les masses de turisme estival, i tot això sense haver estat capaces d'assumir una capacitat política suficient per dirigir l'evolució de les coses. Formentera ho ha sabut fer millor que Eivissa, però necessitam un projecte socioeconòmic, mediambiental, intercultural i lingüístic capaç d'assegurar el futur de la nostra realitat cultural. Encara confii que la crisi actual pot fer prendre consciència d'aquesta necessitat i que hi haurà iniciatives d'aquest tipus a totes les Balears i a tots els Països Catalans, encara que l'Estat, la Unió Europea i les Nacions Unides no permeten gaire optimisme.

5.2. Apèndix fotogràfic

1. Coberta de *Costumbrismo I* (1960) / Coberta de *Costumbrismo II* (1966) / Coberta de *Romancer tradicional eivissenc* (1954) / Primera pàgina de *Mots de bona cristiandat* (1918) [Fonts: AHEiF, IEE].
2. Partida de naixement d'Isidor Macabich / Fe de baptisme d'Isidor Macabich.
3. Fotografies d'Isidoro Macabich i Pàvia, avi d'Isidor Macabich (a l'esquerra) / Isidor Macabich i Ferrer, pare d'Isidor Macabich / Irene Ferrer Oliver, àvia paterna d'Isidor Macabich (a la dreta).
4. Isidor Macabich vestit d'escolà / Macabich vestit de paisà (el segon per la dreta) / Macabich en una de les seves activitats de joventut [Font: Isidor Marí].
5. Retrat d'Isidor Macabich, jove / Fotografia de Macabich poc temps després de ser ordenat canonge, firmada i datada del 1913 (fotografies de Narcís Puget).
6. Exterior del Seminari d'Eivissa / Claustre de l'Ajuntament d'Eivissa o del Convent dels Dominics / Arxiu Històric Municipal d'Eivissa (AHME) als anys setanta / Alguns dels primers membres del Grup d'Acció Social [Font: EEiF].
7. Isidor Macabich escrivint *Costumbrismo II* (extret de la mateixa obra) / Macabich al seu escriptori (autor: August Vallmitjana) / Macabich passejant al Portal de ses Taules (extreta de *Historia de Ibiza*) / Macabich el 1969 [Font: *Revista Destino*].
8. Isidor Macabich dient missa / Retrat d'Isidor Macabich (per José Pascual) / Església de Santo Domingo (el 1907 Macabich hi oficià la seva primera missa).
9. Isidor Macabich amb el seu fillol Isidor Marí, devers l'any 1964 / Macabich en un acte institucional el 1970 [Font: Jean Serra] / Macabich conversant amb un home.
10. Isidor Macabich, de mitjana edat, a l'època de *Dialectals* [Font: *Diario de Ibiza*] / Macabich, d'edat avançada / Retrat de primer pla de Macabich [Font: Rondcat].
11. Retrat d'Isidor Macabich que figura a la galeria de fills il·lustres de l'Ajuntament d'Eivissa / Retrat d'Isidor Macabich per Carloandrés López del Rey.
12. Fragment manuscrit d'un discurs de Marià Villangómez pronunciat el 5 d'agost de 1954 sobre Isidor Macabich / Carta de Baltasar Samper a Isidor Macabich transcrita al *Diario de Ibiza* / Primera carta de l'àvia d'Isidor Macabich al seu net.
13. Portada de revista *Eivissa* de l'any 1973 (núm. 3, I^a època) dedicada pòstumament a Isidor Macabich / Esquela d'Isidor Macabich al *Diario de Ibiza* / Fotografia de l'avinguda d'Isidor Macabich extreta d'una revista escanejada / Detall de l'estàtua d'Isidor Macabich a Sa Carrossa / Estàtua obra de Francisco López Hernández.

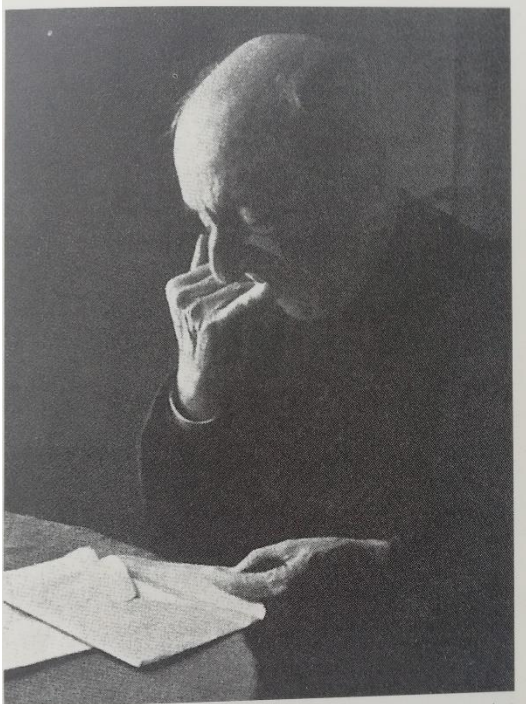

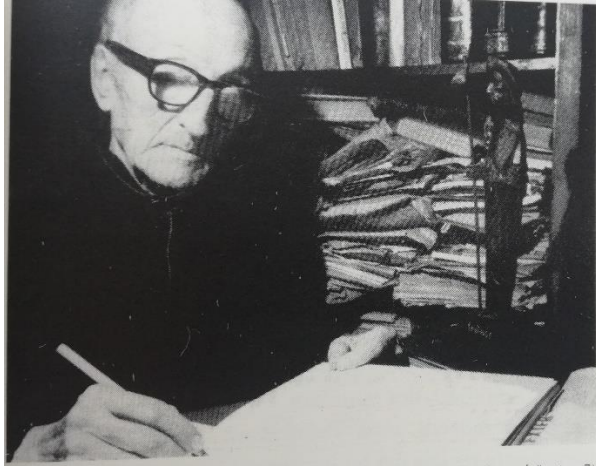
Macabich, a primers de segle, en una de les seues activitats entre la joventut.

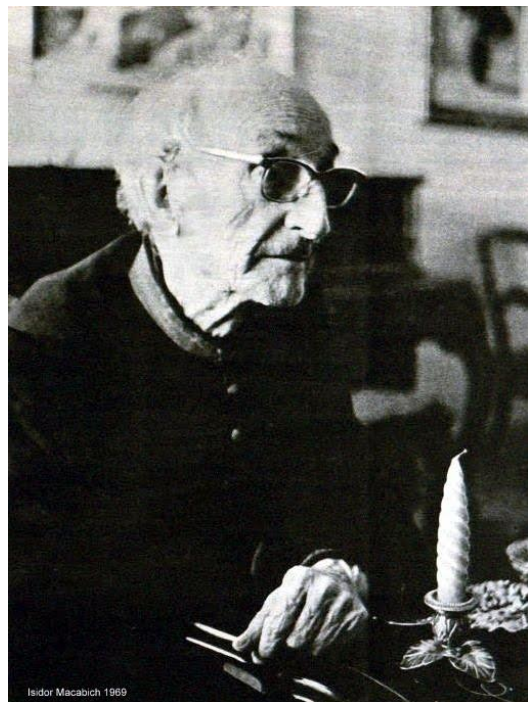
Macabich corregint les proves del llibre "Costumbrismo II" (Foto tretada de l'omenjada obra)

Macabich en el seu escriptori. Foto: August Vallmitjana (Revista "La Paraula" núm. 5)

Macabich passejant (Fotografia tretada de la seua obra "Historia de Ibiza").

Isidor Macabich 1969

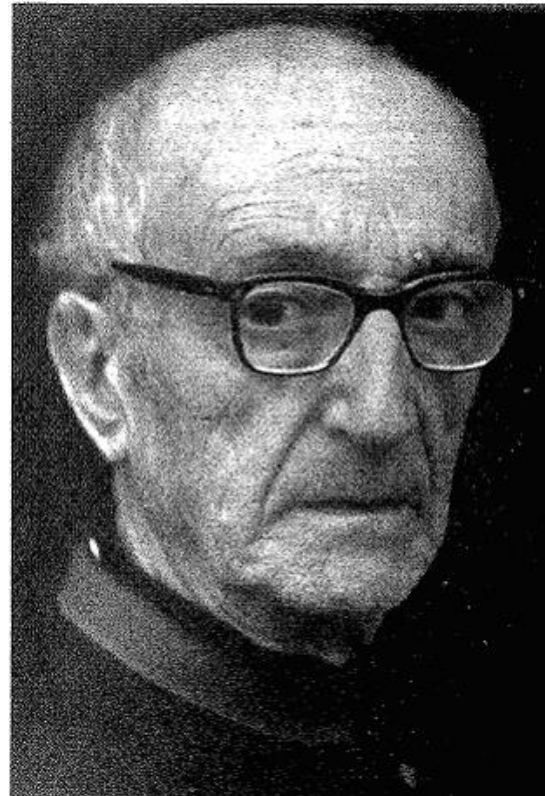
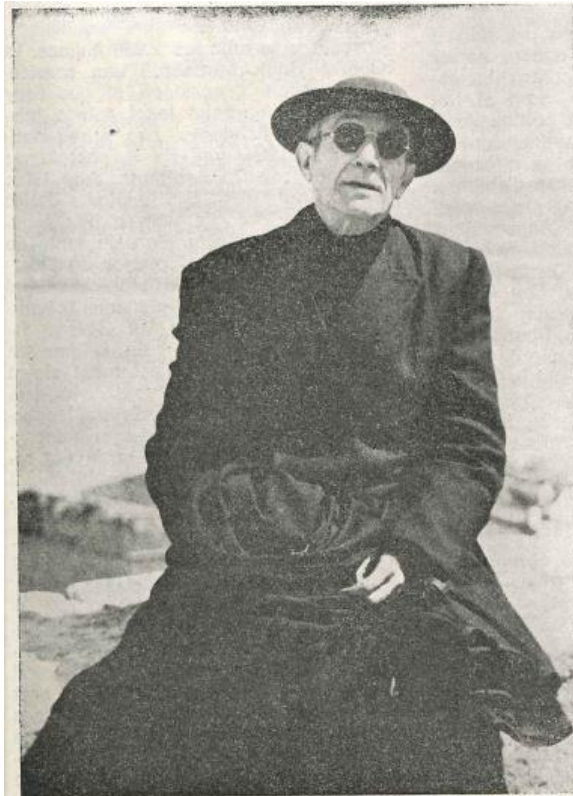
Macabich durant un acte institucional al Saló de Plens de l'Ajuntament de la Ciutat 1970. Arxíu Històric d'Eivissa. Secció Arxíu Fotogràfic.

Perutz
PERSENZO FILM
Antihalo
26° Sch.
INDISCUTIBLEMENTE
LA PELICULA DE LAS
MÁXIMAS CUALIDADES

"FOTO ESTRELLA"
IBIZA

culada, aparecida en 1901. Hasta 1922 no recoge una selección de estos poemas, en el libro De mi mocedad, líricas. Vienen después Nuevos Versos, publicado por Ca-Nostros, y Dialectals, por "La Revista" de Barcelona. Si tuviéramos que escoger entre los buenos versos, numerosos, de Macabich, tal vez nos quedaríamos con Minutges, el gran poema de nuestros puertos y de nuestra marinería, varso en su unidad, bien con puertos, de lenguaje a la vez noble y familiar, cuadro completo de alegrías y tragedias, de luchen y de remansos, de ansanzas y de real paisaje; cuadro atravesado, de vez en cuando, por un hondo estreñimiento subjetivo. No voy a extenderme más, en el análisis de la poesía de Macabich, que he estudiado, desde diferentes puntos de vista, en varios artículos. Sólo leeré un fragmento de uno de ellos referente a un ibicenquís mo-
 40. Ibiza debe mucho a la poesía de Macabich. Es mi opinión que precisamente, en sus poemas ibicencos es donde más hondamente fluye su corriente poética. Porque el sentimiento local

ARO XXVIII Viernes 21 de Septiembre de 1928 Núm. 11.431

DIARIO DE IBIZA

FUNDADO POR D. FRANCISCO ESCANELLAS

Redacción, imprenta y administración: Calle Azara, núm. 3 Director-Propietario: Juan Verdera Mayans Suscripción: 12 DÍGITOS DE 1928

DE LA VIDA LOCAL

Una carta interesantísima

Eivissa 19 Setembre 1928.
 Senyor director del Diari de Ibiza, Ciutat.

Honorable senyor: Fins ja he llegit la vostra carta de recerca en aquesta línia, en sentit col·legiu, en el moment de donar-li a l'advocat un noi d'agraïment per les mostres d'afecte i consideració que ens ha enviat donades des de les planes del diari que tan dignament dirigeu. Us demano de tot les gràcies en nom de l'«Obra del Campesí Popular de Catalunya», que ens il·luminava a representar, i que ens il·luminava també particularment en nom propi.

Volem a més, fer constar que a més, de aquesta bella terra que considerem germana i que com a tal estimem—amb les més agradables impressions i amb records que guardarem sempre evocarem novai amb unió gegant. Nosaltres, que, abans de venir a Eivissa, hem conegut ja Eivissa i fins a algun dels viatgers que putes a'han passat massa depressa i s'han deixat impressions, i finalment, per llegir més o menys, platonament, no vinguerem a investigar per cap raó, una bona col·lecció amb el més pur i genuí, ens il·lustrava a la nostra tasca i ens donava una idea més exacta i podria dir que en el primer contacte amb la gent dels vinyes camps, trobàrem ja proves evidents que les bones esperances que portaven eren ben justificades.

Hem reconegut, de cap a cap, les dues illes d'Eivissa i Formentor, i podrà creure que som un angélic sacerdot en proclamar que per tots les costats que hem explorat, hem trobat en la gent que hem conegut les mateixes qualitats de noblesa, aflicció i bondat de cor. Això ha facilitat considerablement les tasques de la misió que ens ha portat; tanques difícils i sovint dures, que aquí s'han tornat amables i exquisidament agradables. L'afany generós de cooperació que hem trobat arreu, al llarg de les més humils, ha ofert el miracle, que no és, posem per cas, d'una bella exemplaritat, el fet—entre molts que podrien esmentar—que un modest treballador, fonador de fruita, detall tot un dia les seves ocupacions, per a posar-se a la nostra disposició, amb un entusiasme que a nosaltres mateixos ens entusiasma? ¿I que, encara, ha fet tan desinteressadament, que ens ha costat molt de veure la seva renúncia a acceptar una recompensa?

Està cal, també, agrair la col·laboració prouvalenta de l'illustre senyor Bofe d'aquesta diòcesi, que en recomanar-nos atenciosament, que ens ha costat molt de veure la seva renúncia a acceptar una recompensa?

Finalment, hem de donar unes felicitacions als gràtics a l'illustre i savi canonge Rev. Isidor Macabich, que amb els seus nobles i mercedors de les més belles i boniques, ha posat a disposició de la nostra «Obra del Campesí» els seus materials fotogràfics, molt valuosos, per la qualitat i el nombre dels documents que contenen.

Així podem dir que l'exit de les nostres tasques de recerca de la bona voluntat dels col·laboradors que aquí hem trobat, Afegim que aquest exit ha superat les nostres previsiones. El tesor de la canya s'ha guanyat s'ha obert per a nosaltres magníficament en aquestes dues illes, i nosaltres a més, hem trobat un admirable i més que les salut guardat.

Quan tots els seus fills amants de les dones honestes i angleses, en les quals la gràcia i la

Mariano Costa
 Médico-Odontólogo
 Ha trasladado su Clínica al primer grupo de la Mutual.
 Paseo Vara de Rey junto al teatro Serra

gentiles d'acceder humilment a la victòria i la bravura de les exquirides anònimes que les «Illetes» trobades i sentals i l'excelsa; quan tots els que saben estimar com cal la propia terra i saben escoltar els borbots i les suggestions de l'ànima patrial, que s'insinuen apassionat a través d'aquelles diverses formes d'expressió, tingues atencions d'atenció i caldrà els documents recollits ara per nosaltres que l'«Obra del Campesí» rebra en el seu arca amb tota la llum, veu i rai que poden evocar-se de possessió en l'ipulsiu colat, que despertat, arreu un símil i veu, les més consoladores al·lusions.

No cal dir que no tenim la pretensió d'haver recollit, durant la nostra marxa curta estada en aquesta gentils terra, tot el que

Ibiza 6 de Setembre de 1928

Senyor D. Juan Verdera Mayans

Querido hijo mío: recíbe la hoja que te he pasado la que me dejó Sabid felix porque dice estas cosas y que tienes tan buenos amigos, quiera Dios sirvan para lograr tus deseos y los míos pudiendo con crecimientos que así sean.

Escribo esta no para contestar a la hoja, es únicamente para que estés tranquilo y veas ciertamente estamos sin la menor novedad: un poquito muy poquito... antes por haberse escapado sin crecimientos que veníamos tan domesticado como el nombre de esas fincas modestas. Margarita dice que volverá y vive confiada en su parecer.

Los Mayans me acompañan al

SE ALQUILA Un almirante para un almirante que suene también para girar para dos años, con salidas san de total para alquiler.

Además encima de este alquiler hay un gran porche, de las mejores condiciones, de grandes dimensiones.

Informes casa Palm.

✠

Monseñor Isidoro Macabich Llobet
 Prelado Doméstico de Su Santidad
 Redactor-Jefe Honorario de «Diario de Ibiza»
 Falleció ayer en Barcelona
 E. P. D.

DIARIO DE IBIZA, en esta hora de dolor por la irreparable pérdida, eleva sus oraciones al Señor por su eterno descanso.

Ayer falleció en Barcelona, a los 90 años de edad, Monseñor Isidoro Macabich
 Hoy, en acción, a las nueve y media, llegarán a Ibiza sus restos mortales
 EL ENTIERRO Y EL FUNERAL SE CELEBRARÁN ESTA TARDE A LAS CINCO Y MEDIA

DIARIO DE IBIZA

MAR. 22.000 — JUEVES, 22 DE MARZO DE 1973 — 5.ª PÁG.

10 - Página del *Diario de Ibiza*, del dijous 22 de març de 1973, dedicada al recordatori de la mort recent, en una clínica de Barcelona, de don Isidor Macabich Llobet, qui tants anys havia estat Redactor en Cap del mencionat diari.

8 **ISIDORO MACABICH**
 Historiador. Street: Av. Isidor Macabich, Ibiza Town
 Isidoro Macabich (1883-1973) devoted his life to studying and writing about the history of Ibiza. A sickly and eccentric man, he was a priest whose position as archivist of the cathedral meant he had access to vast amounts of records. When asked if he was from noble stock he replied, "In Ibiza there are no nobles. We are the sons of seaman, of peasants or of a bitch."

ISIDORO MACABICH
 Historiador. Calle: Av. Isidoro Macabich, Eivissa.
 Isidoro Macabich (1883-1973) dedicó su vida a estudiar y escribir sobre Ibiza. Continuamente enfermo y excéntrico, fue cura y archivador de la catedral, esto le dio acceso a un montón de datos históricos. Cuando se le preguntó si era de descendencia noble contestó, "En Ibiza no hay nobles. Somos todos hijos de marineros, campesinos o de putas".

